देवनागरीलिप्यां मुद्रितानि सटीकानि वा संस्कृतपुस्तकानि ।

POONA ORIENTAL SERIES

Published by

THE ORIENTAL BOOK AGENCY

15 Shukrawar, POONA 2

Serial No.		रु. आ.
1.	भगवद्गीता–शांकरभाष्यसहिता	२– ०
3.	केनोपनिषत्–शांकर, रामानुज, बालबोधिन्यादिभाष्यसहितं च	१– ८
4.	कठोपनिषत्– ,, ,, ,,	२– ०
5.	मुण्डकोपनिषत्–शांकरभाष्यं, बालबोधिनी टीकासहितं च	१– ०
6.	ईशावास्योपनिषत्–कूरनारायणकृता प्रकाशिका, बालबोधिनी च	१– ०
8.	श्रीशंकराचार्यविरचित–प्रकरणग्रन्था: (७० प्रकरणानि)	४– ०
9.	सांख्यकारिका–पाठशाला–विद्यार्थिनां कृत	०–१२
,,	,, –पाठशाला–अध्यापकानां कृते विस्तृतोपोद्घातसहिता च	१– ४
10.	(a) सांख्यतत्त्वकौमुदी ,, ,,	२– ०
11.	(a) सांख्यकारिका सांख्यसूत्राणि च ,, ,,	०– ८
14.	तर्कसंग्रहदीपिकासहितः	०– ६
17.	तर्कभाषा–मूलमात्रा	०– ८
18.	अर्थसंग्रहः–सटीकः	१– ०
20.	सप्तपदार्थी–सटीका	१– ८
30.	उत्तर-रामचरितम्–मूलमात्रम्	१– ८
32.	पञ्चतन्त्रम्–मूलमात्रम्	१– ८
33.	काव्यालंकारसूत्रवृत्ति:–कामधेनुटिप्पणीसहिता	१– ८
43.	नामलिङ्गानुशासनम्–क्षीरस्वामी–टीकासहितम् (नवीनावृत्तिः)	५– ०
44.	शाश्वतकोश:–मूलमात्र:	२– ०
45.	शब्दरूपावलिः समासचक्रं च	०– ३
48.	कादम्बरी संपूर्णा मूलमात्रा	३– ०
52.	जातकसंगह: (पाली)	०–१२
54.	भासनाटकचक्रम्–१३ नाटकानि	६– ०
55.	पाली सद्दरूपावलि	०– २
58.	न्यायसूत्रं–वात्स्यायनभाष्यसहितम् खद्योतटिप्पणीयुतं च	५– ०
60.	कवीन्द्रचंद्रोदयः (कवींद्राचार्यप्रशस्तिरूपः)	२– ०
62.	न्यायसूत्रपाठ:–मूलमात्रः	०– ४
63.	गंगालहरी–सान्वया सार्था	०–१२
66.	,, –वामनपण्डितकृतसमश्लोकीसहिता	०– २
67.	,, –मूलमात्रा	०– १
68.	महिम्नस्तोत्रम्–सान्वय सार्थम्	०–१२
69.	नामलिङ्गानुशासनम्–मूलमात्रम् with Eng. Equivalents for each word.	१– ८

प्राप्तिस्थानम्—ओरिएन्टल बुक एजन्सी, १५ शुक्रवार, पुणें २.

Poona Oriental Series No. 69

श्रीमदमरसिंहविरचितम्

नामलिङ्गानुशासनम्

अमरकोशः (मूलमात्रम्)

AMARA'S NĀMALINGĀNUSĀSANAM (Text)

A Sanskrit Dictionary in three Chapters
Critically Edited with Introduction
AND
English equivalents for each word
and English Word-Index

BY

Dr. N. G. SARDESAI, L. M. & S.

AND

D. G. PADHYE,
Sanskrit Teacher,
MODERN HIGH SCHOOL, POONA

POONA
ORIENTAL BOOK AGENCY
1940

Poona Oriental Series No. 69

श्रीमदमरसिंहविरचितम्

नामलिङ्गानुशासनम्

अमरकोशः (मूलमात्रम्)

AMARA'S NĀMALINGĀNUŚĀSANAM (Text)

A Sanskrit Dictionary in three Chapters
Critically Edited with Introduction
AND
English equivalents for each word
and English Word-Index

BY

Dr N. G. SARDESAI, L. M. & S.

AND

D. G. PADHYE,
Sanskrit Teacher
MODERN HIGH SCHOOL, POONA

POONA
ORIENTAL BOOK AGENCY
1940

PREFACE

The study of any Language consists in mastering its vocabulary and Grammar and then its Literature. To master the vocabulary simply becomes a hard task, if some means for remembering the words of that Language are not devised, either by studying the best Literature of that Language or versification of words with their meaning. In no Language except Sanskrit, this feat of versification has been successfully accomplished. Consequently an old Pandit having mastered the versified vocabulary of Sanskrit easily understands or scans any difficult verse given to him without the aid of Dictionary.

In the Sanskrit Language, so far as over 100 such versified vocabularies and old commentaries, have upto now been discovered. While commenting on any Sanskrit work commentators quote such Lexicons as Amarkośa, Vaijayanti, Śāśvat Kosa etc., as authorities for the exact meaning of such words. The chief lexicon, most highly valued by all is Amara's (5th century) Nāmalingānuśāsana. It has been commented upon by many excellent scholars, such as **क्षीरस्वामिन्** (9th century), **रायमुकुट** (A.D. 1431), **लिंगाभट्ट** (12th century), **भानुजी दीक्षीत** (9th century) etc. Among them Kṣhīraswamin's commentary stands first, on account of its richness of quotations from various authors. While editing it with the text of Amara's Nāmalingānuśāsana, we have made new arrangements of separately printing the text, so that, it could be useful to both students studying Sanskrit through the medium of English and to the Sanskrit knowing persons, by way of enriching their English vocabulary. On account of this want, our Pandit class are at a discount to raise their heads equal to the English-knowing Professors. From the

Linguistics
Pur.

perusal of the text in the following pages, it may be seen that the following changes have been made :

(1) The printing of original Sanskrit words has been made in bold type. (2) While their meaning and their grammatical notes, as given by Amarasinha, have been printed in ordinary types. (3) English equivalents have been given in the margin with their number for each word. (4) The verses considered as **क्षेपक** by **क्षीरस्वामिन्** have been separately shown and numbered.

These arrangements would help both the teachers and the *taught* to study the Sanakrit vocabulary very conveniently. If this book of Amarakośa be studied in the High Schools from Standards IV to VII by convenient divisions for each standard, it would be a boon to the students, so much so that they would be able to read any Sanskrit book easily like an English novel. We conclude, therefore, with a sincere request to the Educational authorities to get this book prescribed in High Schools with convenient divisions of it from St. IV to VII and thus revive the study of the dying Sanskrit Language.

Printed by—S. R. Sardesai, B.A., LL.B., Navin Samarth Vidyalaya's Samarth Bharat Press, 41 Budhwar Peth, Poona 2.

Published by—Dr. N. G. Sardesai, L. M. & S., Manager, for the Oriental Book Agency, 15 Shukrawar Peth, Poona 2.

नामलिङ्गानुशासनस्य विषयाणामनुक्रमणिका

अथ

श्रीमदमरसिंहविरचितं

नामलिङ्गानुशासनम्

प्रथमं-स्वरादि-काण्डम् ।

मङ्गलाचरणम् ।

१ यस्य ज्ञान-दया-सिन्धोर-गाधस्याऽनघा गुणाः, ।
सेव्यताम-क्षयो धीराः ! स श्रिये चाऽमृताय च ॥

चिकीर्षित-प्रतिज्ञा

२ समाहृत्याऽन्य-तन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः ।
संपूर्णमुच्यते वर्गैं 'नाम-लिङ्गाऽनुशासनम्'. ॥

ग्रन्थ-परिभाषा

३ प्रायशो रूप-भेदेन, साहचर्याच्च कुत्रचित् ।
स्त्री-पुन्नपुंसकं ज्ञेयं, तद्विशेष-विधेः क्वचित्. ॥

४ भेदाऽऽख्यानाय न द्वन्द्वो, नैक-शेषो, न संकरः ।
कृतोऽत्र भिन्न-लिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते. ॥

५ त्रि-लिङ्ग्यां त्रिष्विति पदं, मिथुने तु द्वयोरिति, ।
निषिद्ध-लिङ्गं शेषाऽर्थं, त्वन्ताऽथाऽऽदि न पूर्व-भाक्. ॥

अथ स्वर्गवर्गः ।

9 Heaven ६ स्वरव्ययं स्वर्ग-नाक-त्रिदिव-त्रिदशालयाः ।
सुरलोको द्यो-दिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपम्. ॥

26 Gods or deities. ७ अमरा निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधाः सुराः ।
सुपर्वाणः सुमनसस्त्रिदिवेशा दिवौकसः ॥

८ आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनन्दनाः ।
आदित्या ऋभवोऽस्वप्ना अमर्त्या अमृतान्धसः ॥

९ बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः ।
वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवताः स्त्रियाम् ॥

1 Sets of divinities. १० आदित्य-विश्व-वसवस्तुषिताऽऽभास्वराऽनिलाः ।
महाराजिक-साध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः ॥

1 Demi-gods, and Nymphs. ११ विद्याधराऽप्सरो-यक्ष-रक्षो-गन्धर्व-किन्नराः ।
पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः ॥

10 Giants or Titans. १२ असुरा दैत्य-दैतेय-दनुजेन्द्रारि-दानवाः ।
शुक्रशिष्या दितिसुताः पूर्वदेवाः सुरद्विषः ॥

18 A *Jina* or *Buddha*. १३ सर्वज्ञः सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ।
समन्तभद्रो भगवान् मारजिल्लोकजिज्जिनः ॥

१४ षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः ।
मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता मुनिः, शाक्यमुनिस्तु यः ।

7 Buddha. १५ स शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश्च सः ।
गौतमश्चाऽर्कबन्धुश्च मायादेवीसुतश्च सः ॥

29 Brahmā. १६ ब्रह्माऽऽत्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः ।
हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयम्भूश्चतुराननः ॥

१७ धाताऽब्जयोनिर्द्रुहिणो विरिञ्चिः कमलासनः ।
स्रष्टा प्रजापतिर्वेधा विधाता विश्वसृड् विधिः ॥

१ ‘नाभिजन्मा ऽण्डजः पूर्वो निधनः कमलोद्भवः ।
सदानन्दो रजोमूर्तिः सत्यको हंसवाहनः’ ॥

46 Viṣṇu. १८ विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुण्ठो विष्टरश्रवाः ।
दामोदरो हृषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः ॥

१९ दैत्यारिः पुण्डरीकाक्षो गोविन्दो गरुडध्वजः ।
पीताम्बरोऽच्युतः शार्ङ्गी विष्वक्सेनो जनार्दनः ॥

२० उपेन्द्र इन्द्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः ।
पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ॥

२१ देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ।
वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ॥

२२ विश्वम्भरः कैटभजिद् विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः ।

२ ‘पुराणपुरुषो यज्ञपुरुषो नरकान्तकः ।
जलशायी विश्वरूपो मुकुन्दो मुरमर्दनः’ ॥

2 Vasudeva. वसुदेवोऽस्य जनकः स एवाऽऽनकदुन्दुभिः ॥

17 Bala-rāma. २३ बलभद्रः प्रलम्बघ्नो बलदेवोऽच्युताग्रजः ।
रेवतीरमणो रामः कामपालो हलायुधः ॥

२४ नीलाम्बरो रौहिणेयस्तालाङ्को मुसली हली ।
संकर्षणः सीरपाणिः कालिन्दीभेदनो बलः ॥

19 Kāma-deva. २५ मदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मीनकेतनः ।
कन्दर्पो दर्पकोऽनङ्गः कामः पञ्चशरः स्मरः ॥

२६ शम्बरारिर्मनासिजः कुसुमेषुरनन्यजः ।
पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूः ॥

4 Aniruddha. २७ ब्रह्मसूर्ऋष्यकेतुः स्यादनिरुद्ध उषापतिः ।
14 Lakṣmī. लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया ॥
३ 'इन्दिरा लोकमाता मा क्षीरोदतनया रमा ।
भार्गवी लोकजननी क्षीरसागरकन्यका' ॥

1 *Kṛṣṇa's* conch. २८ शङ्खो लक्ष्मी-पतेः पाञ्चजन्यश्चक्रं सुदर्शनम् । 1 Discus
1 mace. कौमोदकी गदा, खड्गो नन्दकः, कौस्तुभो मणिः ॥ 1 sword. 1 jewel.
1 Bow. ४ 'चापः शार्ङ्गं, मुरारेस्तु श्रीवत्सो लाञ्छनं स्मृतम् । 1 Symbol.
4 Horses. अश्वाश्च शैब्य-सुग्रीव-मेघपुष्प-बलाहकाः, ॥
1 Charioteer. ५ सारथिर्दारुको, मन्त्री तूद्धवश्चाऽनुजो गदः ' ॥ 1 Minister. 1 Younger brother.
9 Vehicle-Garuḍa. २९ गरुत्मान् गरुडस्तार्क्ष्यो वैनतेयः खगेश्वरः ।
52 Śiva. नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः ॥
३० शम्भुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः ।
ईश्वरः शर्व ईशानः शङ्करश्चन्द्रशेखरः ॥
३१ भूतेशः खण्डपरशुर्गिरीशो गिरिशो मृडः ।
मृत्युञ्जयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥
३२ उग्रः कपर्दी श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत् ।
वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ॥
३३ कृशानुरेताः सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः ।
हरः स्मरहरो भर्गस्त्र्यम्बकस्त्रिपुरान्तकः ॥
३४ गङ्गाधरोऽन्धकरिपुः क्रतुध्वंसी वृषध्वजः ।
व्योमकेशो भवो भीमः स्थाणू रुद्र उमापतिः ॥
' अहिर्बुध्न्योऽष्टमूर्तिश्च गजारिश्च महानटः ' ॥
1 braided hair. ३५ कपर्दोऽस्य जटाजूटः, पिनाकोऽजगवं धनुः । 2 bow.
1 Attendants. प्रमथाः स्युः पारिषदा, ब्राह्मीत्याद्यास्तु मातरः ॥ 1 divine mothers.

3 Superhuman powers. ३६ विभूतिर्भूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा ।
21 Bhavānī. उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवतीऽऽश्वरी ॥
३७ शिवा भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वमङ्गला ।
अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चण्डिकाऽम्बिका ॥
३८ आर्या दाक्षायणी चैव गिरिजा मेनकात्मजा ॥
8 Gaṇeśa. विनायको विघ्नराज-द्वैमातुर-गणाधिपाः ।
३९ अप्येकदन्त-हेरम्ब-लम्बोदर-गजाननाः ॥
17 Kārtikeya. कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः ।
४० पार्वतीनन्दनः स्कन्दः सेनानीरग्निभूर्गुहः ॥
बाहुलेयस्तारकजिद्विशाखः शिखिवाहनः ।
४१ षाण्मातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौञ्चदारणः ॥
6 Nandī ६ 'शृङ्गी भृङ्गी रिटिस्तुण्डी नन्दिको नन्दिकेश्वरः ।
2 Divine mothers. कर्ममोटी तु चामुण्डा, चर्ममुण्डा तु चर्चिका' ॥
26 Indra. इन्द्रो मरुत्वान् मघवा बिडौजाः पाकशासनः ।
४२ वृद्धश्रवाः सुनासीरः पुरुहूतः पुरन्दरः ॥
जिष्णुर्लेखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः ।
४३ सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वासवो वृत्रहा वृषा ॥
वास्तोष्पतिः सुरपतिर्बलारातिः शचीपतिः ।
४४ जम्भभेदी हरिहयः स्वाराण् नमुचिसूदनः ॥
संक्रन्दनो दुश्च्यवनस्तुराषाण् मेघवाहनः ।
४५ आखण्डलः सहस्राक्षः, ऋभुक्षास्तस्य तु प्रिया ॥
3 Śacī. पुलोमजा शचीऽन्द्राणी, नगरी त्वमरावती । 1 *Indra's City.*
1 horse. 1 charioteer. ४६ हय उच्चैःश्रवाः, सूतो मातलिर्नन्दनं वनम् ॥ 1 garden.
1 palace. स्यात् प्रासादो वैजयन्तो, जयन्तः पाकशासनिः । 2 Jayanta.

4 *Indra's* elephant.
४७ ऐरावतोऽभ्रमातङ्गैरावणाऽभ्रमुवल्लभाः ॥

10 Thunder-bolt.
ह्रादिनी वज्रम-स्त्री स्यात् कुलिशं भिदुरं पविः ।
४८ शतकोटिः स्वरुः शम्बो दम्भोलिरशनिर्द्वयोः ॥

2 The car of *Indra*. 1 A divine sage.
व्योमयानं विमानोऽस्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः ॥

2 The council of gods. 3 The food of the gods.
४९ स्यात् सुधर्मा देवसभा, पीयूषममृतं सुधा ।

4 The river of heaven.
मन्दाकिनी वियद्गङ्गा स्वर्णदी सुरदीर्घिका ॥

5 The mountain *Sumeru*.
५० मेरुः सुमेरुर्हेमाद्री रत्नसानुः सुरालयः ।

1 Five celestial trees.
पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः ॥
५१ संतानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम् ।

2 Sanat-kumāra.
सनत्कुमारो वैधात्रः, स्वर्वैद्यावश्विनीसुतौ ॥

6 The *Aśvins*.
५२ नासत्यावश्विनौ दस्रावाश्विनेयौ च तावुभौ ।

2 Nymphs
स्त्रियां बहुष्वप्सरसः स्वर्वेश्या उर्वशी-मुखाः ॥

2 Celestial musicians.
५३ हाहा हूहूश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम् ।

34 Fire.
अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनञ्जयः ॥
५४ कृपीटयोनिर्ज्वलनो जातवेदास्तनूनपात् ।
बर्हिः शुष्मा कृष्णवर्त्मा शोचिष्केश उषर्बुधः ॥
५५ आश्रयाशो बृहद्भानुः कृशानुः पावकोऽनलः ।
रोहिताश्वो वायुसखः शिखावानाशुशुक्षणिः ॥
५६ हिरण्यरेता हुतभुग् दहनो हव्यवाहनः ।
सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुर्विभावसुः ॥

3 Submarine fire.
५७ शुचिरप्पित्त, मौर्वस्तु वाडवो वडवानलः ।

5 Flame.
वह्नेर्द्वयोर्ज्वाल-कीलावर्चिर्हेतिः शिखा स्त्रियाम् ॥

2 A spark. 2 A burn.
५८ त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकणः, संतापः संज्वरः समौ ।

1 Meteor. 5 Ash.
७ 'उल्का स्यान् निर्गतज्वाला, भूतिर्भसित-भस्मनी ॥

3 Forest fire.
क्षारो रक्षा च, दावस्तु दवो वनहुताशनः' ।

14 Yama.
५९ धर्मराजः पितृपतिः समवर्ती परेतराट् ॥
कृतान्तो यमुनाभ्राता शमनो यमराड् यमः ।
६० कालो दण्डधरः श्राद्धदेवो वैवस्वतोऽन्तकः ॥

15 A giant or ghost.
राक्षसः कोणपः क्रव्यात् क्रव्यादोऽस्रप आशरः ।
६१ रात्रिञ्चरो रात्रिचरः कर्बुरो निकषात्मजः ॥
यातुधानः पुण्यजनो नैर्ऋतो यातु-रक्षसी ।

5 Varuna
६२ प्रचेता वरुणः पाशी यादसांपतिरप्पतिः ॥

20 Air or wind.
श्वसनः स्पर्शनो वायुर्मातरिश्वा सदागतिः ।
६३ पृषदश्वो गन्धवहो गन्धवाहाऽनिलाऽऽशुगाः ॥
समीर-मारुत-मरुत्-जगत्प्राण-समीरणाः ।
६४ नभस्वद्-वात-पवन-पवमान-प्रभञ्जनाः ॥

2 Whirlwind. 1 Storm.
८ 'प्रकम्पनो महावातो, झञ्झावातः सवृष्टिकः ।'

5 Air inhaled. &c.
प्राणोऽपानः समानश्चोदान-व्यानौ च वायवः ॥

5 Speed or velocity.
६५ शरीरस्था इमे, रंहस्तरसी तु रयः स्यदः ।

11 Quick, or swiftly.
जवो, ऽथ शीघ्रं त्वरितं लघु क्षिप्रमरं द्रुतम् ॥
६६ सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाशु च ।

9 Eternal or continually.
सततेऽनारताऽश्रान्त-संतताऽविरताऽनिशम् ॥

14 Much or excessive.
६७ नित्याऽनवरताऽजस्रमप्यथाऽतिशयो भरः ।
अतिवेल-भृशाऽत्यर्थाऽतिमात्रोद्गाढ-निर्भरम् ॥
६८ तीव्रैकान्त-नितान्तानि गाढ-बाढ-दृढानि च ।
क्लीबे शीघ्राऽऽद्य-सत्त्वे स्यात्, त्रिष्वेषां सत्त्व-गामि यत् ॥

17 Kubéra.

६९ कुबेरस्त्र्यम्बकसखो यक्षराड् गुह्यकेश्वरः ।
मनुष्यधर्मा धनदो राजराजो धनाधिपः ॥
७० किन्नरेशो वैश्रवणः पौलस्त्यो नरवाहनः ।
यक्षैकपिङ्गैलविल-श्रीद-पुण्यजनेश्वराः ॥

1 The garden of *Kube'ra.* 1 *Nalakūvara* (his son). 1 *Kailasa.* 1 *Kube'ra's* city. 1 Vehicle.

७१ अस्योद्यानं चैत्ररथं, पुत्रस्तु नलकूबरः ।
कैलासः स्थानमलका पूर्विमानं तु पुष्पकम् ॥

4 His attendants

७२ स्यात् किन्नरः किंपुरुषस्तुरङ्गवदनो मयुः ।

2 His treasure. Auriferous gems.

निधिर्नाशेवधिर्भेदाः पद्म-शङ्खाऽऽदयो निधेः ॥

इति स्वर्ग-वर्गः १, अत्र मूलश्लोकाः ७२, "क्षेपकश्लोकाः ७½" ॥

अथ व्योमदिग्वर्गः २ (अ)

22 The sky or atmosphere.

१ द्यो दिवौ द्वे स्त्रियामभ्रं व्योम पुष्करमम्बरम् ।
नभो ऽन्तरिक्षं गगनमनन्तं सुरवर्त्म खम् ॥
२ वियद् विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाश-विहायसी ।
विहायसो ऽपि नाको ऽपि द्युरपि स्यात् तदव्ययम् ॥

5 Space, region or quarters.

१ 'तारापथो ऽन्तरिक्षं च मेघाध्वा च महाबिलम्' ।

इति व्योम-वर्गः २, अत्र मूलश्लोकौ २, " क्षेपकश्लो० ½ "

अथ दिग्-वर्गः (ब)

1 Several quarters.

३ दिशस्तु ककुभःकाष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः ॥
प्राच्यवाची-प्रतीच्यस्ताः पूर्व-दक्षिण-पश्चिमाः ।

1 Relating to quarters. 1 Situaled. Relating to each quarter.

४ उत्तरा दिगुदीची स्याद्, दिश्यं तु त्रिषु दिग्भवे ॥
'अवाग्भवमवाचीनमुदीचीनमुदग्भवम् ।

Relating to each quarter.

२ प्रत्यग्भवं प्रतीचीनं प्राचीनं प्राग्भवं त्रिषु' ॥

1 The lords of quarters and points.

इन्द्रो वह्निः पितृपतिर्नैर्ऋतो वरुणो मरुत् ।
५ कुबेर ईशः पतयः पूर्वाऽऽदीनां दिशां क्रमात् ॥
'रविः शुक्रो महीसूनुः स्वर्भानुर्भानुजो विधुः ।
३ बुधो बृहस्पतिश्चेति दिशां चैव तथा ग्रहाः' ॥

1 Elephants, at the points.

६ ऐरावतः पुण्डरीको वामनः कुमुदो ऽञ्जनः ।
पुष्पदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्-गजाः ॥

1 Their females.

४ 'करिण्यो ऽभ्रमु-कपिला-पिङ्गलाऽनुपमाः क्रमात् ।
ताम्रकर्णी शुभ्रदन्ती चाऽङ्गना चाऽञ्जनावती ॥'

2 Intermediate point. 2 Included space. 2 The sensible horizon.

७ क्लीबाऽव्ययं त्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम् ।
अभ्यन्तरं त्वन्तरालं, चक्रवालं तु मण्डलम् ॥

15 A cloud.

८ अभ्रं मेघो वारिवाहः स्तनयित्नुर्बलाहकः ।
धाराधरो जलधरस्तडित्वान् वारिदोऽम्बुभृत् ॥
९ घन-जीमूत-मुदिर-जलमुग्-धूमयोनयः ।

2 A sucession of clouds. 1 Belonging to clouds.

कादम्बिनी मेघमाला, त्रिषु मेघ-भवे ऽभ्रियम् ॥

4 The rattling of thunder.

१० स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसिताऽऽदि च ।

10 Lightning.

शम्पा शतह्रदा-ह्रादिन्यैरावत्यः क्षणप्रभा ॥
११ तडिन् सौदामिनी विद्युच्चञ्चला-चपला अपि ।

2 A clap of thunder. 2 A flash of lightning.

स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो, मेघज्योतिरिरम्मदः ॥

2 A rainbow. 1 Indra's bow unbent.

१२ इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजु रोहितम् ।

2 Rain. 2 Drought.

वृष्टिर्वर्षं, तद्-विघाते ऽवग्राहाऽवग्रहौ समौ ॥

2 A hard shower. 2 Thin rain.

१३ धारासंपात आसारः, शीकरो ऽम्बु-कणाः स्मृताः ।

2 Hail. 1 A cloudy day

वर्षोपलस्तु करका, मेघच्छन्ने ऽह्नि दुर्दिनम् ॥

8 Covering or disappearance. — १४ अन्तर्धा व्यवधा पुंसि त्वन्तार्द्धिरपवारणम् ।
अपिधान-तिरोधान-पिधानाऽऽच्छादनानि च ॥

20 The moon. — १५ हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्र इन्दुः कुमुदबान्धवः ।
विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः ॥
१६ अब्जो जैवातृकः सोमो ग्लौर्मृगाङ्कः कलानिधिः ।
द्विजराजः शशधरो नक्षत्रेशः क्षपाकरः ॥

1 A digit. — १७ कला तु षोडशो भागो, बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिषु । — 2 The disk of the sun or moon.
4 A part. 1 Half. — भित्तं शकल-खण्डे वा पुंस्यर्द्धो, ऽर्द्धं समेंऽशके ॥

3 Moon-light. — १८ चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना, प्रसादस्तु प्रसन्नता । — 2 Purity or brightness.
6 A spot or mark. — कलङ्काऽङ्कौ लाञ्छनं च चिह्नं लक्ष्म च लक्षणम् ॥

1 Exquisite beauty. — १९ सुषमा परमा शोभा, शोभा कान्तिर्द्युतिश्छविः । — 4 Beauty or splendour.

7 Frost. — २० अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमम् ॥
2 Ice and snow. — प्रालेयं मिहिका चा, ऽथ हिमानी हिमसंहतिः ।

1 Cold or chillness. — २१ शीतं गुणे, तद्वदर्थाः सुषीमः शिशिरो जडः ॥
7 Cold or frigid. — तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्ताऽन्य-लिङ्गकाः ।

2 The polar star. 3 Agastya. — २२ ध्रुव औत्तानपादिः स्यात्, अगस्त्यः कुम्भसंभवः ।
1 His consort. — मैत्रावरुणि, रस्यैव लोपामुद्रा सधर्मिणी ।

6 A star. Asterisms. — २३ नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाऽप्युडु वा स्त्रियाम् ॥ — 2 The head of Aries.
दाक्षायिण्यो ऽश्विनीत्यादि-तारा, अश्वयुगश्विनी ।

2 Stars in the Southern scale. 3 Stars in Cancer. — २४ राधा विशाखा, पुष्ये तु सिध्य-तिष्यौ, श्रविष्ठया ॥
2 The Dolphin. — समा धनिष्ठाः स्युः, प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः स्त्रियः ।

2 The wing of Pegasus. — २५ मृगशीर्षं मृगशिरस्तस्मिन्नेवाऽऽग्रहायणी ॥ — 3 Orion.
1i Stars in h9s head. — इल्वलास्तच्छिरो-देशे तारका निवसन्ति याः ।

1 The J anet pupiter. — २६ बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः ॥
जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः ।

6 Venus. — २७ शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना भार्गवः कविः ॥
5 Mars. — अङ्गारकः कुजो भौमो लोहिताङ्गो महीसुतः ।

3 Mercury. — २८ रौहिणेयो बुधः सौम्यः, समौ सौरि-शनैश्चरौ ॥ — 2 Saturn.
5 The ascending node. — तमस्तु राहुः स्वर्भानुः सैंहिकेयो विधुन्तुदः ।

२९ सप्तर्षयो मरीच्यत्रि-मुखाश्चित्रशिखण्डिनः ॥ — 1 Ursa major.
1 Signs of the Zodiac. — राशीनामुदयो लग्नं, ते तु मेष-वृषा ऽऽदयः । — Ascension.

54The Sun. — ३० सूर-सूर्याऽर्यमाऽऽदित्य-द्वादशात्म-दिवाकराः ॥
भास्करा ऽहस्कर-ब्रध्न-प्रभाकर-विभाकराः ।
३१ भास्वद्-विवस्वत्-सप्ताश्व-हरिदश्वोष्णरश्मयः ॥
विकर्तना ऽर्क-मार्तण्ड-मिहिरा ऽरुण-पूषणः ।
३२ द्युमणिस्तरणिर्मित्रश्चित्रभानुर्विरोचनः ॥
विभावसुर्ग्रहपतिस्त्विषाम्पतिरहर्पतिः ।
३३ भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः ॥
'पद्माक्षस्तेजसांराशिश्छायानाथस्तमिस्रहा ।
५ कर्मसाक्षी जगच्चक्षुर्लोकबन्धुस्त्रयीतनुः ॥
प्रद्योतनो दिवमणिः खद्योतो लोकबान्धवः ।
६ इनो भगो धामनिधिश्चांऽशुमाल्यब्जिनीपतिः' ॥

1 Three of the sun's attendants — माठरः पिङ्गलो दण्डश्चण्डांशोः पारिपार्श्वकाः ।
5 The dawn. — ३४ सूरसूतो ऽरुणो ऽनूरुः काश्यपिर्गरुडाग्रजः ॥
4 Halo. — परिवेषस्तु परिधिरुपसूर्यक-मण्डले ।

11 A ray. ३५ किरणोस्र-मयूखांऽशु-गभस्ति-घृणि-रश्मयः ॥
भानुः करो मरीचिः स्त्री-पुंसयोर्दीधितिः स्त्रियाम् ।
11 Light. ३६ स्युःप्रभा-रुग्-रुचिस्त्विड्-भा-भाश्छवि-द्युति-दीप्तयः ॥
3 Sun-shine. रोचिः शोचिरुभे क्लीबे, प्रकाशो द्योत आतपः ।
4 Warmth. 3 Heat. ३७ कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कदुष्णं त्रिषु तद्वति ॥
2 Sultry vapour. तिग्मं तीक्ष्णं खरं तद्वन्, मृगतृष्णा मरीचिका ।

इति दिग्-वर्गः २ ब. अत्र मूलश्लोकाः ३७, क्षे० ५½.

अथ काल-वर्गः ३

4 Time. 2 First lunar day. १ कालो दिष्टोऽप्यनेहाऽपि समयोऽप्यथ पक्षतिः ॥
1 A lunar day. प्रतिपद् द्वे इमे स्त्रीत्वे, तदाऽऽद्यास्तिथयो द्वयोः ।
5 A day. 9 Morning. २ घस्रो दिनाऽहनी वा तु क्लीबे दिवस-वासरौ ॥
प्रत्यूषोऽहर्मुखं कल्यमुषः-प्रत्युषसी अपि ।
१ 'व्युष्टं विभातं द्वे क्लीबे पुंसि गोसर्ग इष्यते' ॥
4 Eve. ३ प्रभातं च, दिनान्ते तु सायं संध्या पितृप्रसूः ।
1 Periods of the day. प्राह्णाऽपराह्ण-मध्याह्नस्त्रिसंध्य, मथ शर्वरी ॥ 1 Twilight.
12 Night. ४ निशा निशीथिनी रात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा ।
विभावरी-तमस्विन्यौ रजनी यामिनी तमी ॥
1 A dark night. ५ तमिस्रा तामसी रात्रिर्ज्यौत्स्नी चन्द्रिकयाऽन्विता । 1 A moon-light night.
1 A night and two days. आगामि-वर्तमानाहर्युक्तायां निशि पक्षिणी ॥
1 A multitude of nights ६ गणरात्रं निशा बह्व्यः, प्रदोषो रजनीमुखम् । 2 Evening.
2 Mid-night. अर्धरात्र-निशीथौ द्वौ, द्वौ याम-प्रहरौ समौ ॥ 2 A watch.
1 The full and change of the moon. ७ स पर्वसंधिः प्रतिपत्-पञ्चदश्योर्यदन्तरम् ।
2 Last day of the half month. पक्षान्तौ पञ्चदश्यौ द्वे, पौर्णमासी तु पूर्णिमा ॥ 2 Day of full moon.

1 Moon a little gibbous. ८ कला-हीने सा ऽनुमतिः, पूर्णे राका निशाकरे । 1 Moon quite full.
4 Day of new moon. अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः ॥
1 no-Moon. ९ सा दृष्टेन्दुः सिनीवाली, सा नष्टेन्दु-कला कुहूः । 1 Moon light-horned.
2 An eclipse. उपरागो ग्रहो, राहु-ग्रस्ते त्विन्दौ च पूष्णि च ॥
1 Eclipsed sun and moon. १० सोपप्लवोपरक्तौ द्वौ, अग्न्युत्पात उपाहितः । 2 meteor.
1 Sun & moon. एकयोक्त्या पुष्पवन्तौ दिवाकर-निशाकरौ ॥
1 Sixteen-thirds. ११ अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा, त्रिंशत् तु ताः कला, । 1 Eight seconds.
4 minutes. तास्तु त्रिंशत् क्षणस्ते, तु मुहूर्तो द्वादशाऽस्त्रियाम् ,॥ 48 minutes.
1 A day. १२ ते तु त्रिंशदहो-रात्रः, पक्षस् ते दश पञ्च च, । 1 A fort-night.
1 Light & dark fort-nights. पक्षौ पूर्वाऽपरौ शुक्ल-कृष्णौ, मासस्तु तावुभौ, ॥ 1 A month.
A season. १३ द्वौ द्वौ मार्गादि- मासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभिः, । 1 A half year.
1 A year. अयने द्वे गतिरुदग् दक्षिणाऽर्कस्य वत्सरः, ॥
2 Equinox. १४ सम-रात्रिं-दिवे काले विषुवद् विषुवं च तत् ।
1 *Pousee.* 'पुष्य-युक्ता पौर्णमासी पौषी, मासे तु यत्र सा ॥
1 *Pousā.* २ नाम्ना स पौषो, माघाऽऽद्याश् चैवमेकादशाऽपरे,' ।
4 *A'grahā'yana.* मार्गशीर्षे सहा मार्ग आग्रहायणिकश्च सः ॥
3 *Pausha.* 3 *Phā'lguna.* १५ पौषे तैष सहस्यौ द्वौ, तपा माघे,ऽथ फाल्गुने । 2 *Māgha.*
3 *Chaitra.* स्यात् तपस्यः फाल्गुनिकः, स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः ॥
3 *Vais'ak'ha.* 2 *Jyaisht'ha.* १६ वैशाखे माधवो राधो, ज्येष्ठे शुक्रः, शुचिस्त्वयम् ।
2 *Āshād'ha.* 3 *Śrāvaña.* आषाढे, श्रावणे तु स्यान् नभाः श्रावणिकश्च सः ॥
4 *Bhādrapad.* १७ स्युर्नभस्य-प्रौष्ठपद-भाद्र-भाद्रपदाः समाः ।
3 *Āświna.* 4 *Kārtika.* स्यादाश्विन इषोऽप्याश्वयुजोऽपि, स्यात् तु कार्तिके ॥
1 Cold season. 1 Winter. १८ बाहुलोर्जौ कार्तिकिको, हेमन्तः, शिशिरोऽस्त्रियाम् ।
4 Spring. वसन्ते पुष्पसमयः सुरभिर्, ग्रीष्म ऊष्मकः ॥

7 Hot season. १९ निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तपः ।
2 Rains. 1 Sultry season. स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा, अथ शरत् स्त्रियाम् ॥

1 Season. २० षडमी ऋतवः पुंसि मार्गाऽदीनां युगैः क्रमात् ।
6 A year. संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत् समाः ॥

11 A patriarchal day. २१ मासेन स्यादहो-रात्रः पैत्रो, वर्षेण दैवतः, । 1 Day of the gods.
Day of *Brahmā*. दैवे युग-सहस्रे द्वे ब्राह्मः, कल्पौ तु तौ नृणाम्, ॥ 2 *kalpa*.

1 *Manvantara*. २२ मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेक-सप्ततिः, ।
5 destruction of the warld. संवर्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पान्त इत्यपि ॥

12 Sin. २३ अ-स्त्री पङ्कं पुमान् पाप्मा पापं किल्बिष कल्मषम् ।
कलुषं वृजिनैनोऽघमंहो दुरित-दुष्कृतम् ॥

5 Virtue or moral merit. २४ स्याद् धर्ममस्त्रियां पुण्य-श्रेयसी सुकृतं वृषः ।
12 Joy, or pleasure. मुत् प्रीतिः प्रमदो हर्षः प्रमोदाऽऽमोद-संमदाः ॥

२५ स्यादानन्दथुरानन्दः शर्म-शात-सुखानि च ।
12 Happy, well, or right. श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मङ्गलं शुभम् ॥

२६ भावुकं भविकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियाम् ।
शस्तं चाऽथ त्रिषु द्रव्ये पापं पुण्यं सुखाऽऽदि च ॥

5 Excellence, or happiness. २७ मतल्लिका मचर्चिका प्रकाण्डमुद्ध-तल्लजौ ।
1 Good luck प्रशस्त-वाचकान्यमून्ययः शुभाऽऽवहो विधिः ॥

6 Destiny, or luck. २८ दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर् विधिः ।
3 A cause. हेतुर् ना कारणं बीजं निदानं त्वाऽऽदिकारणम् ॥ 1 Primary cause.

3 The soul. २९ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः, प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियाम् । 2 Nature.
1 State. 3 Qualities of nature. विशेषः कालिको ऽवस्था, गुणाः सत्वं रजस् तमः ॥

6 Birth. ३० जनुर-जनन-जन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः ।
6 An animal. प्राणी तु चेतनो जन्मी जन्तु-जन्यु-शरीरिणः ॥

3 Kind. 3 Individualiry. ३१ जातिर् जातं च सामान्यं, व्यक्तिस् तु पृथगात्मता ।
7 The mind or faculty of reason. चित्तं तु चेतो हृदयं स्वान्तं हृन् मानसं मनः ॥
इति कालवर्गः ३, अत्र मूलश्लोकाः ३१, क्षे० १½.

अथ धी-वर्गः ४

14 Understanding or intellect. १ बुद्धिर् मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा शेमुषी मतिः ।
प्रेक्षोपलब्धिश् चित् संवित् प्रतिपज्-ज्ञप्ति-चेतनाः ॥

1 Retentive intellect. २ धीर् धारणावती मेधा, संकल्पः कर्म मानसम् । 1 Determination.
3 Satisfaction. १‘ अवधानं समाधानं प्रणिधानं तथैव च ’ ॥
2 Consciousness of pleasure or pain. चित्ताभोगो मनस्कारश्, चर्चा संख्या विचारणा । 3 Reflection.
3 Reasoning. ‘विमर्शो भावना चैव वासना च निगद्यते’ ॥

३ अध्याहारस् तर्क ऊहो, विचिकित्सा तु संशयः । 4 Doubt.
2 Decision. संदेह-द्वापरौ चाऽथ समौ निर्णय-निश्चयौ ॥

2 Heterodox or kerssry. ४ मिथ्यादृष्टिरनास्तिकता, व्यापादो द्रोहचिन्तनम् । 2 Malice.
2 Conclusion. 3 Mistake. समौ सिद्धान्त-राद्धान्तौ, भ्रान्तिर् मिथ्यामतिर् भ्रमः ॥

10 Agreement. ५ संविदाऽऽगूः प्रतिज्ञानं नियमाऽऽश्रव संश्रवाः ।
अङ्गीकाराऽभ्युपगम-प्रतिश्रव-समाधयः ॥

1 True knowledge. 1 Knowledge of arts. ६ मोक्षे धीर् ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्प-शास्त्रयोः ।
8 Beatitude. मुक्तिः कैवल्य-निर्वाण-श्रेयो-निःश्रेयसाऽमृतम् ॥

4 Spiritual ingorance. ७ मोक्षोऽपवर्गो, ऽथाऽज्ञानमविद्याऽहम्मतिः स्त्रियाम् ।
3 Five objects of sense. 1 An object of sense. रूपं शब्दो गन्ध-रस-स्पर्शाश् च विषया अमी ॥

3 An organ of sense. ८ गोचरा इन्द्रियार्थाश् च, हृषीकं विषयीऽन्द्रियम् ।
1 organ of action. 1 An intellectual organ. कर्मेन्द्रियं तु पाय्वाऽऽदि, मनो-नेत्राऽऽदि धीन्द्रियम ।

2 An astringent taste. 1 Sweet. 1 Salt. ९ तुवरस् तु कषायो ऽस्त्री, मधुरो, लवणः, कटुः, ।
1 Bitter. 1 Pungent. 1 Sour. तिक्तो, ऽम्लश् च, रसाः पुंसि, तद्वत्सु षडमी त्रिषु ॥

1 A pleasing scent. 1 perfume.

१० विमर्दोत्थे परिमलो गन्धे जन-मनो-हरे ।
आमोदः सोऽति-निर्हारी, वाच्य-लिङ्गत्वमागुणात् ॥

2 A scent spreading far. 4 fragrant substance. 2 A perfume for the mouth.

११ समाकर्षी तु निर्हारी, सुरभिर् घ्राणतर्पणः ।
इष्टगन्धः सुगन्धिः स्यादामोदी मुखवासनः ॥

4 An ill smelling substance. 1 A smell like that of raw meat

१२ पूतिगन्धिस् तु दुर्गन्धो, विस्रं स्यादाम-गन्धि यत् ।
शुक्ल-शुभ्र-शुचि-श्वेत-विशद-श्येत-पाण्डराः ॥ 16 White.

१३ अवदातः सितो गौरो ऽवलक्षो धवलो ऽर्जुनः ।

3 Yellowish white. 1 Grey.

हरिणः पाण्डुरः पाण्डुरीषत्पाण्डुस् तु धूसरः ॥

7 Black or dark blue. 3 Yellow. 3 Green.

१४ कृष्णे नीलाऽसित-श्याम-काल-श्यामल-मेचकाः ।
पीतो गौरो हरिद्राभः, पलाशो हरितो हरित् ॥

2 Red. 3 Crimson. 2 Dark-red. 2 Pale red or pink.

१५ लोहितो रोहितो रक्तः, शोणः कोकनदच्छविः ।
अव्यक्तरागस् त्वरुणः, श्वेतरक्तस् तु पाटलः ॥

2 Brown. 3 Purple. 6 Tawny.

१६ श्यावः स्यात् कपिशो, धूम्र-धूमलौ कृष्णलोहिते ।
कडारः कपिलः पिङ्ग-पिशङ्गौ कद्रु-पिङ्गलौ ॥

6 Variegated.

१७ चित्रं किर्मीर-कल्माष-शबलैताश् च कर्बुरे ।
गुणे शुक्लाऽदयः पुंसि, गुणि-लिङ्गास् तु तद्वति ॥

इति धी-वर्गः ४, अत्र मूलश्लोकाः १७, क्षेपकश्लोकः १.

अथ शब्दादि-वर्गः ५

7 The goddess of speech. 6 Speech.

१ ब्राह्मी तु भारती भाषा गीर् वाग् वाणी सरस्वती ।
व्याहार उक्तिर् लपितं भाषितं वचनं वचः ॥

2 Ungrammatical language. 1 A word. 1 A sentence.

२ अपभ्रंशो ऽपशब्दः स्याच्छास्त्रे शब्दस् तु वाचकः ।
तिङ्-सुबन्त-चयो वाक्यं, क्रिया वा कारकाऽन्विता ॥

4 The *Védas*, or any one of them. 1 The duty enjoined by them. 1 Three *Védas*.

३ श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायस् त्रयी, धर्मस् तु तद्-विधिः ।
स्त्रियामृक् साम-यजुषी, इति वेदास् त्रयस् त्रयी ॥

1 A *Védánga*.

४ शिक्षेत्यादि श्रुतेरङ्गमो,ङ्कार-प्रणवौ समौ । 2 The sacred name of God.

2 History. 1 An accent.

इतिहासः पुरावृत्तमु,दात्ताद्यास् त्रयः स्वराः ॥

1 Logic 1 Ethics. 2 A tale. 1 A *Purāṇa*.

५ आन्वीक्षिकी, दण्डनीतिस्, तर्कविद्याऽर्थशास्त्रयोः ।
आख्यायिकोपलब्धार्था, पुराणं पञ्च-लक्षणम् ॥

1 A feigned story. 2 A riddle. 2 A code of laws. 2 A compilation and abridgment.

६ प्रबन्धकल्पना कथा, प्रवह्लिका प्रहेलिका ।
स्मृतिस् तु धर्मसंहिता, समाहृतिस् तु संग्रहः ॥

2 A part of a stanza. 2 A rumour. 4 Tidings or intelligence.

७ समस्या तु समासार्था, किंवदन्ती जनश्रुतिः ।
वार्ता प्रवृत्तिर् वृत्तान्त उदन्तः स्यादथाऽह्वयः ॥

3A call or summons. 1 Clamour.

८ आख्याऽह्वे अभिधानं च नामधेयं च नाम च ।
हूतिराकारणा ऽऽह्वानं, संहूतिर् बहुभिः कृता ॥

2 A contest or law suit. 2 The exordium. 2 An example or opposite argument.

९ विवादो व्यवहारः स्यादुपन्यासस् तु वाङ्मुखम् ।
उपोद्घात उदाहारः, शपनं शपथः पुमान् ॥ 2 An oath.

3 A question. 2 An answer. 2 A groundless demand.

१० प्रश्नो ऽनुयोगः पृच्छा च, प्रतिवाक्योत्तरे समे ।
मिथ्याभियोगोऽभ्याख्यानमथ मिथ्याभिशंसनम् ॥

2 A false accusation. 1 An affectionte speech. 3 Fame. 4 Praise.

११ अभिशापः, प्रणादस् तु शब्दः स्यादनुराग-जः ।
यशः कीर्तिः समज्ञा च, स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर् नुतिः ॥

1 Repetition. 2 Making a loud noise. 1 Voice in grief.

१२ आम्रेडितं द्विस् त्रिरुक्तमुच्चैर्घुष्टं तु घोषणा ।
काकुः स्त्रियां विकारो यः शोक-भीत्यादिभिर् ध्वनेः ॥

10 Censure, blame, or contempt.

१३ अवर्णाऽक्षेप-निर्वाद-परीवादाऽपवाद-वत् ।
उपक्रोशो जुगुप्सा च कुत्सा निन्दा च गर्हणे ॥

2 Unfriendly speech.
2 Reproach

१४ **पारुष्यमतिवादः** स्याद्, **भर्त्सनं** त्वपकारगीः ।

1 Disparagement.

यः स-निन्द उपालम्भस् तत्र स्यात् **परिभाषणम्** ॥

1 An imputation of adultery.
2 Address,
1 Incoherent speech.

१५ तत्र त्वा**क्षारणा** यः स्यादाक्रोशो मैथुनं प्रति ।
स्या**दाभाषणमालापः**, **प्रलापो** ऽनर्थकं वचः ॥

2 Tautology
2 Lamentation.
2 Quarrel.
1 Conversation.

१६ **अनुलापो मुहुर्भाषा**, **विलापः परिदेवनम्** ।
विप्रलापो विरोधोक्तिः, **संलापो** भाषणं मिथः ॥

2 Speaking well.
3 Strange querry.
3 Cursing.

१७ **सुप्रलापः सुवचनमपलापस्** तु **निह्नवः** । 2 Denial.
चोद्यमाक्षेपाऽभियोगौ, **शापाऽक्रोशौ दुरेषणा** ॥

3 False love talk.
2 Message.

१८ 'अ-स्त्री **चाटु चटु श्लाघा** प्रेम्णा मिथ्या-विकत्थनम्' ॥२
संदेशवाग् वाचिकं स्याद्, वाग्-भेदास् तु त्रिषूत्तरे ॥

1 Inauspicious speech.
1 Good.
1 Very sweet.

१९ **रुशती** वाग-कल्याणी स्यात्, **कल्या** तु शुभाऽऽत्मिका
अत्यर्थ-मधुरं **सान्त्वं**, **संगतं हृदयङ्गमम्** ॥ 2 Proper.

2 Harsh.
2 Rustic.
1 Pleasing but true.
2 Inconsistent.

२० **निष्ठुरं परुषं**, **ग्राम्यमश्लीलं**, **सूनृतं** प्रिये ।
सत्ये, ऽथ **संकुल-क्लिष्टे** परस्पर-पराहते ॥

1 slurred.
2 Spoken fast.
1 Sputtered.
1 Unmeaning.

२१ लुप्त-वर्ण-पदं **ग्रस्तं**, **निरस्तं त्वरितोदितम्** ।
अम्बूकृतं स-निष्ठीवम**बद्धं** स्यादनर्थकम् ।

2 Unfit to be uttered.
2 Talkin jest.
2 Murmering at cohabitation.

२२ **अनक्षरमवाच्यं** स्यादा**हतं** तु मृषाऽर्थकम् । 1 An impossibility.
'**सोल्लुठनं** तु **सोत्प्रासं**, **मणितं रतिकूजितम्** ॥

5 Plain speech.
1 An indistinct speech. 1 False.

२३ **श्राव्यं हृद्यं मनोहारि विस्पष्टं प्रकटोदितम्** । ' । ३ ।
अथ **म्लिष्टमविस्पष्टं**, **वितथं** त्वनृतं वचः ॥

4 Truth.

२४ **सत्यं तथ्यमृतं सम्यग**मूनि त्रिषु तद्वति ।

17 Sound.

शब्दे निनाद-निनद-ध्वनि-ध्वान-रव-स्वनाः ।
२५ **स्वान-निर्घोष-निर्ह्राद-नाद-निस्वान-निस्वनाः** ।

1 Rustling.

आरवाऽऽराव-संराव-विरावा, अथ **मर्मरः** ॥

6 The tinkling of ornaments.

२६ स्वनिते वस्त्र-पर्णानां, भूषणानां तु **शिञ्जितम्** ।
निक्काणो निक्कणः क्काणः क्कणः क्कणनमित्यपि ॥

2 the sound of a lute.

२७ वीणाया क्कणिते प्रादेः **प्रक्काण-प्रक्कणा**ऽऽदयः ।

2 A confused sound.
1 The cry of birds, & c.

कोलाहलः कलकलस्, तिरश्चां **वाशितं** रुतम् ॥

2 An echo.
2 A song or singing.

२८ स्त्री **प्रतिश्रुत् प्रतिध्वाने**, **गीतं गान**मिमे समे ।

इति शब्दादि-वर्गः ५, अत्र मूलश्लोकाः २५॥, क्षे० २॥.

अथ नाट्य-वर्गः ६

1 The seven musical notes.

निषाद-र्षभ-गान्धार-षड्ज-मध्यम-धैवताः ॥
१ **पञ्चमश्** चेत्यमी सप्त तन्त्री-कण्ठोत्थिताः **स्वराः** ।

1 Minute tone.
1 An inarticulate, but pleasing tone.

काकली तु कले सूक्ष्मे, ध्वनौ तु मधुराऽस्फुटे ॥

2 low tone.

२ **कलो**, **मन्द्रस्** तु गम्भीरे, **तारोऽत्युच्चैस्**, त्रयस् त्रिषु ।
' नृणामुरसि **मध्यस्थो** द्वाविंशति-विधो ध्वनिः, ॥

1 A high tone.
1 Harmony.

३ स **मन्द्रः** कण्ठ-मध्य-स्थस्, **तारः** शिरसि गीयते ' । १ ।

3 A lute.

समन्वित-लयस् त्वे**कतालो**, **वीणा** तु **वल्लकी** ॥

1 A lute with seven strings.

४ **त्रिपञ्ची**, सा तु तन्त्रीभिः सप्तभिः **परिवादिनी** ।

1 Any stringed instrument.

ततं वीणाऽऽदिकं वाद्यमा**नद्धं** मुरजाऽऽदिकम् ॥
1 A Drum or tympan.

1 A wind instrument.
1 A cymbal bell.

५ वंशाऽऽदिकं तु **सुषिरं**, कांस्य-तालाऽऽदिकं **घनम्** ।

2 A musical instrument.

चतुर्विधमिदं वाद्यं **वादित्राऽऽतोद्य-नामकम्** ॥

2 Drums and tabours.
1 Three sorts of drums.

६ **मृदङ्गा मुरजा**, भेदास् त्वङ्क्याऽऽलिङ्ग्योर्ध्वकास् त्रयः ।
स्याद् **यशःपटहो ढक्का**, **भेरी** स्त्री **दुन्दुभिः** पुमान् ॥

2 A double drum.
2 A large kettle drum.

2 A kettle drum.

७ **आनकः पटहो** ऽस्त्री स्यात्, **कोणो** वीणाऽऽदि-वादनम् ।

1 The quill, or bow.
2 The neck of a lute.
2 The belly below the neck.

वीणादण्डः प्रवालः स्यात् **ककुभस्** तु **प्रसेवकः** ॥

1 The body of the lute. 1 the tie. 1 Other instrument.

८ कोलम्बकस् तु कायो ऽस्या, उपनाहो निबन्धनम् ।
वाद्य-प्रभेदा––डमरु-मड्डु-डिण्डिम-झर्झराः ॥

2 A female dancer. 1 Slow, quick, and mean time.

९ मर्दलः पणवो ऽन्ये च, नर्तकी-लासिके समे ।
विलम्बितं द्रुतं मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात् ॥

1 Beating time. 1 Equal time in music and dance. 6 Dancing.

१० तालः काल-क्रिया-मानं, लयः साम्यमथाऽस्त्रियाम् ।
ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तने ॥

2 Symphony. 3 A male dancer in woman's apparel.

११ तौर्यत्रिकं नृत्य-गीत-वाद्यं नाट्यमिदं त्रयम् ।
भ्रकुंसश् च भ्रुकुंसश् च भ्रूकुंसश् चेति नर्तकः ॥

1 A courtesan. 1 A sister's husband. 1 A learned man.

१२ स्त्री-वेष-धारी पुरुषो, नाट्योक्तौ––गणिका ऽज्जुका ।
भगिनी-पतिरावुत्तो, भावो विद्वानथाऽऽवुकः ॥

1 A father. 2 A prince. 2 A king, 1 A princess.

१३ जनको, युव-राजस् तु कुमारो भर्तृदारकः ।
राजा भट्टारको देवस्, तत्-सुता भर्तृदारिका ॥

1 A queen. 1 Any wife of a king. 1 Sacred. 1 king's brother in-law.

१४ देवी कृताऽभिषेकायामितरासु तु भट्टिनी ।
अ-ब्रह्मण्यम-वध्योक्तौ, राजश्यालस् तु राष्ट्रियः ॥

1 A mother. 2 A young girl. 1 venerable person. 1 An eldest sister.

१५ अम्बा माता, ऽथ बाला स्याद् वासूरार्यस् तु मारिषः ।
अत्तिका भगिनी ज्येष्ठा, निष्ठा-निर्वहणे समे ॥ 2 The catastrophe.

1 Appropriate vocatives, for female servants. 2 Gesture. 2 Indication of passion.

१६ हण्डे हञ्जे हलाऽऽह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति ।
अङ्गहारो ऽङ्गविक्षेपो, व्यञ्जकाऽभिनयौ समौ ॥

2 two sorts of tokens.

१७ निर्वृत्ते त्वङ्ग-सत्त्वाभ्यां द्वे त्रिष्वाङ्गिक-सात्त्विके ।
शृङ्गार-वीर-करुणाऽद्भुत-हास्य-भयानकाः ॥

1 Taste, or sentiment. 3 Love. 2 Heroism.

१८ बीभत्स-रौद्रौ च रसाः, शृङ्गारः शुचिरुज्ज्वलः ।
उत्साहवर्धनो वीरः, कारुण्यं करुणा घृणा ॥ 3 Pity.

7 Tender-ness. 3 Laughter. 2 Disgust.

१९ कृपा दया ऽनुकम्पा स्यादनुक्रोशोऽप्यथो हसः ।
हासो हास्यं च, बीभत्सं विकृतं त्रिष्विदं द्वयम् ॥

4 Surprise or wonderful. 9 Horror or terrific.

२० विस्मयो ऽद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ भैरवम् ।
दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकम् ॥

2 Wrath, or angry. 6 Fear, or terror.

२१ भयङ्करं प्रतिभयं, रौद्रं तूग्रममी त्रिषु ।
चतुर्दश, दरस् त्रासो भीतिर् भीः साध्वसं भयम् ॥

1 Sentiment or passion. 1 Indication of it. 5 Pride.

२२ विकारो मानसो भावो, ऽनुभावो भाव-बोधकः ।
गर्वो ऽभिमानो ऽहङ्कारो मानश् चित्तसमुन्नतिः ॥

6 Arrogance. 9 Disrespect.

२३ 'दर्पो ऽवलोको ऽवष्टम्भश् चित्तोद्रेकः स्मयो मदः' ।२।
अनादरः परिभवः परीभावस् तिरस्क्रिया ॥

5 Modesty or shame. 1 Bashfulness.

२४ रीढा ऽवमानना ऽवज्ञा ऽवहेलनमसूक्षणम् ।
मन्दाक्षं ह्रीस् त्रपा व्रीडा लज्जा, सा ऽपत्रपा ऽन्यतः ॥

2 Patience, forbearance. 1 Coveting another' property.

२५ क्षान्तिस् तितिक्षा, ऽभिध्या तु परस्य विषये स्पृहा ।
अक्षान्तिरीर्ष्या, ऽसूया तु दोषाऽऽरोपो गुणेष्वपि ॥
1 Detraction. 2 Envy.

3 Enmity 3 Grief or sorrow. 3 Repentance.

२६ वैरं विरोधो विद्वेषो, मन्यु-शोकौ तु शुक् स्त्रियाम् ।
पश्चात्तापो ऽनुतापश् च विप्रतीसार इत्यपि ॥

7 Wrath, or rage. 1 Good conduct. 2 Madness.

२७ कोप-क्रोधाऽमर्ष-रोष-प्रतिघा रुट्-क्रुधौ स्त्रियौ ।
शुचौ तु चरिते शीलमुन्मादश् चित्तविभ्रमः ।

5 Affection or kindness. 1 Desire or longing. 11 Wish or desire.

२८ प्रेमा ना प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहो, ऽथ दोहदम् ।
इच्छा काङ्क्षा स्पृहेहा तृड् वाञ्छा लिप्सा मनोरथः ॥

1 Virtuous reflexion. 1 Ardent desire. 1 Anxiety.

२९ कामोऽभिलाषस् तर्षश् च, सोऽत्यर्थं लालसा द्वयोः ।
उपाधिर् ना धर्मचिन्ता, पुंस्याधिर् मानसी व्यथा ॥

3 Recollection. 2 Missing. 2 Perseverance. 1 Fortitude.

३० स्याच् चिंता स्मृतिराध्यानमुत्कण्ठोत्कलिके समे ।
उत्साहोऽध्यवसायःस्यात्, स वीर्यमति-शक्ति-भाक् ॥

9 Deceit, or fraud. 2 Inadvertency or mistake.

३१ कपटो ऽस्त्री व्याज-दम्भोपधयश् छद्म-कैतवे ।
कुसृतिर् निकृतिः शाठ्यं, प्रमादो ऽनवधानता ॥

4 Eagerness.
1 Dalliance or blandishment.

३२ कौतूहलं कौतुकं च कुतुकं च कुतूहलम् ।
स्त्रीणां विलास-विव्वोक-विभ्रमा ललितं तथा ॥

6 Sport or amusement.

३३ हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गार-भाव-जाः ।
द्रव-केलि-परीहासाः क्रीडा लीला च नर्म च ॥

3 Disguise.
3 A play or game.
3 Sweat.
2 Fainting.

३४ व्याजोऽपदेशो लक्ष्यं च, क्रीडा खेला च कूर्दनम् ।
घर्मो निदाघः स्वेदः स्यात्, प्रलयो नष्टचेष्टता ॥

2 Dissimulation.
2 Hurry.
1 A horse-laugh.
1 A smile.

३५ अवहित्थाऽऽकारगुप्तिः, समौ संवेगसंभ्रमौ ।
स्यादाच्छुरितकं हासः सोत्प्रासः, स मनाक् स्मितम् ॥

1 A laugh.
1 Horripilation.
3 Weeping.
1 Gaping.

३६ मध्यमः स्याद् विहसितं, रोमाञ्चो रोमहर्षणम् ।
क्रन्दितं रुदितं क्रुष्टं, जृम्भस् तु त्रिषु जृम्भणम् ॥

2 Disappointing.
2 Creeding or tumbling.
5 Sleep.

३७ विप्रलम्भो विसंवादो, रिङ्गणं स्खलनं समे ।
स्यान् निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि ॥

2 Lassitude.
3 A frown.
1 A look of displeasure.

३८ तन्द्री प्रमीला, भ्रकुटिर् भ्रुकुटिर् भ्रूकुटिः स्त्रियाम् ।
अदृष्टिः स्याद-सौम्ये ऽक्ष्णि, संसिद्धि-प्रकृती त्विमे ॥

5 The naturaī state.
2 A tremour.
5 A festival.

३९ स्वरूपं च स्वभावश् च निसर्गश् चाऽथ वेपथुः ।
कम्पो, ऽथ क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः ॥

इति नाट्य-वर्गः ६, अत्र मूलश्लोकाः ३७॥· क्षे० १½

अथ पातालभोगि-वर्गः ७

5 the infernal region.
11 A hole or vacuity.

१ अधोभुवन-पातालं बलिसद्म रसातलम् ।
नागलोको, ऽथ कुहरं सुषिरं विवरं बिलम् ॥

2 A hole in the ground.
1 Perforated, or full of holes.

२ छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा सुषिः ।
गर्ताऽवटौ भुवि श्वभ्रे, स-रन्ध्रे सुषिरं त्रिषु ॥

5 Darkness.
1 Universal darkness. 1 Imperfect darkness.

३ अन्धकारो ऽस्त्रियां ध्वान्तं तमिस्रं तिमिरं तमः ।
ध्वान्ते गाढे ऽन्धतमसं, क्षीणे ऽवतमसं, तमः ॥

2 The Nagas.
2 Their chief.
2 Vasuki.
2 Sort of snake.

४ विष्वक् संतमसं, नागाः काद्रवेयास्, तदीश्वरे ।
शेषो ऽनन्तो, वासुकिस् तु सर्पराजो, ऽथ गोनसे ॥

3 A Boa, or large serpent.
2 A water snake.
2 Amphisbæna.

५ तिलित्सः स्यादजगरे शयुर् वाहस इत्युभौ ।
अलगर्दो जलव्यालः समौ राजिल-डुण्डुभौ ॥

2 A variegated serpent.
2 A snake, that has cast his slough.
33 A snake or serpent.

६ मालुधानो मातुलाहिर्, निर्मुक्तो मुक्तकञ्चुकः ।
सर्पः पृदाकुर् भुजगो भुजङ्गो ऽहिर् भुजङ्गमः ॥

७ आशीविषो विषधरश् चक्री व्यालः सरीसृपः ।
कुण्डली गूढपाच् चक्षुःश्रवाः काकोदरः फणी ॥

८ दर्वीकरो दीर्घपृष्ठो दन्दशूको बिलेशयः ।
उरगः पन्नगो भोगी जिह्मगः पवनाशनः ॥

९ ' लेलिहानो द्विरसनो गोकर्णः कञ्चुकी तथा । १ ।
कुम्भीनसः फणधरो हरिर् भोगधरस् तथा ॥

1 His boly.
2 Jawas.
1 Belonging to a snake.
2 His expanded head.

१० अहेः शरीरं भोगः स्यादाशीरप्यहिदंष्ट्रिका । ' । २ ।
त्रिष्वाहेयं विषाऽस्थ्यादि, स्फटायां तु फणा द्वयोः ॥

2 His skin.
3 His venom.
1 Nine sorts of fixed poison.

११ समौ कञ्चुक-निर्मोकौ, क्ष्वेडस् तु गरलं विषम् ।
पुंसि क्लीबे च काकोल-कालकूट-हलाहलाः ॥

१२ सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः ।
दारदो वत्सनाभश् च विष-भेदा अमी नव ॥

1 A dealer in antidotes.
2 A snake-catcher.

१३ विषवैद्यो जाङ्गुलिको, व्यालग्राह्यहितुण्डिकः ।

इति पातालभोगि-वर्गः ७, अत्र मूलश्लोकाः ११, क्षे० १॥.

अथ नरक-वर्गः ८

4 Hell. Various hells.
स्यान् नारकस् तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियाम् ॥
१ तद्-भेदास्— तपनाऽवीचि-महारौरव-रौरवाः ।
संघातः कालसूत्रं चेत्याऽऽद्याः, सत्वास् तु नारकाः ॥

2 Departed souls. 1 The river of hell. 1 Misfortune or misery. 1 Throwing in hell.
२ प्रेता, वैतरणी सिन्धुः स्याद्, अलक्ष्मीस् तु निर्ऋतिः ।
विष्टिराजूः, कारणा तु यातना तीव्रवेदना ॥ 3 Agony.

4 Mental halu. 2 Pain of labor. 3 Corporeal pain.
३ पीडा बाधा व्यथा दुःखमा,मनस्यं प्रसूतिजम् ।
स्यात् कष्टं कृच्छ्रमाभीलं, त्रिष्वेषां भेद्य-गामि यत् ॥

इति नरकवर्गः ८, अत्र मूलश्लोकाः ३॥, क्षे०.

अथ वारि-वर्गः ९

15 The sea or ocean.
१ समुद्रो ऽब्धिरकूपारः पारावारः सरित्पतिः ।
उदन्वानुदधिः सिन्धुः सरस्वान् सागरो ऽर्णवः ॥
२ रत्नाकरो जलनिधिर् यादःपतिरपाम्पतिः ।

2 Particular seas.
तस्य प्रभेदाः—क्षीरोदो लवणोदस् तथा ऽपरे ॥

27 Water.
३ आपः स्त्री भूम्नि, वार् वारि सलिलं कमलं जलम् ।
पयः कीलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् ।
४ कबन्धमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतोमुखम् ।
अम्भोर्णस् तोय-पानीय-नीर-क्षीराऽम्बु-शम्बरम् ॥

2 Watery.
५ मेघपुष्पं घनरसस्, त्रिषु द्वे आप्यमम्मयम् ।

4 A wave.
भङ्गस् तरङ्ग ऊर्मिर् वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु ॥

2 A surge or billow. 1 A whirlpool. 4 A drop of water.
६ महत्सूल्लोल-कल्लोलौ, स्यादावर्तो ऽम्भसां भ्रमः ।
पृषन्ति बिन्दु-पृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियाम् ॥

2 A winding descent of water. 2 A drain. 5 A shore or bank.
७ चक्राणि पुटभेदाः स्युर्, भ्रमाश् च जलनिर्गमाः ।
कूलं रोधश् च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु ॥

1 The bed.
८ पाराऽऽवारे पराऽर्वाची तीरे, पात्रं तदन्तरम् ।

2 An island.
द्वीपो ऽस्त्रियामन्तरीपं यदन्तर् वारिणस् तटम् ॥

1 One formed by alluvion. 2 A sand bank. 5 Mud or clay.
९ तोयोत्थितं तत् पुलिनं, सैकतं सिकतामयम् ।
निषद्वरस् तु जम्बालः पङ्को ऽस्त्री शाद-कर्दमौ ॥

2 Inundation. 2 A temporary well, fountain.
१० जलोच्छ्वासाः परीवाहाः, कूपकास् तु विदारकाः ।

1 Navigable. 3 A boat.
नाव्यं त्रि-लिङ्गं नौ-तार्ये, स्त्रियां नौस् तरणिस् तरिः ॥

3 A raft or float. 1 A natural stream.
११ उडुपं तु प्लवः कोलः, स्रोतो ऽम्बु-सरणं स्वतः ।

2 Fare or freight. 2 An oval basin.
आतरस् तरपण्यं स्याद्, द्रोणी काष्ठाम्बुवाहिनी ॥

2 A voyaging merchant. 2 The pilot or helmsman.
१२ सांयात्रिकः पोतवणिक्, कर्णधारस् तु नाविकः ।
नियामकाः पोतवाहाः,कूपको गुणवृक्षकः ॥ 2 The crew. 2 The mast.

2 The oar. 2 The rudder. 2 A scraper or shovel. 2 A bucket.
१३ नौकादण्डः क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातकः ।
अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दालः, सेकपात्रं तु सेचनम् ॥

1 The boat's half. 1 Landed from a boat. 2 Clear, transparent.
१४ क्लीबे ऽर्धनावं नावो ऽर्धे, ऽतीतनौके ऽतिनु त्रिषु ।
त्रिष्वागाधात्, प्रसन्नोऽच्छः, कलुषोऽनच्छ आविलः ॥ 3 Turbid water.

3 Deep. 1 shallow. 3 A fisherman.
१५ निम्नं गभीरं गम्भीरमुत्तानं तद्-विपर्यये ।
अगाधमतलस्पर्शे, कैवर्ते दाश-धीवरौ ॥

2 A net. 2 Packthread. 2 A fish basket. 2 Goad.
१६ आनायः पुंसि, जालं स्याच्छणसूत्रं पवित्रकम् ।
मत्स्याधानी कुवेणी स्याद्, बडिशं मत्स्यवेधनम् ॥

8 A fish.
१७ पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोऽण्डजः ।
विसारः शकुली चाथ गडकः शकुलार्भकः ॥

2 Sheat fish. 2 A porpoise. 2 Sort of sprat. 2 A sort of carp.
१८ सहस्रदंष्ट्रः पाठीन, उलूपी शिशुकः समौ ।
नलमीनश् चिलिचिमः, प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः ॥

1 Small fry. 1 Various sorts of fish.

१९ क्षुद्राऽण्ड-मत्स्य-संघातः पोताधान, मथो झषाः– ।
रोहितो मद्गुरः शालो राजीवः शकुलस् तिमिः ॥

2 Aquatic animals. Various sorts.

२० तिमिङ्गिलाऽऽदयश् चाथ यादांसि जलजन्तवः ।
तद्-भेदाः–शिशुमारोद्र-शङ्कवो मकराऽऽदयः ॥

2 A crab. 3 A turtle or tortoise. 2 A shark. 2 A crocodile.

२१ स्यात् कुलीरः कर्कटकः, कूर्मे कमठ-कच्छपौ ।
ग्राहोऽवहारो, नक्रस् तु कुम्भीरो, ऽथ महीलता ॥

3 A worm. 2 A gangetic alligator. 3 A leech.

२२ गण्डूपदः किञ्चुलको, निहाका गोधिका समे ।
रक्तपा तु जलौकायां स्त्रियां भूम्नि जलौकसः ॥

2 A pearl oyster. 2 A conch. 2 small shell. 2 A bivalve shell.

२३ मुक्तास्फोटः स्त्रियां शुक्तिः, शङ्खः स्यात् कम्बुर-स्त्रियौ ।
क्षुद्रशङ्खाः शङ्खनखाः, शम्बूका जलशुक्तयः ॥

6 A frog. 2 A small worm. 2 A female frog. 2 A female turtle.

२४ भेके मण्डूक-वर्षाभू-शालूर-प्लव-दर्दुराः ।
शिली गण्डूपदी, भेकी वर्षाभ्वी, कमठी डुलिः ॥

1 Sort of sheat-fish. 2 A cockle. 2 A lake or pond. 1 A deep lake.

२५ मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी, दुर्नामा दीर्घकोशिका ।
जलाशया जलाधारास्, तत्राऽगाध-जलो ह्रदः ॥

4 A well. 2 A trough near a well. 1 The wooden frame for the rope.

२६ आहावस् तु निपानं स्यादुपकूप-जलाशये ।
पुंस्येवाऽन्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा ॥

1 The cover or facing of a well. 2 A square or a large pond. 2 A natural pond.

२७ नेमिस् त्रिकाऽस्य, वीनाहो मुख-बन्धनमस्य यत् ।
पुष्करिण्यां तु खातं स्यादखातं देवखातकम् ॥

5 One deep enough for the lotus. 2 A basin. 2 Well.

२८ पद्माकरस् तडागो ऽस्त्री कासारः सरसी सरः ।
वेशन्तः पल्वलं चाऽल्पसरो, वापी तु दीर्घिका ॥

2 A moat or ditch. 1 A dike. 3 A basin round the foot of a tree.

२९ खेयं तु परिखा, ऽऽधारस् त्वम्भसां यत्र धारणम् ।
स्यादालवालमावालमावापो, ऽथ नदी सरित् ॥

16 A river.

३० तरङ्गिणी शैवलिनी तटिनी ह्रादिनी धुनी ।
स्रोतस्विनी द्वीपवती स्रवन्ती निम्नगाऽऽपगा ॥

8 The Ganges.

३१ ‘ कूलङ्कषा निर्झरिणी रोधोवक्रा सरस्वती ’ । १ ।
गङ्गा विष्णुपदी जन्हुतनया सुरनिम्नगा ॥

4 The Yamunā.

३२ भागीरथी त्रिपथगा त्रिस्रोता भीष्मसूरपि ।
कालिन्दी सूर्यतनया यमुना शमनस्वसा ॥

4 The *Narmadā*. 2 The *Karatôyā*. 2 The *Bāhudā*.

३३ रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका ।
करतोया सदानीरा, बाहुदा सैतवाहिनी ॥

2 The *Satadru* 2 The *Vipāsā*. 2 The *Sôna*. 1 A canal.

३४ शतद्रुस् तु शुतुद्रिः स्याद्, विपाशा तु विपाट् स्त्रियाम् ।
शोणो हिरण्यवाहः स्यात् कुल्याऽल्पा कृत्रिमा सरित् ॥

Various rivers. 1 The mouth of a river.

३५ शरावती वेत्रवती चन्द्रभागा सरस्वती ।
कावेरी सरितो ऽन्याश् च, संभेदः सिन्धुसंगमः ॥

1 An issue from a pond. belonging to certain Rivers.

३६ द्वयोः प्रणाली पयसः पदव्यां, त्रिषु तूत्तरौ ।
देविकायां सरय्वां च भवे दाविक-सारवौ ॥

2 White water lily. 1 A red one. 2 A water lily.

३७ सौगन्धिकं तु कल्हारं, हल्लकं रक्तसंध्यकम् ।
स्यादुत्पलं कुवलयमथ नीलाम्बुजन्म च ॥

2 A blue one. 2 The esculent white sort. 1 The root of a water lily. 2 Pistia stratiotes.

३८ इन्दीवरं च नीलेऽस्मिन्, सिते कुमुद-कैरवे ।
शालूकमेषां कन्दः स्याद्, वारिपर्णी तु कुम्भिका ॥

3 Vallisneria. 2 A place abounding in water-lilies. 3 An assemblage of lotus flowers.

३९ जलनीली तु शैवालं शैवलो, ऽथ कुमुद्वती ।
कुमुदिन्यां, नलिन्यां तु बिसिनी-पद्मिनी-मुखाः ॥

16 A lotus.

४० वा पुंसि पद्मं नलिनमरविन्दं महोत्पलम् ।
सहस्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशयम् ॥

४१ पङ्केरुहं तामरसं सारसं सरसीरुहम् ।
बिसप्रसून-राजीव-पुष्कराऽम्भोरुहाणि च ॥

2 A white lotus. 3 A red lotus. 2 The stalk of a water-lily.

४२ पुण्डरीकं सिताम्भोजमथ रक्तसरोरुहे ।
रक्तोत्पलं कोकनदं, नालो नालमथाऽस्त्रियाम् ॥

2 The film or fibres attendent on it.
2 The root of a water-lily.
2 A filament.
2 A new leaf of a water-lily.

४३ मृणालं बिसमब्जादि-कदम्बे खण्डमास्त्रियाम् । 1 Assemblage of water lilies
करहाटः शिफाकन्दः, किञ्जल्कः केसरोऽस्त्रियाम् ॥

४४ संवार्तिका नवदलं, बीजकोशो वराटकः ॥ 2 The seed of the lotus.

इति वारि-वर्गः ९, अत्र मूलश्लोकाः ४३, क्षे० ॥.

४५ उक्तं स्वर्-व्योम-दिक्-काल-धी-शब्दादि स-नाट्यकम् ।
पातालभोगि-नरकं वारि चैषां च संगतम् ॥

४६ इत्यमरसिंह-कृतौ नाम-लिङ्गाऽनुशासने ।
स्वरादि-काण्डः प्रथमः साऽङ्ग एव समर्थितः ॥

इति प्रथमः स्वरादि-काण्डः समाप्तः ।

अत्र मूलश्लोकाः २८१ ॥, क्षे० श्लो० १८, सर्वे च मिलित्वा । २९९ ॥.

अथ द्वितीयं भूम्यादि काण्डम् ।

१ वर्गाः–पृथ्वी-पुर-क्ष्माभृद्-वनौषधि-मृगादि-भिः ।
नृ-ब्रह्म-क्षत्र-विट-शूद्रैः साङ्गोपाङ्गैरिहोदिताः ॥

38 Earth.

२ भूर् भूमिरचला ऽनन्ता रसा विश्वम्भरा स्थिता ।
धरा धरित्री धरणिः क्षोणिर् ज्या काश्यपी क्षितिः ॥

३ सर्वंसहा वसुमती वसुधोर्वी वसुन्धरा ।
गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी क्ष्मा ऽवनिर् मेदिनी मही ॥

४ ‘ विपुला गह्वरी धात्री गौरिला कुम्भिनी क्षमा । १ ।
भूतधात्री रत्नगर्भा जगती सागराम्बरा ’ ॥

2 Soil.
2 An excellent soil.
1 Fertile with every crop.

५ मृन् मृत्तिका, प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृत्तिका ।
उर्वरा सर्व-सस्याऽऽढ्या, स्यादूषः क्षारमृत्तिका ॥ 2 Salt ground.

1 A spot with salt soil.
2 A region devoid of water.
2 Untilled or waste.

६ ऊषवानूषरो द्वावप्यन्य-लिङ्गौ, स्थलं स्थली । 1 A place, or firm spot.
समानौ मरु-धन्वानौ, द्वे खिलाऽप्रहते समे ॥

5 A world.
1 India.

७ त्रिष्वथो जगती लोको विष्टपं भुवनं जगत् ।
लोको ऽयं भारतं वर्षं, शरावत्यास् तु यो ऽवधेः ॥

1 The eastern region.
1 The northern region.
2 A country of barbarians.

८ देशः प्राग्-दक्षिणः प्राच्य, उदीच्यः पश्चिमोत्तरः ।
प्रत्यन्तो म्लेच्छदेशः स्यान्, मध्यदेशस् तु मध्यमः ॥
2 The middle region.

2 The region of sanctity.
2 An inhabited country.

९ आर्यावर्तः पुण्यभूमिर् मध्यं विन्ध्य-हिमालयोः ।
नीवृज् जनपदो, देश-विषयौ तूऽपवर्तनम् ॥ 3 Any country.

3 One abounding in reeds;
2 –in water lilies.
2 –in ratans;

१० त्रिष्वागोष्ठान्, नडप्राये नड्वान् नड्वल इत्यपि ।
कुमुद्वान् कुमुदप्राये, वेतस्वान् बहुवेतसे ॥

2 -in green grass. ११ शाद्वलः शादहरिते, सजम्बाले तु पङ्किलः । 2 Clayey and muddy.
3 Watery, or wet. 1 Contiguous to water. जलप्रायमनूपं स्यात् पुंसि कच्छस् तथाविधः ॥

2 Full of stony or similar nodules. १२ स्त्री शर्करा शर्करिलः, शार्करः शर्करावति । 2 Sandy.
देश एवाऽऽदिमावेवमुन्नेयाः सिकतावति ॥

१३ देशो नद्यम्बु-वृष्ट्यम्बु-संपन्न-व्रीहि-पालितः ।
1 Watered (viz. its rice) from a river. 1 Or by rain. स्यान् नदीमातृको देवमातृकश् च यथा-क्रमम् ॥

1 Ruled by a just king. १४ सु-राज्ञि देशे राजन्वान्, स्यात् ततो ऽन्यत्र राजवान् ।
1 Governed by a monarch. 2 A fold for kine. गोष्ठं गोस्थानकं, तत् तु गौष्ठीनं भूत-पूर्वकम् ॥
1 The site of a former one.

2 Contiguous ground. १५ पर्यन्तभूः परिसरः, सेतुरालौ स्त्रियां पुमान् । 2 Bridge.
3 An anthill. वामलूरश् च नाकुश् च वल्मीकं पुन्-नपुंसकम् ॥

12 A road, path or way. १६ अयनं वर्त्म मार्गाऽध्व-पन्थानः पदवी सृतिः ।
सरणिः पद्धतिः पद्या वर्तन्येकपदीऽति च ॥

3 A good road. १७ अतिपन्थाः सुपन्थाश् च सत्पथश् चाऽर्चिते ऽध्वनि ।
5 A bad road. व्यध्वो दुरध्वो विपथः कदध्वा कापथः समाः ॥

2 The want of a road. १८ अपन्थास् त्वपथं तुल्ये, शृङ्गाटक-चतुष्पथे । 2 Meeting of four roads.
1 A long and lonesome way. प्रान्तरं दूर-शून्यो ऽध्वा, कान्तारं वर्त्म दुर्गमम् ॥ 1 A difficult road.

2 A league. 2 A furlong. १९ गव्यूतिः स्त्री क्रोशयुगं, नल्वः किष्कुचतुःशतम् ।
2 A highway. 1 A street. घण्टापथः संसरणं, तत् पुरस्योपनिष्करम् ॥

5 Heaven and earth २० ‘द्यावापृथिव्यौ रोदस्यौ द्यावाभूमी च रोदसी । २ ।
3 Salt-sea. दिवस्पृथिव्यौ, गञ्जा तु रुमा स्याल् लवणाकरः’ ॥

इति भूमि-वर्गः १, अत्र मूलश्लोकाः १८, क्षे० २.

अथ पुर-वर्गः २

7 A town or city. १ पूः स्त्री पुरी-नगर्यौ वा पत्तनं पुटभेदनम् ।
1 A suburb. स्थानीयं निगमो, ऽन्यत् तु यन् मूल-नगरात् पुरम् ॥

2 The abode of harlots. २ तच्छाखानगरं, वेशो वेश्याजनसमाश्रयः ।
2 A market. 2 A shop. आपणस् तु निषद्यायां, विपणिः पण्यवीथिका ॥

3 A high street. 2 Heap of earth. ३ रथ्या प्रतोली विशिखा, स्याच् चयो वप्रमस्त्रियाम् ।
3 A rampart. 1 A bound hedge. प्राकारो वरणः सालः, प्राचीनं प्रातन्तो वृतिः ॥

2 A wall. 1 One built with rubbish. ४ भित्तिः स्त्री कुड्यमेडूकं यदन्तर-न्यस्त-कीकसम् ।
16 A house. गृहं गेहोदवसितं वेश्म सद्म निकेतनम् ॥

५ निशान्तं-पस्त्य-सदनं भवनाऽगार-मन्दिरम् ।
गृहाः पुंसि च भूम्न्येव निकाय्य-निलयाऽऽलयाः ॥

4 Audiance hall. 2 A cluster of four houses. ६ वासः कुटी द्वयोः शाला सभा, संजवनं त्विदम् ।
2 A hut made of leaves. चतुःशालं, मुनीनां तु पर्णशालोटजो ऽस्त्रियाम् ॥

2 Buddhisti. 2 A working house. ७ चैत्यमायतनं तुल्ये, वाजिशाला तु मन्दुरा । 2 A stable.
2 A place of refreshment. आवेशनं शिल्पिशाला, प्रपा पानीयशालिका ॥

1 A college 2 A tavern. ८ मठश् छात्राऽऽदि-निलयो, गञ्जा तु मदिरागृहम् ।
2 Middle of a house. गर्भागारं वासगृहमरिष्टं सूतिकागृहम् ॥ 2 Labor room.

1 Pavement. 2 Terrace. ९ ‘कुट्टिमो ऽस्त्री निबद्धा भूश्, चन्द्रशाला शिरोगृहम्’ । १ ।
2 A window or airhole. 2 A temporary hall. वातायनं गवाक्षो, ऽथ मण्डपो ऽस्त्री जनाश्रयः ॥

1 The abode of the wealthy. १० हर्म्याऽऽदि धनिनां वासः, प्रासादो देव-भूभुजाम् ।
1 A royal residence. सौधो ऽस्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका ॥ 4 A king's house.

4 Its varities. ११ स्वस्तिकः सर्वतोभद्रो नन्द्यावर्ताऽऽदयो ऽपि च ।
विच्छन्दकः प्रभेदा हि भवन्तीऽऽश्वर-सद्मनाम् ॥

4 The queen's apartment.
2 An airy room, a top of the house.

१२ स्त्र्यऽगारं भूभुजामन्तःपुरं स्यादवरोधनम् ।
शुद्धान्तश् चाऽवरोधश् च, स्यादट्टः क्षौमम-स्त्रियाम् ॥

3 A terrace before the house-door.
2 The threshold.
3 A court or yard.

१३ प्रघाण-प्रघणाऽलिन्दा बहिर्-द्वार-प्रकोष्ठके ।
गृहावग्रहणी देहल्यङ्गणं चत्वराऽजिरे ॥

1 The lower threshold of door.
2 A private door.
2 A back door.

१४ अधस्ताद् दारुणि शिला, नासा दारूऽपरि स्थितम् । 1 Upper threshold.
प्रच्छन्नमन्तर्द्वारं स्यात्, पक्षद्वारं तु पक्षकम् ॥

2 The edge of the thatch.
2 The wood of a thatch.

१५ वलीक-नीध्रे पटल-प्रान्ते, ऽथ पटलं छदिः । 2 Roof.
गोपानसी तु वलभी छादने वक्र-दारुणि ॥

2 A dovecot.
3 A door, or gate.
2 A covered terrace in the yard.

१६ कपोतपालिकायां तु विटङ्कं पुन्-नपुंसकम् ।
स्त्री द्वार् द्वारं प्रतीहारः, स्याद् वितर्दिस् तु वेदिकः ॥

2 Decoration of the gatepost.
1 A raised place over the gate.

१७ तोरणो ऽस्त्री बहिर्द्वारं, पुरद्वारं तु गोपुरम् । 1 A city gate.
कूटं पूर्-द्वारि यद्धस्तिनखस् तस्मिन्नथ त्रिषु ॥

2 A door.
1 Its bolt or bar.
2 Stairs.
2 A ladder.

१८ कपाटमररं तुल्ये, तद्-विष्कम्भो ऽर्गलं न ना ।
आरोहणं स्यात् सोपानं, निश्रेणिस् त्वधिरोहिणी ॥

2 A broom.
2 Dust, or sweepings.
2 The entrance of a house.

१९ संमार्जनी शोधनी स्यात्, संकरो ऽवकरस् तथा ।
क्षिप्ते, मुखं निःसरणं, संनिवेशो निकर्षणम् ॥
2 An open space in a town.

2 A village.
2 The site of a habitation.
2 Space near a village, etc.

२० समौ संवसथ-ग्रामौ, वेश्मभूर् वास्तुर-स्त्रियाम् ।
ग्रामान्त उपशल्यं स्यात्, सीम-सीमे स्त्रियामुभे ॥
2 A boundary or limit.

2 Astation of herdsmen.
2 An abode of the lowest men.

२१ घोष आभीरपल्ली स्यात्, पक्कणः शबरालयः ।
इति पुर-वर्गः २, अत्र मूलश्लोकाः २०, क्षेपकश्लो० ॥

अथ शैल-वर्गः ३

13 A mountain.

१ महीध्रे शिखरि-क्ष्माभृदहार्य-धर-पर्वताः ॥
अद्रि-गोत्र-गिरि-ग्रावाऽचल-शैल-शिलोच्चयाः ।

2 A range, surrounding the earth.

२ लोकालोकश् चक्रवालस्, त्रिकूटस् त्रिककुत् समौ ॥
2 A hill with three peaks.

2 The western mountain.

अस्तस् तु चरमक्ष्माभृदुदयः पूर्वपर्वतः । 2 The eastern mountain.

1 Divers mountains.

३ हिमवान् निषधो विन्ध्यो माल्यवान् पारियात्रिकः ॥
गन्धमादनमन्ये च हेमकूटाऽऽदयो नगाः ।

7 A stone or rock.

४ पाषाण-प्रस्तर-ग्रावोपलाऽश्मानः शिला दृषत् ॥

3 A peak or summit.
3 A precipice.
1 The side of a mountain. 3 Table land.

कूटो ऽस्त्री शिखरं शृङ्गं, प्रपातस् त्वतटो भृगुः ।
५ कटको ऽस्त्री नितम्बो ऽद्रेः, स्नुः प्रस्थः सानुर-स्त्रियाम् ॥

2 A fountain.
3 A cascade.
2 An artificial cave.
2 A natural cave.
2 Rocks fallen from a mountain.
1 Rocks fallen slanting.

उत्सः प्रस्रवणं, वारिप्रवाहो निर्झरो झरः ।
६ दरी तु कन्दरो वा स्त्री, देव-खात-बिले गुहा ॥
गह्वरं, गण्डशैलास् तु च्युताः स्थूलोपला गिरेः ।
' दन्तकास् तु बहिस् तिर्यक्-प्रदेशान् निर्गता गिरेः' ॥ १

2 A mine.
2 Hills near a mountain.
1 Land near a mountain.

७ खनिः स्त्रियामाकरः स्यात्, पादाः प्रत्यन्तपर्वताः ।
उपत्यका ऽद्रेरासन्ना भूमिरूर्ध्वमधित्यका ॥ 1 Land on it.

1 A fossil, or mineral.
2 A place overgrown with creepers, &c.

८ धातुर् मनःशिलाद्यद्रेर् गैरिकं तु विशेषतः । 1 Red chalk.
निकुञ्ज-कुञ्जौ वा क्लीबे लताऽऽदि-पिहितोदरे ॥
इति शैल-वर्गः ३, अत्र मूलश्लोकाः ८, क्षे० ॥.

अथ वनौषधि-वर्गः ४

6 A forest or grove.
2 A large forest.

१ अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनम् ।
महारण्यमरण्यानी, गृहारामास् तु निष्कुटाः ॥

2 Garden.
1 One planted by a state minister, &c.

२ आरामः स्यादुपवनं कृत्रिमं वनमेव यत् ।
अमात्य-गणिका-गेहोपवने वृक्षवाटिका ॥

2 A royal public one.
1 Queen's pleasure ground.

३ पुमानाक्रीड उद्यानं राज्ञः साधारणं वनम् ।
स्यादेतदेव प्रमदवनमन्तःपुरोचितम् ॥

5 A row or range.
2 A continuous line.
2 A multitude of groves.
2 A germin.

४ वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणी, लेखास् तु राजयः ।
वन्या वनसमूहे स्यादङ्कुरोऽभिनवोद्भिदि ॥

13 A tree.

५ वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपस् तरुः ।
अनोकहः कुटः शालः पलाशी द्रु-द्रुमाऽऽगमाः ।

1 One fructifying from blossoms.
1 One without apparent blossoms
1 An annual plant.
2 Fruitful.

६ वानस्पत्यः फलैः पुष्पात्, तैर-पुष्पाद् वनस्पतिः ।
ओषध्यः फल-पाकाऽन्ताः स्युर्–वन्ध्यः फलेग्रहिः ॥

3 Barren.
3 Bearing fruit.
8 Blown, as a flower.

७ वन्ध्योऽफलोऽवकेशी च, फलवान् फलिनः फली ।
प्रफुल्लोत्फुल्ल-संफुल्ल-व्याकोश-विकच-स्फुटाः ॥

3 The trunk of a lopped tree.
1 A small tree.

८ फुल्लश् चैते विकसिते, स्युरवन्ध्याऽऽदयस् त्रिषु ।
स्थाणुर् वा ना ध्रुवः शङ्कुर्, ह्रस्व-शाखा-शिफः क्षुपः ॥

3 A shrub.
3 Creeper.
3 A spreading one.

९ अप्रकाण्डे स्तम्ब-गुल्मौ, वल्ली तु व्रततिर् लता ।
लता प्रतानिनी वीरुद् गुल्मिन्युलप इत्यपि ॥

3 Height of a tree, hill, &c.
2 The trunk.

१० नगाऽऽद्याऽऽरोह उच्छ्राय उत्सेधश् चोच्छ्रयश् च सः ।
अ-स्त्री प्रकाण्डः स्कन्धः स्यान् मूलाच्छाखाऽवधिस् तरोः ॥

2 A branch.
2 A large branch.
2 A fibrous root.
1 From a radicant branch.
1 Scandent fibres.

११ समे शाखा-लते, स्कन्धशाखा–शाले, शिफा–जटे ।
शाखा-शिफाऽवरोहः स्यान्, मूलाच् चाऽग्रं गता लता ॥

2 The top of a tree
3 Its root.
2 The pith.
3 The bark.

१२ शिरोऽग्रं शिखरं वा ना, मूलं बुध्नोऽङ्घ्रि–नामकः ।
सारो मज्जा नरि, त्वक् स्त्री वल्कं वल्कलम्–स्त्रियाम् ॥

2 Wood.
3 Fuel.
2 Samidhs.

१३ काष्ठं दार्विन्धनं त्वेध इध्ममेधः समित् स्त्रियाम् ।

2 The hollow of a tree.
2 A compound pedicel.

निष्कुहः कोटरं वा ना, वल्लरिर् मञ्जरिः स्त्रियौ ॥

6 A leaf.
2 A sprout or shoot.
1 The branch and its shoot.

१४ पत्रं पलाशं छदनं दलं पर्णं छदः पुमान् ।
पल्लवोऽस्त्री किसलयं, विस्तारो विटपोऽस्त्रियाम् ॥

1 Fruit.
2 The foot stalk.
1 Raw fruit.
1 Dry.

१५ वृक्षाऽऽदीनां फलं सस्यं, वृन्तं प्रसवबन्धनम् ।
आमे फले शलाटुः स्याच्, छुष्के वानमुभे त्रिषु ॥

2 A bud or a germ.
2 An unblown flower.
2 A cluster of blossoms.
2 An opening bud.

१६ क्षारको जालकं क्लीबे, कलिकः कोरकः पुमान् ।
स्याद् गुच्छकस् तु स्तबकः, कुड्मलो मुकुलोऽस्त्रियाम् ॥

5 A flower.
2 Its nectar or honey.
2 Its dust or farina.

१७ स्त्रियः सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं सुमम् ।
मकरन्दः पुष्परसः, परागः सुमनोरजः ॥

१८ द्वि-हीनं प्रसवे सर्वं, हरीतक्याऽऽदयः स्त्रियाम्, ।

1 Fruits of certain plants.

आश्वत्थ-वैणव-प्लाक्ष-नैयग्रोधैङ्गुदं फले ॥

3 Fruit of the Eugenia.

१९ बार्हतं च, फले जम्ब्वा जम्बूः स्त्री जम्बु जाम्बवम्, ।

1 Hedysarum Gangeticum.

पुष्पे जाती-प्रभृतयः स्व-लिङ्गा, व्रीहयः फले, ॥

1 Blossom of the Bignonia.

२० विदार्याऽऽद्यास् तु मूलेऽपि, पुष्पे क्लीबेऽपि पाटला, ।

5 Holy figtree.

बोधिद्रुमश् चलदलः पिप्पलः कुञ्जराशनः ॥

7 Elephant, or wood apple.

२१ अश्वत्थेऽथ कपित्थे स्युर् दधित्थ-ग्राहि-मन्मथाः ।
तस्मिन् दधिफलः पुष्पफल-दन्तशठावपि ॥

4 Glomerous fig-tree.

२२ उदुम्बरो जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः ।

4 Mountain ebony.

कोविदारे चमरिकः कुद्दालो युगपत्रकः ॥

4 Echites.

२३ सप्तपर्णो विशालत्वक् शारदो विषमच्छदः ।

8 Cassia fistula.

आरग्वधे राजवृक्ष-शम्याक-चतुरङ्गुलाः ॥

२४ आरेवत-व्याधिघात-कृतमाल-सुवर्णकाः ।

5 A lemon or citron.

स्युर् जम्बीरे दन्तशठ-जम्भ-जम्भीर-जम्भलाः ॥

5 Tapia. २५ वरुणो वरणः सेतुस् तिक्तशाकः कुमारकः ।
5 *Punnag.* पुन्नागे पुरुषस् तुङ्गः केसरो देववल्लभः ॥
4 Coral tree. २६ पारिभद्रे निम्बतरुर् मन्दारः पारिजातकः ।
7 *Tinis.* तिनिशे स्यन्दनो नेमी रथद्रुरतिमुक्तकः ॥
3 Spondias. २७ वञ्जुलश् चित्रकृच् चाऽ,थ द्वौ पीतनक-पीतनौ ।
5 Bassia. आम्रातके, मधूके तु गुडपुष्प-मधुद्रुमौ ॥
1 Water Bassia. २८ वानप्रस्थ मधुष्ठीलौ, जलजेऽत्र मधूलकः ।
3 *Pilu.* पीलौ गुडफलः स्रंसी, तस्मिंस्तु गिरि-संभवे ॥
2 Walnut. 2 Alangium. २९ अक्षोट-कन्दरालौ द्वा,वङ्कोटे तु निकोचकः ।
4 Butea frondosa. 7 *Bayas,* or *Bènt.* पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथो, ऽथ वेतसे ॥
३० रथाऽभ्रपुष्प-विदुर-शीत-वानीर-वञ्जुलाः ।
4 The same growing in water. द्वौ परिव्याध-विदुलौ नादेयी चाऽम्बुवेतसे ॥
5 Morunga. ३१ शोभाञ्जने शिग्रु तीक्ष्णगन्ध-काक्षीव-मोचकाः ।
1 A red variety of the same. रक्तोऽसौ मधुशिग्रुः स्या,दरिष्टः फेनिलः समौ ॥ 2 Soap berry.
5 Marmelos. ३२ बिल्वे शाण्डिल्यशैलूषौ मालूर-श्रीफलावपि ।
3 Waved leaved figtree. 3 Indian figtree. प्लक्षो जटी पर्कटी स्यान्, न्यग्रोधो बहुपाद् वटः ॥
6 *Lodhra.* The pale sort. ३३ गालवः शाबरो लोध्रस् तिरीटस् तिल्व-मार्जनौ ।
3 Mango. 5 A very fragrant mango. आम्रश् चूतो रसालो, ऽसौ सहकारो ऽति-सौरभः ॥
३४ कामाङ्गो मधुदूतश्च माकंदः पिकवल्लभः ।
5 Bdellium. कुम्भोलूखलकं क्लीबे कौशिको गुग्गुलुः पुरः ॥
5 Sebesten. ३५ शेलुः श्लेष्मातकः शीत उद्दालो बहुवारकः ।
4 *Piya.* राजादनं प्रियालः स्यात् सन्नकद्रुर् धनुःपटः ॥
7 *Gambhārī.* ३६ गम्भारी सर्वतोभद्रा काश्मरी मधुपर्णिका ।
3 Jujube. श्रीपर्णी भद्रपर्णी च काश्मर्यश् चा,प्यथ द्वयोः ॥

6 The fruit. 3 Plumb tree. ३७ कर्कन्धूर् बदरी कोलिः, कोलं कुवल-फेनिले ।
5 *Buiñchi.* सौवीरं बदरं घोण्टाऽ,प्यथ स्यात् स्वादुकण्टकः ॥
३८ विकङ्कतः स्रुवावृक्षो ग्रन्थिलो व्याघ्रपादपि ।
4 Orange. ऐरावतो नागरङ्गो नादेयी भूमिजम्बुका ॥
4 Sort of ebony. ३९ तिन्दुकः स्फूर्जकः कालस्कन्धश् च शितिसारके ।
4 Another sort. काकेन्दुः कुलकः काकतिन्दुकः काकपीलुके ॥
5 *Ghantāpātali.* ४० गोलीढो झाटलो घण्टापाटलिर् मोक्ष-मुष्ककौ ।
3 *Tilā.* 2 Tamarix. तिलकः क्षुरकः श्रीमान्, समौ पिचुल-झावुकौ ॥
5 *Kayap'hal.* ४१ श्रीपर्णिका कुमुदिका कुम्भी कैटर्य-कटफलौ ।
4 Red *Lōdhra.* क्रमुकः पट्टिकाख्यः स्यात् पट्टी लाक्षाप्रसादनः ॥
6 Mulberry. ४२ तूदस् तु यूपः क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु च ।
4 Nauclea orientalis. तूलं च, नीप-प्रियक-कदम्बास् तु हरिप्रियः ॥
4 Marking nut. ४३ वीरवृक्षोऽरुष्करोऽग्निमुखी भल्लातकी त्रिषु ।
5 *Pārṣpīpal.* गर्दभाण्डे कन्दराल कपीतन सुपार्श्वकाः ॥
3 Tamarind. 6 *A san.* ४४ प्लक्षश् च, तिन्तिडी चिञ्चाऽम्लिका, ऽथो पीतसारके ।
सर्जकाऽसन-बन्धूकपुष्प-प्रियक-जीवकाः ॥
5 *Sak'hwa* or *Sal.* ४५ साले तु सर्ज-कार्श्याऽश्वकर्णकाः सस्यसम्बरः ।
5 *Kahuā.* नदीसर्जो वीरतरुरिन्द्रद्रुः ककुभोऽर्जुनः ॥
3 *Khiranī.* ४६ राजादनः फलाध्यक्षः क्षीरिकायामथ द्वयोः ।
1 *Ingud.* 3 *Bhōjpatr.* इङ्गुदी तापसतरुर्, भूर्जे चर्मि-मृदुत्वचौ ॥
5 Silk-cotton. ४७ पिच्छिला पूरणी मोचा स्थिरायुः शाल्मलिर् द्वयोः ।
2 Its gum. पिच्छा तु शाल्मलीवेष्टे, रोचनः कूटशाल्मलिः ॥
2 Another black silk-cotton. ४८ चिरबिल्वो नक्तमालः करजश् च करञ्जके । 4 *Caranj.*
4 Gray bonduc. प्रकीर्यः पूतिकरजः पूतिकः कलिमारकः ॥

2 Other sorts. ४९ करञ्ज—भेदाः षड्ग्रन्थो मर्कट्यङ्गारवल्लरी ।
4 *Rōhin.* रोही रोहितकः प्लीहशत्रुर् दाडिमपुष्पकः ॥
4 *Khayar.* ५० गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः ।
2 A fetid Mimosa. 2 A white sort. अरिमेदो विट्खदिरे, कदरः खदिरे सिते ॥
५१ सोमवल्कोऽप्य,थ व्याघ्रपुच्छ गन्धर्वहस्तकौ ।
11 Palma christi. एरण्ड उरुवूकश् च रुचकश् चित्रकश् च सः ॥
५२ चञ्चुः पञ्चाङ्गुलो मण्ड-वर्धमान-व्यडम्बकाः ।
1 A variety of the *Śamī.* अल्पा शमी शमीरः स्याच्छमी सक्तुफला शिवा ॥ 3 *Śamī* or *saen.*
6 *Mayan.* ५३ पिण्डीतको मरुबकः श्वसनः करहाटकः ।
शल्यश् च मदने, शक्रपादपः पारिभद्रकः ॥ 7 *Déodār.*
५४ भद्रदारु द्रुकिलिमं पीतदारु च दारु च ।
पूतिकाष्ठं च सप्त स्युर् देवदारुण्यथ द्वयोः ॥
7 Trumpet flower. ५५ पाटलिः पाटलाऽमोघा काचस्थाली फलेरुहा ।
12 *Priyangu.* कृष्णवृन्ता कुबेराक्षी, श्यामा तु महिलाऽऽह्वया ॥
५६ लता गोवन्दिनी गुन्द्रा प्रियङ्गुः फलिनी फली ।
विष्वक्सेना गन्धफली कारम्भा प्रियकश् च सा ॥
12 *Sōñapat.* ५७ मण्डूकपर्ण-पत्रोर्ण-नट-कट्वङ्ग-टुण्टुकाः ।
स्योनाक-शुकनास-र्क्ष-दीर्घवृन्त-कुटन्नटाः ॥
५८ शोणकश् चा ऽरलौ, तिष्यफला त्वा ऽऽमलकी त्रिषु ।
4 Emblic myrobalan. अमृता च वयःस्था च, त्रि-लिङ्गस् तु बिभीतकः ॥
6 Beleric myrobalan. ५९ नाक्षस् तुषः कर्षफलो भूतावासः कलिद्रुमः ।
11 Yellow myrobalan. अभया त्वव्यथा पथ्या कायस्था पूतनाऽमृता ॥
६० हरीतकी हैमवती चेतकी श्रेयसी शिवा ।
3 *Sural.* 3 *Caniyār.* पीतद्रुः सरलः पूतिकाष्ठं चाथ द्रुमोत्पलः ॥

3 *Barahal.* ६१ कर्णिकारः परिव्याधो, लकुचो लिकुचो डहुः ।
2 Bread fruit or Jack tree. 3 *Hijjal.* पनसः कण्टकिफलो, निचुलो हिज्जलोऽम्बुजः ॥
3 Opposite leaved figtree. ६२ काकोदुम्बरिका फल्गुर्-मलयूर् जघनेफला ।
6 *Nimb.* अरिष्टः सर्वतोभद्र-हिङ्गुनिर्यास-मालकाः ॥
3 *Sisō.* ६३ पिचुमन्दश् च निम्बे, ऽथ पिच्छिला ऽगुरु-शिंशपा ।
1 Another sort. 3 *Siris.* कपिला भस्मगर्भा सा, शिरीषस् तु कपीतनः ॥
3 *Champā.* ६४ भण्डिलो ऽप्यथ चाम्पेयश् चम्पको हेमपुष्पकः ।
1 Its flower. 2 *Mul-sari.* एतस्य कलिका गन्धफली स्यादथ केसरे ॥
2 *Asōc.* 2 Pomegranate. ६५ बकुलो, वञ्जुलो ऽशोके, समौ करक-दाडिमौ ।
4 *Nāgkesar.* चाम्पेयः केसरो नागकेसरः काञ्चना ऽऽह्वयः ॥
5 *Jainti.* ६६ जया जयन्ती तर्कारी नादेयी वैजयन्तिका ।
5 *Ganiykārī.* श्रीपर्णमग्निमन्थः स्यात् कणिका गणिकारिका ॥
4 *Coratya.* ६७ जयो,ऽथ कुटजः शक्रो वत्सको गिरिमल्लिका ।
3 Its seed. एतस्यैव कलिङ्गेन्द्रयवभद्रयवं फले ॥
4 *Carōnda.* ६८ कृष्णपाकफलाऽऽविग्न-सुषेणाः करमर्दके ।
3 *Tamāl.* कालस्कन्धस् तमालःस्यात् तापिच्छोऽप्यथ सिन्दुके ॥
5 *Séduārī.* ६९ सिन्दुवारेन्द्रसुरसौ निर्गुण्डीन्द्राणिकेत्यपि ।
5 *Déōtār.* वेणी गरा गरी देवताडो जीमूत इत्यपि ॥
2 *Siriārī.* 4 Arabian Jasmin. ७० श्रीहस्तिनी तु भूरुण्डी, तृणशून्यं तु मल्लिका ।
1 A wild variety. भूपदी शीतभीरुश् च, सैवाऽऽस्फोटा वनोद्भवा ॥
4 *Nébārī.* ७१ शेफालिका तु सुवहा निर्गुण्डी नीलिका च सा ।
2 The white Sort. 4 Jasmin. सिताऽसौ श्वेतसुरसा भूतवेश्यथ मागधी ॥
1 Yellow Jasmin. ७२ गणिका यूथिकाऽम्बष्ठा, सा पीता हेमपुष्पिका ।
5 *Mālati latā.* अतिमुक्तः पुण्ड्रकः स्याद् वासन्ती माधवी लता ॥

3 Great flowered Jasmin. ७३ सुमना मालती जातिः, सप्तला नवमालिका । 2 Double Jasmin.
2 Many flowered Jasmin. माध्यं कुन्दं, रक्तकस् तु बन्धूको बन्धुजीवकः ॥ 3 *Dophariya.*
3 Aloe. 2 Globe amaranth. ७४ सहा कुमारी तरणिर्-म्लानस्तु महासहा ।
1 The crimson sort. तत्र शोणे कुरबकस्, तत्र पीते कुरण्टकः ॥ 1 The yellow variety.
3 Blue barleria. ७५ नीली झिण्टी द्वयोर् बाणा दासी चाऽर्तगलश् च सा ।
2 *J'hinti.* 2 A purple sort. सैरेयकस् तु झिण्टी स्यात्, तस्मिन् कुरबकोऽरुणे ॥ 1 A Red sort.
1 A yellow sort. ७६ पीता कुरण्टको झिण्टी तस्मिन् सहचरी द्वयोः ।
2 China rose. ओण्ड्रपुष्पं जपा, पुष्पं वज्रपुष्पं तिलस्य यत् ॥ 1 The blossom of sesamum.
5 Oleander. ७७ प्रतिहास-शतप्रास-चण्डात-हयमारकाः ।
3 *Carīl.* करवीरे, करीरे तु क्रकर-ग्रन्थिलावुभौ ॥
7 Thorn apple. ७८ उन्मत्तः कितवो धूर्तो धत्तूरः कनकाऽऽह्वयः ॥
मातुलो मदनश् चा,ऽस्य फले मातुलपुत्रकः ॥ 1 Kuit
4 Citron. ७९ फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलुङ्गके ।
5 *Maruā.* समीरणो मरुबकः प्रस्थपुष्पः फणिज्जकः ॥
3 *Parnās.* 1 The white sort. ८० जम्बीरो, ऽप्यथ पर्णासे कठिञ्जर-कुठेरकौ ।
3 Lead wort. सिते ऽर्जको ऽत्र, पाठी तु चित्रको वह्नि-संज्ञकः ॥
7 Swallow wort. ८१ अर्काऽऽह्व-वसुकाऽऽस्फोट-गणरूप-विकीरणाः ।
1 The white sort. मन्दारश् चाऽर्कपर्णो, ऽत्र शुक्ल ऽलर्क-प्रतापसौ ॥
5 *Bakapushpa.* ८२ शिवमल्ली पाशुपत एकाष्ठीलो बुको वसुः ।
4 A parasite plant. वन्दा वृक्षादनी वृक्षारुहा जीवन्तिकेत्यपि ॥
9 *Guricha.* ८३ वत्सादनी छिन्नरुहा गुडूची तन्त्रिका ऽमृता ।
जीवन्तिका सोमवल्ली विशल्या मधुपर्ण्यपि ॥
10 Aletris. ८४ मूर्वा देवी मधुरसा मोरटा तेजनी स्रवा ।
मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि ॥

10 *Ākanādi.* ८५ पाठा ऽम्बष्ठा विद्धकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा ।
एकाष्ठीला पापचेली प्राचीना वनतिक्तिका ॥
8 *Katukī.* ८६ कटुः कटम्भरा ऽशोकरोहिणी कटुरोहिणी ।
मत्स्यपित्ता कृष्णभेदी चक्राङ्गी शकुलादनी ॥
9 *Kawach* or Cowitch. ८७ आत्मगुप्ता ऽजहा ऽव्यण्डा कण्डूरा प्रावृषायणी ।
ऋष्यप्रोक्ता शूकशिम्बिः कपिकच्छुश् च मर्कटी ॥
10 *Musalt.* ८८ चित्रोपचित्रा न्यग्रोधी द्रवन्ती शम्बरी वृषा ।
प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि ॥
8 *Apāmarga.* ८९ अपामार्गः शैखरिको धामार्गव-मयूरकौ ।
प्रत्यक्पर्णी केशपर्णी किणिही खरमञ्जरी ॥
9 *Bamanaiṭhī.* ९० हञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा भार्गी ब्राह्मणयष्टिका ।
अङ्गारवल्ली बालेयशाक-बर्बर-वर्धकाः ॥
9 Madder. ९१ माञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेषिका ।
मण्डूकपर्णी मण्डीरी भण्डी योजनवल्ल्यपि ॥
10 *Jawāsā.* ९२ यासो यवासो दुःस्पर्शो धन्वयासः कुनाशकः ।
रोदनी कच्छुरा ऽनन्ता समुद्रान्ता दुरालभा ॥
9 *Chākulīya.* ९३ पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्घ्रिवल्लिका ।
क्रोष्टुविन्ना सिंहपुच्छी कलशी धावनी गुहा ॥
10 prickly nightshade. ९४ निदिग्धिका स्पृशी व्याघ्री बृहती कण्टकारिका ।
प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि ॥
11 Indigo. ९५ नीली काला क्लीतकिका ग्रामीणा मधुपर्णिका ।
रञ्जनी श्रीफली तुत्था द्रोणी दोला च नीलिनी ॥
8 *Sōmrāj.* ९६ अवल्गुजः सोमराजी सुवल्लिः सोमवल्लिका ।
कालमेषी कृष्णफली बाकुची पूतिफल्यपि ॥

10 Long pepper. ९७ कृष्णोपकुल्या वैदेही मागधी चपला कणा ।
5 Another Sort. उषणा पिप्पली शौण्डी कोला, ऽथ करिपिप्पली ॥

९८ कपिवल्ली कोलवल्ली श्रेयसी वशिरः पुमान् ।
2 The same. 3 *Retti*. चव्यं तु चविका, काकचिञ्ची-गुञ्जे तु कृष्णला ॥

7 *Gōc'haru*. ९९ पलङ्कषा त्विक्षुगन्धा श्वदंष्ट्रा स्वादुकण्टकः ।
गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि ॥

8 *Atis*. १०० विश्वा विषा प्रतिविषा ऽतिविषोपविषाऽरुणा ।
2 *Dugdhi*. शृङ्गी महौषधं, चाथ क्षीरावी दुग्धिका समे ॥

10 *Śatāvari*. १०१ शतमूली बहुसुता ऽभीरुरिन्दीवरी वरी ।
ऋष्यप्रोक्ता-ऽभीरुपत्री-नारायण्यः शतावरी ॥

7 *Dāru haldi*. १०२ अहेरुरथ पीतद्रु-कालीयक-हरिद्रवः ।
दार्वी पचम्पचा दारुहरिद्रा पर्जनीत्यपि ॥

5 Orris root. १०३ वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था गोलोमी शतपर्विका ।
1 A white sort. 8 Justicia. शुक्ला हैमवती, वैद्यमातृ-सिंह्यौ तु वाशिका ॥

१०४ वृषो ऽटरूषः सिंहास्यो वासको वाजिदन्तकः ।
4 Clitoria. आस्फोटा गिरिकर्णी स्याद् विष्णुक्रान्ताऽपराजिता ॥

5 Barleria. १०५ इक्षुगन्धा तु काण्डेक्षु-कोकिलाक्षेक्षुर-क्षुराः ।
6 Anethum. शालेयः स्याच्छीतशिवश् छत्रा मधुरिका मिसिः ॥

6 Euphorbia. १०६ मिश्रेया, ऽप्यथ सीहुण्डो वज्रःस्नुक् स्त्री स्नुही गुडा ।
6 *Bābreng*. समन्तदुग्धा, ऽथो वेल्लममोघा चित्रतण्डुला ॥

१०७ तण्डुलश् च कृमिघ्नश् च विडङ्गं पुन-नपुंसकम् ।
2 Sida. 2 Crotalaria. बला वाट्यालका, घण्टारवा तु शणपुष्पिका ॥

5 A grape. १०८ मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा स्वाद्वी मधुरसेति च ।
7 *Téōri* : the white sort. सर्वानुभूतिः सरला त्रिपुटा त्रिवृता त्रिवृत् ॥

7 The black sort. १०९ त्रिभण्डी रोचनी, श्यामा-पालिन्द्यौ तु सुषेणिका ।
काला मसूरविदला ऽर्धचन्द्रा कालमेषिका ॥

4 Liquorice. ११० मधुकं क्लीतकं यष्टिमधुकं मधुयष्टिका ।
3 *Bhuīnkaonrā* the white sort. विदारी क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा, क्रोष्ट्री तु या ऽसिता ॥

4 Another sort dark. १११ अन्या क्षीरविदारी स्यान् महाश्वेतर्क्षगन्धिका ।
4 *Kancharā*. लाङ्गली शारदी तोयपिप्पली शकुलादनी ॥

5 Celosia. ११२ खराश्वा कारवी दीप्यो मयूरो लोचमस्तकः ।
5 *Syām-latā*. गोपी श्यामा शारिवा स्यादनन्तोत्पलशारिवा ॥

4 *Rīddhi*. 4 *Vrīddhi*. ११३ योग्यमृद्धिः सिद्धि-लक्ष्म्यौ, वृद्धेरप्याह्वया इमे ।
6 A banana. कदली वारणबुसा रम्भा मोचांऽशुमत्फला ॥

3 *Mugānī*. ११४ काष्ठीला, मुद्गपर्णी तु काकमुद्गा सहेत्यपि ।
5 Egg plant. वार्ताकी हिङ्गुली सिंही भण्टाकी दुष्प्रधर्षिणी ॥

9 *Rasna*. ११५ नाकुली सुरसा रास्ना सुगन्धा गन्धनाकुली ।
नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी छत्राकी सुवहा च सा ॥

5 *Sālparnī*. ११६ विदारिगन्धांऽशुमती सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा ।
4 Cotton. तुण्डिकेरी समुद्रान्ता कार्पासी बदरेति च ॥

1 Wild cotton. 3 *Rīshabha*. ११७ भारद्वाजी तु सा वन्या, शृङ्गी तु ऋषभो वृषः ।
4 *Gōrakha*. 2 *Ghōshā* with white flowers. गाङ्गेरुकी नागबला झषा ह्रस्वगवेधुका ॥

1 With yellow flowers. ११८ धामार्गवो घोषकः स्यान्, महाजाली स पीतकः ।
3 A small cucumber. 2 *Bhumijāmb*. ज्योत्स्नी पटोलिका जाली, नादेयी भूमिजम्बुका ॥

2 *Lārgalika*. 2 *Cāc-janghi*. ११९ स्याल्-लाङ्गलिक्यग्निशिखा, काकाङ्गी काकनासिका ।
2 Cissus. 2 *Musal*. गोधापदी तु सुवहा, मुसली तालमूलिका ॥

2 *Mérāsrīngī*. 2 *Gōgī*. १२० अजशृङ्गी विषाणी स्याद्, गोजिह्वा-दार्विके समे ।
3 Betel. 6 *Rénucā*. ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागवल्ल्यप्यथ द्विजा ॥

	१२१ हरेणू रेणुका कौन्ती कपिला भस्मगन्धिनी ।
5 *Elābāluca.*	एलावालुकमैलेयं सुगन्धि हरिवालुकम् ॥
4 *Cunduru.*	१२२ वालुकं, चाथ पालङ्क्यां मुकुन्दः कुन्द-कुन्दुरू ।
5 *Bālā.*	बालं ह्रीबेर-बर्हिष्ठोदीच्यं केशाऽम्बु नाम च ॥
5 Benzoin or Shilajit.	१२३ कालानुसार्य-वृद्धाऽश्मपुष्प-शीतशिवानि तु ।
5 *Murā.*	शैलेयं, तालपर्णी तु दैत्या गन्धकुटी मुरा ॥
8 *Salāé.*	१२४ गन्धिनी, गजभक्ष्या तु सुवहा सुरभी रसा ।
	महेरुणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्लादिनीऽति च ॥
4 Lythrum.	१२५ अग्निज्वाला-सुभिक्षे तु धातकी धातुपुष्पिका ।
5 Large Cardamoms.	पृथ्वीका चन्द्रवालैला निष्कुटिर् बहुला, ऽथ सा ॥
5 Small Cardamoms.	१२६ सूक्ष्मोपकुञ्चिका तुत्था कोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटिः ।
6 *Cūṛ*, or *Cūṭ'h.*	व्याधिः कुष्ठं पारिभाव्यं वाप्यं पाकलमुत्पलम् ॥
3 *Chór-cāntā.*	१२७ शङ्खिनी चोरपुष्पी स्यात् केशिन्यथ वितुन्नकः ।
6 *Bhūmīāmalācī.*	झटामला ऽज्झटा ताली शिवा तामलकीऽति च ॥
2 *Pundariya.*	१२८ प्रपौण्डरीकं पौण्डर्यमथ तुन्नः कुबेरकः ।
6 *Tunna.*	तुणिः कच्छः कान्तलको नन्दिवृक्षो, ऽथ राक्षसी ॥
6 *Chór*: sort of perfume.	१२९ चण्डा धनहरी क्षेम-दुष्पत्र-गणहासकाः ।
4 *Nac'hī.*	व्याडायुधं व्याघ्रनखं करजं चक्रकारकम् ॥
7 *Nalī.*	१३० सुषिरा विद्रुमलता कपोताङ्घ्रि नटी नली ।
7 Another perfume.	धमन्यञ्जनकेशी च, हनुर् हट्टविलासिनी ॥
7 *Nac'hi.*	१३१ शुक्तिः शङ्खः खुरः कोलदलं नखमथाऽऽढकी ।
6 *Tūbarī.*	काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृत्तालक सुराष्ट्रजे ॥
8 Cyperus rotundus.	१३२ कुटन्नटं दाशपुरं वानेयं परिपेलवम् ।
	प्लव-गोपुर-गोनर्द-कैवर्तीमुस्तकानि च ॥

5 *Gānt'hiala.*	१३३ ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हपुष्पं स्थौणेय-कुक्कुरे ।	
10 *Piring* or *Asparac.*	मरुन्माला तु पिशुना स्पृक्का देवी लता लघुः ॥	
	१३४ समुद्रान्ता वधूः कोटिवर्षा लङ्कोपिकेत्यपि ।	
5 Spikenard.	तपस्विनी जटामांसी जटिला लोमशामिषी ॥	
6 Woody Cassia.	१३५ त्वक्पत्रमुत्कटं भृङ्गं त्वचं चोचं वराङ्गकम् ।	
4 Zerumbet or zedoary.	कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः, ॥	
1 A herb, or deciduous plant.	१३६ ओषध्यो जाति-मात्रे स्युर-जातौ सर्वमौषधम्, ।	1 A drug, or simple
Any esculent plant. 2 Amaranth.	शाकाऽऽख्यं पत्र-पुष्पा ऽऽदि, तण्डुलीयो ऽल्पमारिषः ॥	
5 A sort of potherb.	१३७ विशल्याऽग्निशिखाऽनन्ता फलिनी शक्रपुष्पिका ।	
5 Another sort.	स्यादृक्षगन्धा छगलान्त्र्यावेगी वृद्धदारकः ॥	
4 The moonplant.	१३८ जुङ्गो, ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी वयःस्था सोमवल्लरी ।	
4 A medicinal sort.	पटुपर्णी हैमवती स्वर्णक्षीरी हिमावती ॥	
4 *Māshānī.*	१३९ हयपुच्छी तु काम्बोजी माषपर्णी महासहा ।	
5 *Télācuchā.*	तुण्डिकेरी रक्तफला बिम्बिका पीलुपर्ण्यपि ॥	
9 *Barbarā.*	१४० बर्बरा कबरी तुङ्गी खरपुष्पा ऽजगन्धिका ।	
4 *Elānī.*	एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा च सा ॥	
5 Wood Sorrel.	१४१ चाङ्गेरी चुक्रिका दन्तशठाऽम्बष्ठाऽम्ललोणिका ।	
4 Sorrel.	सहस्रवेधी चुक्रो ऽम्लवेतसः शतवेध्यपि ॥	
4 A sensitive plant.	१४२ नमस्कारी गण्डकारी समङ्गा खदिरेत्यपि ।	
5 *Jīyatī.*	जीवन्ती जीवनी जीवा जीवनीया मधुस्रवा ॥	
5 *Jīvaca.*	१४३ कूर्चशीर्षो मधुरकः शृङ्ग-ह्रस्वाङ्ग-जीवकाः ।	
3 Sort of Gentian.	किराततिक्तो भूनिम्बो ऽनार्यतिक्तो, ऽथ सप्तला ॥	
5 *Charmaghas.*	१४४ विमला शातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि ।	
3 *Cācólī.*	वायसोली स्वादुरसा वयःस्था, ऽथ मकूलकः ॥	

5 *Danti*. 4 Carui. 3 *Ajwaen*.

१४५ निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्युदुम्बरपर्ण्यपि ।
अजमोदा तूग्रगन्धा ब्रह्मदर्भा यवानिका ॥

3 Costus. 5 *St'halpadma*

१४६ मूले पुष्कर-काश्मीर-पद्मपत्राणि पौष्करे ।
अव्यथाऽतिचरा पद्मा चारटी पद्मचारिणी ॥

5 *Śundā-róchanī*. 6 Cassia.

१४७ काम्पिल्यः कर्कशश् चन्द्रो रक्ताङ्गो रोचनीऽत्यपि ।
प्रपुन्नाडस् त्वेडगजो दद्रुघ्नश् चक्रमर्दकः ॥

1 Onion. 2 A green onion.

१४८ पद्माट उरणाख्यश् च, पलाण्डुस् तु सुकन्दकः ।
लतार्क-दुद्रुमौ तत्र हरिते, ऽथ महौषधम् ॥

6 Garlick. 2 Hogweed. 2 A sort of potherb.

१४९ लशुनं गृञ्जनाऽरिष्ट-महाकन्द-रसोनकाः ।
पुनर्नवा तु शोथघ्नी, वितुन्नं सुनिषण्णकम् ॥

4 *Asan-parni*. 5 Heart-pea.

१५० स्याद् वातकः शीतलो ऽपराजिता शणपर्ण्यपि ।
पारावताङ्घ्रिः कटभी पण्या ज्योतिष्मती लता ॥

4 *Trāyamāṅa*. 5 *Vārāhi* or *chāmārālu*.

१५१ वार्षिकं त्रायमाणा स्यात् त्रायन्ती बलभद्रिका ।
विष्वक्सेनप्रिया-गृष्टिर् वाराही बदरेत्यपि ॥

4 *Bhrin-gariva*. 2 A potherb. 7 *Sónph*.

१५२ मार्कवो भृङ्गराजः स्यात्, काकमाची तु वायसी ।
शतपुष्पा सितच्छत्राऽतिच्छत्रा मधुरा मिसिः ॥

5 *Gand'habhādā-liyā*.

१५३ अवाक्पुष्पी कारवी च, सरणा तु प्रसारिणी ।
तस्यां कटम्भरा राजबला भद्रबलेत्यपि ॥

6 *Chacawat*. 5 *Ambahaldī*.

१५४ जनी जतूका रजनी जतुकृच् चक्रवर्तिनी ।
संस्पर्शा,ऽथ शटी गन्धमूली षड्ग्रन्थिकेत्यपि ॥

3 Momardica charantia. 4 Trichosanthes.

१५५ कर्चूरोऽपि पलाशो, ऽथ कारवेल्लः कठिल्लकः ।
सुषवी चा,ऽथ कुलकं पटोलस् तिक्तकः पटुः ॥

2 A pumpkin gourd. 2 A sort of cucumber. 2 A bitter gourd. 2 A long gourd sweet.

१५६ कूष्माण्डकस् तु कर्कारुरुर्वारुः कर्कटी स्त्रियौ ।
इक्ष्वाकुः कटुतुम्बी स्यात्, तुम्ब्यलाबूरुभे समे ॥

3 Another sort of cucumber. 1 Coloquintida. 3 An esculent root. 2 A potherb.

१५७ चित्रा गवाक्षी गोडुम्बा, विशाला त्विन्द्रवारुणी ।
अर्शोघ्नः सूरणः कन्दो, गण्डीरस् तु समष्ठिला ॥

5 Various sorts of pot-herbs. 6 Bent grass.

१५८ कलम्ब्युपोदिका स्त्री तु मूलकं हिलमोचिका ।
वास्तुकं शाक-भेदाः स्युर्, दूर्वा तु शतपर्विका ॥

4 A similar grass with white blossoms.

१५९ सहस्रवीर्या-भार्गव्यौ रुहाऽनन्ताऽथ सा सिता ।
गोलोमी शतवीर्या च गण्डाली शकुलाक्षका ॥

4 A fragrant grass. 2 Another sort. 3 A different kind.

१६० कुरुविन्दो मेघ-नामा मुस्ता मुस्तकम-स्त्रियाम् ।
स्याद् भद्रमुस्तको गुन्द्रा, चूडाला शक्रलोच्चटा ॥

10 A bamboo.

१६१ वंशे त्वक्सार-कर्मार-त्वचिसार-तृणध्वजाः ।
शतपर्वा यवफलो वेणु-मस्कर-तेजनाः ॥

1 The same rattling or whistling. 3 A knot or joint. 3 *Saraharī*.

१६२ वेणवः कीचकास् ते स्युर् ये स्वनन्त्यनिलोद्धताः ।
ग्रन्थिर् ना पर्व-परुषी, गुन्द्रस् तेजनकः शरः ॥

3 A reed. 3 *Cās*. 1 *Bugai*.

१६३ नडस् तु धमनः पोटगलो, ऽथो काशम-स्त्रियाम् ।
इक्षुगन्धा पोटगलः, पुंसि भूम्नि तु बल्वजाः ॥

2 Sugarcane. Varieties of the same. 2 A fragrant grass.

१६४ रसाल इक्षुस्, तद्-भेदाः पुण्ड्र-कान्तारकाऽऽदयः ।
स्याद् वीरणं वीरतरं, मूले ऽस्योशीरम-स्त्रियाम् ॥

10 Its root. A gramineous plant.

१६५ अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम् ।
लामज्जकं लघुलयमवदाहेष्टकापथे ॥

4 Sacrificial grass.

१६६ नलाऽऽदयस् तृणं गर्मुच्छ्यामाक-प्रमुखा अपि ।
अ-स्त्री कुशं कुथो दर्भः पवित्रमथ कत्तृणम् ॥

6 A fragrant grass. 3 A mushroom. 2 Andropogon.

१६७ पौर-सौगन्धिक-ध्याम-देवजग्धक-रौहिषम् ।
छत्रा ऽतिच्छत्र-पालघ्नौ मालातृणक-भूस्तृणे ॥

2 Young grass. 2 Meadow grass. 1 Abundance of grass. 2 Grass in general.

१६८ शष्पं बालतृणं, घासो यवसं, तृणमर्जुनम् ।
तृणानां संहतिस् तृण्या, नड्या तु नडसंहतिः ॥

1 Plamyra.
2 Coconut.

१६९ तृणराजाह्वयस् तालो, नालिकेरस् तु लाङ्गली ।

5 Faufel.

घोण्टा तु पूगः क्रमुको गुवाकः खपुरो, ऽस्य तु ॥

1 Its nut, called Betel-nut.

१७० फलमुद्वेगमेते च हिन्ताल-सहितास् त्रयः । 3 Marshy date tree.

1 Pandanus.
1 Carypha.
1 Wild date tree.

खर्जूरः, केसरी, ताली, खर्जूरी, च तृणद्रुमाः ॥ 1 A Palm.

इति वनौषधि-वर्गः ४, अत्र मूलश्लोकाः १७० ॥, क्षे०.

अथ सिंहादि-वर्गः ५

14 A lion.

१ सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यो हर्यक्षः केसरी हरिः ।
‘ कण्ठीरवो मृगरिपुर् मृगदृष्टिर् मृगाशनः ।
पुण्डरीकः पञ्चनख-चित्रकाय-मृगद्विषः ॥ १ ॥ ’

3 A tiger.
2 A hyena.

शार्दूल-द्वीपिनौ व्याघ्रे, तरक्षुस् तु मृगादनः ॥

12 A hog.

२ वराहः सूकरो घृष्टिः कोलः पोत्री किरिः किटिः ।
दंष्ट्री घोणी स्तब्धरोमा क्रोडो भूदार इत्यपि ॥

9 A monkey or ape.

३ कपि-प्लवङ्ग-प्लवग-शाखामृग-वलीमुखाः ।
मर्कटो वानरः कीशो वनौका, अथ भल्लुके ॥

4 A bear.
3 A rhinoceros.

४ ऋक्षाऽच्छभल्ल-भल्लूका, गण्डके खड्ग-खड्गिनौ ।

5 A buffalo.

लुलायो महिषो वाहद्विषन्-कासर-सैरिभाः ॥

10 A shakal.

५ स्त्रियां शिवा भूरिमाय-गोमायु-मृगधूर्तकाः ।
शृगाल-वञ्चुक-क्रोष्टु-फेरु-फेरव-जम्बुकाः ॥

5 A cat.

६ ओतुर् बिडालो मार्जारो वृषदंशक आखुभुक् ।

3 An iguana.

त्रयो गौधेर-गौधार-गौधेया गोधिकाऽऽत्मजे ॥

2 A porcupine.
3 His quills.

७ श्वावित् तु शल्यस्, तल्-लोम्नि शलली शललं शलम् ।

2 A swift antelope.
3 A wolf.

वातप्रमीर् वातमृगः, कोकस् त्वीहामृगो वृकः ॥

5 A deer or antelope.

८ मृगे कुरङ्ग-वातायु-हरिणाऽजिनयोनयः ।

1 Belonging to a doe.

ऐणेयमेण्याश् चर्माऽऽद्यमेणस्यैणमुभे त्रिषु ॥ 1 Belonging to a buck.

1 Sorts of deer, of which the hides are used.

९ कदली कन्दली चीनश् चमूरु-प्रियकावपि ।
समूरुश् चेति हरिणा अमी अजिनयोनयः ॥

1 Various sorts of deer.

१० कृष्णसार-रुरु-न्यङ्कु-रङ्कु-शम्बर-रौहिषाः ।
गोकर्ण-पृषतैण-र्श्य-रोहिताश् चमरो मृगाः ॥

1 Various animals. A beast in general.

११ गन्धर्वः शरभो रामः सृमरो गवयः शशः ।
इत्यादयो मृगेन्द्राऽऽद्या गवाऽऽद्याः पशुजातयः ॥

8 A rat.

‘ अधोगन्ता तु खनको वृकः पुन्ध्वज उन्दुरः ॥ ’

2 A mouse, or small rat.

१२ उन्दुरुर् मूषकोऽप्याखुर्, गिरिका बालमूषिका ।
छुछुन्दरी गन्धमुखी दीर्घतुण्डी दिवान्धिका ॥

2 A lizard, chameleon, &c.

१३ सरटः कृकलासः स्यान्, मुसली गृहगोधिका । 2 A small house-lizard.

4 A spider.

लूता स्त्री तन्तुवायोर्णनाभ-मर्कटकाः समाः ॥

2 An insect.
1 A centipede.

१४ नीलङ्गुस् तु कृमिः, कर्णजलौकाः शतपद्युभे ।

2 A caterpillar.
3 A scorpion.

वृश्चिकः शुककीटः स्यादलि-द्रुणौ तु वृश्चिके ॥

3 A dove or pigeon.

१५ पारावतः कलरवः कपोतो, ऽथ शशादनः ।

3 A hawk or falcon.

पत्री श्येन, उलूकस् तु वायसाराति-पेचकौ ॥

8 An owl.

‘दिवान्धः कौशिको घूको दिवाभीतो निशाटनः ॥ २ ॥’

2 A sky-lark.
2 A wagtail.

१६ व्याघ्राटः स्याद् भरद्वाजः, खञ्जरीटस् तु खञ्जनः ।

2 A heron.
2 A blue jay.

लोहपृष्ठस् तु कङ्कः स्याद,थ चाषः किकीदिविः ॥

3 The forktailed shrike.

१७ कलिङ्ग-भृङ्ग-धूम्याटा, अथ स्याच्छतपत्रकः । 2 A woodpecker.

3 *Pipihā.*

दार्वाघाटो, ऽथ सारङ्गः स्तोककश् चातकः समाः ॥

4 A gallinaceous fowl.

१८ कृकवाकुस् ताम्रचूडः कुक्कुटश् चरणायुधः ।

2 A sparrow.

१९ चटकः कलविङ्कः स्यात्, तस्य स्त्री चटका, तयोः ।

1 Its female. Their offspring

पुमपत्ये चाटकैरः, स्त्र्यपत्ये चटकैव सा ॥ 1 male and 1 female.

2 Numidian crane.
4 The black cuckoo.
2 *Cáēr.*

२० कर्करेटुः करेटुः स्यात्, कृकण-क्रकरौ समौ ।
वनप्रियः परभृतः कोकिलः पिक इत्यपि ॥

13 A crow.

२१ काके तु करटाऽरिष्ट-बलिपुष्ट-सकृत्प्रजाः ।
ध्वाङ्क्षाऽऽत्मघोष-परभृद्-बलिभुग्-वायसा अपि ॥
'स एव च चिरञ्जीवी चैकदृष्टिश् च मौकुलिः ॥'

2 A raven.
2 A gallinule.
2A kite. 2 A vulture.
2 A parrot.

२२ द्रोणकाकस् तु काकोलो, दात्यूहः कालकण्ठकः ।
आतापि- चिल्लौ, दाक्षाय्य-गृध्रौ, कीर-शुकौ समौ ॥

2 A curlew.
2 A crane. 2 The Indian crane.
4 The ruddy goose.

२३ क्रुङ्क्रौञ्चो,ऽथ बकःकह्वः, पुष्कराऽऽह्वस् तु सारसः ।
कोकश् चक्रश् चक्रवाको रथाङ्गाऽऽह्वय-नामकः ॥

2 A drake.
2 An osprey.
4 Geese.

२४ कादम्बः कलहंसः स्यादुत्क्रोश-कुररौ समौ ।
हंसास् तु श्वेतगरुतश् चक्राङ्गा मानसौकसः ॥

1 Varieties of geese.
3 *Sarali.*

२५ राजहंसास् तु ते चञ्चु-चरणैर् लोहितैः सिताः ।
मलिनैर् मल्लिकाक्षास् ते, धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ॥

2 A small crane.
Female duck or goose.
1 A female Indian crane.

२६ शरारिराटिराडिश् च, बलाका बिसकण्ठिका ।
हंसस्य योषिद् वरटा, सारसस्य तु लक्ष्मणा ॥

2 A bat.
2 A cock-roach.
2 A blue fly.
2 Bee.

२७ जतुका ऽजिनपत्रा स्यात्, परोष्णी तैलपायिका ।
वर्वणा मक्षिका नीला, सरघा मधुमक्षिका ॥

2 A small bee.
2 A gadfly.
2 A smaller sort of gadfly. 2 A wasp.

२८ पतङ्गिका पुत्तिका स्याद्, दंशस् तु वनमक्षिका ।
दंशी तज्-जातिरल्पा स्याद्, गन्धोली वरटा द्वयोः ॥

4 A cricket.
2 A grass-hopper.
2 A firefly.

२९ भृङ्गारी झीरुका चीरी झिल्लिका च समा इमाः ।
समौ पतङ्गशलभौ, खद्योतो ज्योतिरिङ्गणः ॥

11 A large black bee.

३० मधुव्रतो मधुकरो मधुलिण्-मधुपाऽलिनः ।
द्विरेफ-पुष्पलिड्-भृङ्ग-षट्पद-भ्रमराऽलयः ॥

9 A peacock.

३१ मयूरो बर्हिणो बर्ही नीलकण्ठो भुजङ्गभुक् ।
शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि ॥

1 His cry.
2 His crest.
3 His tail.
1 The eye of his tail.

३२ केका वाणी मयूरस्य, समौ चन्द्रक-मेचकौ ।
शिखा चूडा, शिखण्डस् तु पिच्छ-बर्हे न-पुंसके ॥

27 A bird in general.

३३ खगे विहङ्ग-विहग-विहङ्गम-विहायसः ।
शकुन्ति-पक्षि-शकुनि-शकुन्त-शकुन-द्विजाः ॥
३४ पतत्रि-पत्रि-पतग-पतत्-पत्ररथाऽण्डजाः ।
नगौको-वाजि-विकिर-वि-विष्किर-पतत्त्रयः ॥
३५ नीडोद्भवा गरुत्मन्तः पित्सन्तो नभसंगमाः ।

13 Various birds.

तेषां विशेषा—हारीतो मद्गुः कारण्डवः प्लवः ॥
३६ तित्तिरिः कुक्कुभो लावो जीवञ्जीवश् च कोरकः ।
कोयष्टिकष् टिट्टिभको वर्तको वर्तिकाऽऽदयः ॥

6 A wing.
2 Its root.
2 The beak.

३७ गरुत्-पक्षच्छदाः पत्त्रं पतत्रं च तनूरुहम् ।
स्त्री पक्षतिः पक्षमूलं, चञ्चुस् त्रोटिरुभे स्त्रियौ ॥

3 Acts of flying.
3 An egg.
2 A nest.

३८ प्रडीनोड्डीन-संडीनान्येताः खग--गति-क्रियाः ।
पेशी कोशो द्वि-हीनेऽण्डं, कुलायो नीडम-स्त्रियाम् ॥

7 Young of any animal.
3 A couple, male and female.
2 A pair or brace.

३९ पोतःपाकोऽर्भको डिम्भः पृथुकः शावकः शिशुः ।
स्त्रीपुंसौ मिथुनं द्वन्द्वं, युग्मं तु युगलं युगम् ॥

22 A flock or multitude.

४० समूहे निवह-व्यूह-संदोह-विसर-व्रजाः ।
स्तोमौघ-निकर-व्रात-वार-संघात-संचयाः ॥
४१ समुदायः समुदयः समवायश् चयो गणः ।
स्त्रियां तु संहतिर् वृन्दं निकुरम्बं कदम्बकम् ॥

1 A multitude of similar things.
1 Of animals.
1 Of homogeneous animals.
1 Of birds and beasts.

४२ वृन्द-भेदाः–समैर् वर्गः, संघ-सार्थौ तु जन्तुभिः ।
सजातीयैःकुलं, यूथं तिरश्चां पुन्-नपुंसकम् ॥

1 Of other beings (men, etc.)
1 Of persons practising like duties.
4 A heap of grain, etc.

४३ पशूनां समजो, ऽन्येषां समाजो, ऽथ सधर्मिणाम् ।
स्यान् निकायः, पुञ्ज-राशी तूत्करः कूटमास्त्रियाम् ॥

Flocks of various animals. ४४ कापोत-शौक-मायूर-तैत्तिराऽऽदीनि तद्-गणे ।
2 Domesticated (a bird or beast). गृहाऽऽसक्ताः पक्षि-मृगाश् छेकास् ते गृह्यकाश् च ते ॥

इति सिंहादि-वर्गः ५, अत्र मूलश्लोकाः ४४, क्षे० २॥

अथ नृवर्गः ६

6 Man: mankind. १ मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः ।
5 Man; or male. स्युः पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषा नरः ॥
11 A woman; or female. २ स्त्री योषिदबला योषा नारी सीमन्तिनी वधूः ।
प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महिला तथा ॥
12 Various descriptions of women. ३ विशेषास् त्वङ्गना भीरुः कामिनी वामलोचना ।
2 A passionate woman. प्रमदा मानिनी कान्ता ललना च नितम्बिनी ॥
4 An excellent woman. ४ सुन्दरी रमणी रामा, कोपना सैव भामिनी ।
वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनी ॥
1 A queen. 1 Other wives of a king. ५ कृताऽभिषेका महिषी, भोगिन्यो ऽन्या नृप-स्त्रियः ।
6 A wife or wedded woman. पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी ॥
2 A matron. ६ भार्या जायाऽथ पुम्-भूम्नि दाराः, स्यात् तु कुटुम्बिनी ।
4 A virtuous faithful wife. पुरन्ध्री, सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता ॥
3 A superseded wife. ७ कृतसापत्निका ऽध्यूढा ऽधिविन्ना, ऽथ स्वयंवरा
3 A bride choosing her husband. पतिंवरा च वर्या, ऽथ कुलस्त्री कुलपालिका ॥ 2 A chaste woman.
2 A maiden. 3 A girl. ८ कन्या कुमारी, गौरी तु नग्निका ऽनागतार्तवा ।
2 One arrived at puberty. स्यान् मध्यमा दृष्टरजास्, तरुणी युवतिः समे ॥ 2 A young woman.
3 A daughter-in-law. ९ समाः स्नुषा-जनी-वध्वश्, चिरिण्टी तु सुवासिनी ।
2 A woman staying in her father's house. इच्छावती कामुका स्याद्, वृषस्यन्ती तु कामुकी ॥ 2 One amorous or lustfu
2 A woman desirous of any thing.

1 One who goes to an assignation. १० कान्ताऽर्थिनी तु या याति संकेतं सा ऽभिसारिका ।
8 A disloyal or unchaste woman. पुंश्चली धर्षिणी बन्धक्यसती कुलटेत्वरी ॥
1 A childless woman. ११ स्वैरिणी पांशुला च, स्यादशिश्वी शिशुना विना ।
1 One who has neither husband nor son. अवीरा निष्पतिसुता, विश्वस्ता-विधवे समे ॥ 2 A widow.
3 A woman's female friend. १२ आलिः सखी वयस्या, ऽथ पतिवत्नी सभर्तृका ।
2 A woman whose husband is living.
2 Old or greyhaired. 2 Intelligent. 2 Wise. वृद्धा पलिक्नी, प्राज्ञी तु प्रज्ञा, प्राज्ञा तु धीमती ॥
1 The wife of the Sudra. १३ शूद्री शूद्रस्य भार्या स्याच्छूद्रा तज्-जातिरेव च । 1 A woman of the *Sūdra* tribe.
2 A milk-woman. आभीरी तु महाशूद्री जाति-पुं-योगयोः समा ॥
2 A woman of the *Vaisya* tribe. १४ अर्याणी स्वयमर्या स्यात्, क्षत्रिया क्षत्रियाण्यपि ।
2 One of the *Kshatriya* tribe.
1 A female teacher. 2 A spiritual instructress. उपाध्यायाऽप्युपाध्यायी, स्यादाचार्याऽपि च स्वतः ॥
1 The wife of a spiritual preceptor. १५ आचार्यानी तु पुं-योगे, स्यादर्यी, क्षत्रियी तथा ।
1 Wife of a *Vaisya*. 1 Wife of a *Kshatriya*.
2 Wife of a tutor. 1 A masculine woman. उपाध्यायान्युपाध्यायी, पोटा स्त्री-पुंस-लक्षणा ॥
2 Hero's wife. 2 A hero's mother. १६ वीरपत्नी वीरभार्या, वीरमाता तु वीरसूः ।
4 A woman who has borne a child. जातापत्या प्रजाता च प्रसूता च प्रसूतिका ॥
1 A naked woman. १७ स्त्री नग्निका कोटवी स्याद्, दूती-संचारिके समे ।
2 A female messenger or go-between.
1 A middle-aged widow. कात्यायन्यर्ध-वृद्धा या काषाय-वसना ऽधवा ॥
1 A female artisan in another's house. १८ सैरन्ध्री पर-वेश्म-स्था स्व-वशा शिल्प-कारिका ।
1 A female servant. असिक्नी स्यादवृद्धा या प्रेष्या ऽन्तःपुर-चारिणी ॥
4 A courtesan or harlot. १९ वारस्त्री गणिका वेश्या रूपाजीवा, ऽथ सा जनैः ।
1 The head of a set of harlots. सत्कृता वारमुख्या स्यात्, कुट्टनी शम्भली समे ॥
2 A bawd or procuress.
3 A fortune-teller. २० विप्रश्निका त्वीक्षणिका दैवज्ञा, ऽथ रजस्वला ।
8 A woman in her courses. स्त्रीधर्मिण्यविरात्रेयी मलिनी पुष्पवत्यपि ॥

२१ ऋतुमत्यप्युदक्याऽपि, स्याद् रजः पुष्पमार्तवम् ।
3 The courses.

श्रद्धालुर् दोहदवती, निष्कला विगतार्तवा ॥
2 Longing, as in pregnancy. 2 Past child-bearing.

२२ आपन्नसत्वा स्याद् गुर्विण्यन्तर्वत्नी च गर्भिणी ।
4 Pregnant.

गणिकाऽऽदेस् तु गाणिक्यं, गार्भिणं, यौवतं गणे ॥
1 An assemblage of harlots. 1—of pregnant women. 1—of young women.

२३ पुनर्भूर् दिधिषूरूढा द्विस् तस्या दिधिषुः पतिः ।
2 A twice married woman. 1 Her second husband.

स तु द्विजो ऽग्रेदिधिषूः सैव यस्य कुटुम्बिनी ॥
1 One in whose family she presides.

२४ कानीनः कन्यकाजातः सुतो, ऽथ सुभगासुतः ।
2 Son of an unmarried woman.

सौभागिनेयः स्यात्, पारस्त्रैणेयस् तु पर-स्त्रियाः ॥
2 Son of an auspicious mother. 1 Son by another's wife.

२५ पैतृष्वसेयः स्यात् पैतृष्वस्रीयश् च पितृ-ष्वसुः ।
1 Paternal aunt's son.

सुतो, मातृ-ष्वसुश् चैव, वैमात्रेयो विमातृजः ॥
1 Maternal aunt's son. 1 Step-mother's son.

२६ अथ बान्धकिनेयः स्याद् बन्धुलश् चाऽसतीसुतः ।
5 A bastard.

कौलटेरः कौलटेयो, भिक्षुकी तु सती यदि ॥
1 A son of a female beggar.

२७ तदा कौलटिनेयो ऽस्याः कौलटेयोऽपि चाऽऽत्मजः ।

आत्मजस् तनयः सूनुः सुतः पुत्रः, स्त्रियां त्वमी ॥
5 A son.

२८ आहुर् दुहितरं सर्वे, ऽपत्यं तोकं तयोः समे ।
5 A daughter. 2 Offspring, male or female.

स्व-जाते त्वौरसोरस्यौ, तातस् तु जनकः पिता ॥
2 A legitimate son. 3 Father.

२९ जनयित्री प्रसूर् माता जननी, भगिनी स्वसा ।
4 Mother. 2 Sister.

ननान्दा तु स्वसा पत्युर्, नप्त्री पौत्री सुतात्मजा ॥
1 Husband's sister. 3 Grand-daughter.

३० भार्यास् तु भ्रातृ-वर्गस्य यातरः स्युः परस्परम् ।
1 Husband's brother's wife.

प्रजावती भ्रातृजाया, मातुलानी तु मातुली ॥
1 Brother's wife. 2 Maternal uncle's wife.

३१ पति-पत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः, श्वशुरस् तु पिता तयोः ।
1 Mother-in-law. 1 Father-in-law.

पितुर् भ्राता पितृव्यः स्यान्, मातुर् भ्राता तु मातुलः ।
1 Paternal uncle. 1 Maternal uncle.

३२ श्यालाः स्युर् भ्रातरः पत्न्याः, स्वामिनो देवृ-देवरौ ।
1 Wife's brothers. 2 Husband's brother.

स्वस्रीयो भागिनेयः स्याज्, जामाता दुहितुः पतिः ॥
2 Sister's son. 1 Daughter's husband.

३३ पितामहः पितृपिता, तत्-पिता प्रपितामहः ।
2 Father's father. 1 His father.

मातुर् मातामहाऽऽद्येवं, सपिण्डास् तु सनाभयः ॥
1 Maternal grand-father. 2 Kinsmen.

३४ समानोदर्य-सोदर्य-सगर्भ्य-सहजाः समाः ।
4 A brother of the whole blood.

सगोत्र-बान्धव-ज्ञाति-बन्धु-स्व-स्वजनाः समाः ।
6 A distant kinsman.

३५ ज्ञातेयं, बन्धुता, तेषां क्रमाद् भाव-समूहयोः ।
1 Relationship. 1 An aggregate of kinsmen.

धवः प्रियः पतिर् भर्ता, जारस् तूपपतिः समौ ॥
4 A husband. 1 A paramour.

३६ अ-मृते जारजः कुण्डो, मृते भर्तरि गोलकः ।
1 An adulterine. 1 A widow's bastard.

भ्रात्रीयो भ्रातृजो, भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरावुभौ ॥
2 A brother's son. 2 Brother and sister.

३७ मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ ।
4 Father and mother.

श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ, पुत्रौ पुत्रश् च दुहिता च ॥
2 Husband's or wife's father and mother. 1 Son and daughter.

३८ दम्पती जम्पती जायापती भार्यापती च तौ ।
4 Husband and wife.

गर्भाशयो जरायुः स्यादुल्बं च कललो ऽस्त्रियाम् ॥
2 The womb. 2 Amnion.

३९ सूतिमासो वैजननो, गर्भो भ्रूण इमौ समौ ।
2 The last month of gestation. 2 A fetus.

तृतीयाप्रकृतिः षण्ढः क्लीबः पण्डो नपुंसके ॥
5 A eunuch.

४० शिशुत्वं शैशवं बाल्यं, तारुण्यं यौवनं समे ।
3 Childhood. 2 Youth or man-hood.

स्यात् स्थाविरं तु वृद्धत्वं, वृद्धसंघे ऽपि वार्धकम् ॥
3 Old age. 2 An assemblage of old men.

४१ पलितं जरसा शौक्ल्यं केशादौ, विस्रसा जरा ।
1 Greyness of hair. 2 Decrepitude.

स्यादुत्तानशया डिम्भास्तनपा च स्तनन्धयी ॥
4 An infant.

४२ बालस् तु स्यान् माणवको, वयःस्थस् तरुणो युवा ।
2 A child. 3 A young man.

प्रवयाः स्थविरो वृद्धो जीनो जीर्णो जरन्नपि ॥
6 An old man.

3 One very aged.
3 Elder brother; first born.
5 Younger brother.

४३ वर्षीयान् दशमी ज्यायान्, पूर्वजस् त्वग्रियोऽग्रजः ।
जघन्यजे स्युः कनिष्ठ-यवीयोऽवरजानुजाः ॥

3 Feeble; thin.
3 Strong; lusty.
5 Corpulent; pot-bellied.

४४ अमांसो दुर्बलश् छातो, बलवान् मांसलों ऽसलः ।
तुन्दिलस् तुन्दिभस् तुन्दी बृहत्कुक्षिः पिचिण्डिलः ॥

4 Flat-nosed.
3 Having much, or fine, hair.

४५ अवटीटो ऽवनाटश् चा ऽवभ्रटो नतनासिके । 2 Flaccid.
केशवः केशिकः केशी, वलिनो वलिभः समौ ॥

2 Deformed.
3 A dwarf.
2 Sharp-nosed.
2 Noseless.

४६ विकलाङ्गस् त्वपोगण्डः, खर्वो ह्रस्वश् च वामनः ।
खरणाः स्यात् खरणसो, विग्रस् तु गतनासिकः ॥

2 Having a nose like a hoof.
2 Long shanked.
2 Knock-kneed.

४७ खुरणाः स्यात् खुरणसः, प्रज्ञुः प्रगतजानुकः । 2 Bandy-legged.
ऊर्ध्वज्ञुरूर्ध्वजानुः स्यात्, संज्ञुः संहतजानुकः ॥

2 Deaf.
2 Hump-backed.
2 Small, short, or thin.

४८ स्यादेडे बधिरः, कुब्जे गडुलः, कुकरे कुणिः । 2 Having a crooked arm.
पृश्निरल्पतनौ, श्रोणः पङ्गौ, मुण्डस् तु मुण्डिते ॥

2 Bald; closeshaved. 2 A cripple.

2 Squint-eyed.
2 Lame
3 A freckle or mark.
2 A mole or spot.

४९ वलिरः केकरे, खोडे खञ्जस्, त्रिषु जराऽवराः ।
जडुलः कालकः पिप्लुस्, तिलकस् तिलकालकः ॥

2 Health.
2 Physicking.
5 Medicament.

५० अनामयं स्यादारोग्यं, चिकित्सा, रुक्प्रतिक्रिया ।
भेषजौषध-भैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि ॥

7 A disease.
3 Pulmonary consumption. 2 Catarrh.

५१ स्त्री रुग् रुजा चोपताप-रोग-व्याधि-गदाऽऽमयाः ।
क्षयः शोषश् च यक्ष्मा च, प्रतिश्यायस् तु पीनसः ॥

3 Sneezing.
2 Cough.
3 Intumescence.
2 Kibe.

५२ स्त्री क्षुत् क्षुतं क्षवः पुंसि, कासस् तु क्षवथुः पुमान् ।
शोफस् तु श्वयथुः शोथः, पादस्फोटो विपादिका ॥

2 Blotch.
4 Scab.
3 Itch.
2 Boil.

५३ किलास-सिध्मे, कच्छ्वां तु पाम-पामे विचर्चिका ।
कण्डूः खर्जूश् च कण्डूया, विस्फोटः पिटकः स्त्रियाम् ॥

3 Sore or wound.
1 Ulcer.
2 Ringworm.
2 White Leprosy.

५४ व्रणो ऽस्त्रियामीर्ममरुः क्लीबे, नाडीव्रणः पुमान् ।
कोठो मण्डलकं, कुष्ठ-श्वित्रे, दुर्नामकाऽर्शसी ॥ 2 Hemorrhoids.

2 Constipation.
2 Diarrhœa.
3 Vomiting.

५५ आनाहस् तु निबन्धः स्याद्, ग्रहणीरुक् प्रवाहिका ।
प्रच्छर्दिका वमिश् च स्त्री पुमांस्तु वमथुः समाः ॥

Various diseases.
1 Abscess.

५६ व्याधि-भेदा—विद्रधिः स्त्री ज्वर-मेह-भगन्दराः ।

1 Fever. Diabetes. Fistula.

2 Elephantisis.
2 Baldness.
2 Stone.
1 Stricture.

'श्लीपदं पादवल्मीकं, केशघ्नस् त्विन्द्रलुप्तकः ॥'
अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं स्यात्, पूर्वे शुक्राऽवधेस् त्रिषु ॥

5 A Physician.
4 Recovered from sickness.

५७ रोगहार्यगदङ्कारो भिषग्-वैद्यौ चिकित्सके ।
वार्तो निरामयः कल्य उल्लाघो निर्गतो गदात् ॥

2 Emaciated or weak. 7 Diseased.
2 Scabby.

५८ ग्लान-ग्लास्नू, आमयावी विकृतो व्याधितोऽपटुः ।
आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः, समौ पामन-कच्छुरौ ॥

2 Afflicted with herpes.
2 Afflicted with gout or rheumatism.

५९ दद्रुणो दद्रुरोगी स्यादर्शोरोगयुतो ऽर्शसः । 2—with hemorrhoids.
वातकी वातरोगी स्यात्, सातिसारो ऽतिसारकी ॥

2—with dysentery.

4 Blear-eyed.
2 Insane.
3 Phlegmatic.

६० स्युः क्लिन्नाक्षे चुल्ल-चिल्ल-पिल्लाः, क्लिन्ने ऽक्षिण चाप्यमी ।
उन्मत्त उन्मादवति, श्लेष्मलः श्लेष्मणः कफी ॥

1 Gibbous from disease.

६१ न्युब्जो भुग्ने रुजा, वृद्धनाभौ तुन्दिल-तुन्दिभौ ।

2 Having an elevated navel.

2 Having blotches.
2 Blind. 3 Fainting.

किलासी सिध्मलो, ऽन्धो ऽदृक्, मूर्च्छाले मूर्तमूर्च्छितौ ॥

6 Seed.
2 Bile. 2 Phlegm.
2 The skin.

६२ शुक्रं तेजो-रेतसी च बीज-वीर्येन्द्रियाणि च ।
मायुः पित्तं, कफः श्लेष्मा, स्त्रियां तु त्वगसृग्धरा ॥

6 Flesh.
3 Dry flesh.

६३ पिशितं तरसं मांसं पललं क्रव्यमामिषम् ।
उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात् तत् वल्लूरं त्रि-लिङ्गकम् ॥

7 Blood.
2 The heart
3 Fat.

६४ रुधिरे ऽसृग-लोहितास्र-रक्त-क्षतज-शोणितम् ।
बुक्काऽग्रमांसं, हृदयं हृत्, मेदस् तु वपा वसा ॥

1 Muscles at the nape of the neck.

६५ पश्चाद्-ग्रीवा-शिरा मन्या, नाडी तु धमनिः शिरा ।

3 A nerve tendon or gut.

2 Lungs. 2 The brain.
2 An excretion.

तिलकं क्लोम, मस्तिष्कं गोर्दं, किट्टं मलोऽस्त्रियाम् ॥

2 Entrails.
2 The spleen.
2 A tendon or muscle.
2 The liver.

६६ अन्त्रं पुरीतत्, गुल्मस् तु प्लीहा पुंस्यथ वस्नसा ।
स्नायुः स्त्रियां, कालखण्ड-यकृती तु समे इमे ॥

3 Saliva.
1 Rheum of the eyes.
2 Dirt of nose.
1 Cerumen.
2 Urine.
9 Fæces.

६७ सृणिका स्यन्दिनी लाला, दूषिका नेत्रयोर् मलम् ।
'नासामलं तु सिङ्घाणं, पिञ्जूषं कर्णयोर्मलम् ।' (१)
मूत्रं प्रस्राव, उच्चाराऽवस्करौ शमलं शकृत् ॥
६८ पुरीषं गूथ-वर्चस्कम-स्त्री विष्ठा-विशौ स्त्रियौ ।

2 The skull; cranium.
3 Any bone.

स्यात् कर्परः कपालोऽस्त्री, कीकसं कुल्यमस्थि च ॥

2 The skeleton.
2 The back-bone.
2 The skull; or bones of the head.
2 A rib.

६९ स्याच्छरीरास्थि कङ्कालः, पृष्ठास्थ्नि तु कशेरुका ।
शिरोऽस्थनि करोटिः स्त्री, पार्श्वास्थनि तु पर्शुका ॥

4 A limb or member.
12 The body.

७० अङ्गं प्रतीकोऽवयवो ऽपघनो, ऽथ कलेवरम् ।
गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥
७१ कायो देहः क्लीब-पुंसोः स्त्रियां मूर्तिस् तनुस् तनूः ।

2 Point of the foot.
4 A foot.

पादाग्रं प्रपदं, पादः पदङ्घ्रिश् चरणोऽस्त्रियाम् ॥

2 The ancles.
1 A heel.
2 A leg.
3 A knee.

७२ तद्-ग्रन्थी घुटिके गुल्फौ, पुमान् पार्ष्णिस् तयोरधः ।
जङ्घा तु प्रसृता, जानूरुपर्वाऽष्ठीवद्-स्त्रियाम् ॥

2 A thigh.
1 The groin.
1 The plubis.
3 The anus.
1 The abdomen.

७३ सक्थि क्लीबे पुमानूरुस्, तत्-संधिः पुंसि वङ्क्षणः ।
गुदं त्वपानं पायुर् ना, बस्तिर् नाभेरधो द्वयोः ॥

5 The hip and loins.
1 A woman's buttocks.
1 Mons veneris.

७४ कटो ना श्रोणिफलकं, कटिः श्रोणिः ककुद्मती ।
पश्चान् नितम्बः स्त्री-कट्याः, क्लीबे तु जघनं पुरः ॥

1 Cavities of the loins.
2 The buttocks.
1 Parts of generation.

७५ कूपकौ तु नितम्ब-स्थौ द्वय-हीने कुकुन्दरे ।
स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथावुपस्थो वक्ष्यमाणयोः ॥

2 Vulva.
4 Penis.
3 The scrotum.
1 Osmnominaturm

७६ भगं योनिर् द्वयोः, शिश्नो मेढ्रो मेहन-शेफसी ।
मुष्कोऽण्डकोशो वृषणः, पृष्ठ-वंशाऽधरे त्रिकम् ॥

5 The belly.
2 The paps.
2 A nipple.
5 The bosom.

७७ पिचण्ड-कुक्षी जठरोदरं तुन्दं, स्तनौ कुचौ ।
चूचुकं तु कुचाग्रं स्यान्, न ना क्रोडं भुजान्तरम् ॥

1 The back.
3 A shoulder; scapula.
1 The collar bones.

७८ उरो वत्सं च वक्षश् च, पृष्ठं तु चरमं तनोः ।
स्कन्धो भुजशिरोंऽसोऽस्त्री, संधी तस्यैव जत्रुणी ॥

2 The arm-pits.
1 A side.
3 The waist.

७९ बाहुमूले उभे कक्षौ, पार्श्वम-स्त्री तयोरधः ।
मध्यमं चा ऽवलग्नं च मध्यो ऽस्त्री, द्वौ परौ द्वयोः ॥

4 An arm.
3 An elbow.
1 Humerus.
1 A fore-arm.

८० भुज-बाहू प्रवेष्टो दोः, स्यात् कफोणिस् तु कूर्परः ।
अस्योपरि प्रगण्डः स्यात्, प्रकोष्ठस् तस्य चाप्यधः ॥

1 Metacarpus.
3 A hand.
2 A fore finger.

८१ मणि-बन्धादा-कनिष्ठं करस्य करभो बहिः ।
पञ्चशाखः शयः पाणिस्, तर्जनी स्यात् प्रदेशिनी ॥

2 Fingers.
1 The several fingers.
Thumb and others.

८२ अङ्गुलयः करशाखाः स्युः, पुंस्यङ्गुष्ठः प्रदेशिनी ।
मध्यमाऽनामिका चापि कनिष्ठा चेति ताः क्रमात् ॥

4 A nail.
1 A short span of three kinds.

८३ पुनर्भवः कररुहो नखो ऽस्त्री नखरो ऽस्त्रियाम् ।
प्रादेश-ताल-गोकर्णास् तर्जन्याऽऽदि-युते तते ॥

2 A long span.
3 The palm with extended fingers.

८४ अङ्गुष्ठ स-कनिष्ठे स्याद् वितस्तिर् द्वादशाङ्गुलः ।
पाणौ चपेट-प्रतल-प्रहस्ता विस्तृताऽङ्गुलौ ॥

1 Both such palms joined.
1 The palm bent.
1 Both such palms joined.

८५ द्वौ संहतौ संहतलः प्रतलौ वाम-दक्षिणौ ।
पाणिर् निकुब्जः प्रसृतिस्, तौ युतावञ्जलिः पुमान् ॥

1 A cubit.
1 A short cubit.
1 An intermediate one.

८६ प्रकोष्ठे विस्तृत-करे हस्तो, मुष्ट्या तु बद्धया ।
स रत्निः स्यादरत्निस् तु निष्कनिष्ठेन मुष्टिना ॥

1 A fathom.
1 The measure of a man's reach.

८७ व्यामो बाह्वोः स-करयोस् ततयोस् तिर्यगन्तरम् ।
ऊर्ध्व-विस्तृत-दोष्-पाणि-नृ-माने पौरुषं त्रिषु ॥

2 The throat.
3 The neck.
1 One streaked with three lines.
3 Back of the neck.

८८ कण्ठो गलो, ऽथ ग्रीवायां शिरोधिः कन्धरेत्यपि ।
कम्बुग्रीवा त्रि-रेखा सा, ऽवटुर् घाटा कृकाटिका ॥

7 Face.
5 The nose.

८९ वक्त्राऽऽस्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखम् ।
क्लीबे घ्राणं गन्धवहा घोणा नासा च नासिका ॥

4 The lips.
९० ओष्ठाऽधरौ तु रदनच्छदौ दशनवाससी ।

1 The chin. 2 The cheeks.
अधस्ताच् चिबुकं, गण्डौ कपोलौ, तत्-परा हनुः ॥ 1 The jaw.

4 Teeth. 2 The palate.
९१ रदना दशना दन्ता रदास् , तालु तु काकुदम् ।

3 The tongue. 1 The corners of the mouth.
रसज्ञा रसना जिह्वा, प्रान्तावोष्ठस्य सृक्किणी ॥

3 The forehead. 1 The eyebrows.
९२ ललाटमलिकं गोधिरूर्ध्वे दृग्भ्यां भ्रुवौ स्त्रियौ ।

1 Space between the eye-brows.
कूर्चमस्त्री भ्रुवोर् मध्यं, तारका ऽक्ष्णः कनीनिका ॥ 1 Pupil of the eye.

8 An eye.
९३ लोचनं नयनं नेत्रमीक्षणं चक्षुरक्षिणी ।

5 A tear.
दृग्-दृष्टी चाऽस्रु नेत्राम्बु रोदनं चाऽस्रमश्रु च ॥

1 The outer corners of the eyes.
९४ अपाङ्गौ नेत्रयोरन्तौ, कटाक्षो ऽपाङ्ग-दर्शने । 1 A glance or sidelook.

6 An ear.
कर्ण-शब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः स्त्री श्रवणं श्रवः ॥

5 The head.
९५ उत्तमाङ्गं शिरः शीर्षं मूर्धा ना मस्तकोऽस्त्रियाम् ।

6 Hair.
चिकुरः कुन्तलो वालः कचः केशः शिरोरुहः ॥

2 Hair-collection of hair.
९६ तद्-वृन्दे कैशिकं कैश्यमलकाश् चूर्णकुन्तलाः । 2 Curls.

1 The same on the forehead.
ते ललाटे भ्रमरकाः, काकपक्षः शिखण्डकः ॥ 2 Locks, left at the tonsure.

2 A braid or tress. 1 Braided hair.
९७ कबरी केशवेशो, ऽथ धम्मिल्लः संयताः कचाः ।

3 A lock left on the crown of the head.
शिखा चूडा केशपाशी, व्रतिनस् तु सटा जटा ॥
2 An ascetic's clotted hair.

2 Unornamented hair.
९८ वेणिः प्रवेणी, शीर्षण्य-शिरस्यौ विशदे कचे ।

2 Clean and unentangled hair.
पाशः पक्षश् च हस्तश् च कलापार्थाः कचात् परे ॥
3 Much or ornamented hair.

3 Hair of the body. 1 The beard.
९९ तनूरुहं रोम लोम, तद्-वृद्धौ श्मश्रु पुम्-मुखे ।

5 Dress or embellishment.
आकल्प-वेषौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनम् ॥

5 Adorned.
१०० दशैते त्रिष्वलङ्कर्ताऽलङ्करिष्णुश् च, मण्डितः ।

2 Act of adorning.
प्रसाधितो ऽलङ्कृतश् च भूषितश् च परिष्कृतः ॥

3 Elegant.
१०१ विभ्राड् भ्राजिष्णु-रोचिष्णू, भूषणं स्यादलङ्क्रिया ।

5 Ornaments; jewels or trinkets.
अलङ्कारस् त्वाभरणं परिष्कारो विभूषणम् ॥

2 A crest.
१०२ मण्डनं चाथ मुकुटं किरीटं पुन्-नपुंसकम् ।

3 A gem on the crest.
चूडामणिः शिरोरत्नं, तरलो हार-मध्य-गः ॥
1 The middle gem of a string.

1 A trinklet for the hair.
१०३ वालपाश्या पारितथ्या, पत्रपाश्या ललाटिका । —for the fore-head.

2—for the ear. 2 An ear-ring.
कर्णिका तालपत्रं स्यात्, कुण्डलं कर्णवेष्टनम् ॥

2 A collar. 2 A necklace.
१०४ ग्रैवेयकं कण्ठभूषा, लम्बनं स्याल् ललन्तिका ।

1 A golden one. 1 One of Pearls.
स्वर्णैः प्रालम्बिका, ऽथोरःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता ॥

2 A garland of pearls etc.
१०५ हारो मुक्तावली, देवच्छन्दो ऽसौ शत-यष्टिका ।
1 One composed of 100 strings.

Garlands of various sorts.
हार-भेदा–यष्टि-भेदाद् गुच्छ-गुच्छार्ध-गोस्तनाः ॥

1 A single string.
१०६ अर्धहारो माणवक, एकावल्येक-यष्टिका ।

1 One containing 27 pearls.
सैव नक्षत्रमाला स्यात् सप्तविंशति–मौक्तिकैः ॥

4 A bracelet.
१०७ आवापकः पारिहार्यः कटको वलयो ऽस्त्रियाम् ।

2 Ornament of the arm.
केयूरमङ्गदं तुल्ये, अङ्गुलीयकमूर्मिका ॥

2 A finger-ring. 1 A seal ring.
१०८ साऽक्षरा ऽङ्गुलिमुद्रा स्यात्, कङ्कणं करभूषणम् ।

2 Ornament of the wrist. 5 A woman's girdle.
स्त्री-कट्यां मेखला काञ्ची सप्तकी रशना तथा ॥

१०९ क्लीबे सारसनं चा ऽथ पुंस्-कट्यां शृङ्खलं त्रिषु । 1 A man's belt.

6 Ornament of the feet.
पादाङ्गदं तुलाकोटिर् मञ्जीरो नूपुरो ऽस्त्रियाम् ॥

2 Bells or tinkling ornaments.
११० हंसकः पादकटकः, किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका ।

1 Materials of cloth.
त्वक्-फल-कृमि- रोमाणि वस्त्रयोनिर्, दश त्रिषु ॥

1 Made of bark. 3 Made of cotton.
१११ वाल्कं क्षौमाऽऽदि, फालं तु कार्पासं बादरं च तत् ।

1 Silken. 1 Woolen.
कौशेयं कृमिकोशोत्थं, राङ्कवं मृग-रोम-जम् ॥

4 New and unbleached cloth.
११२ अनाहतं निष्प्रवाणि तन्त्रकं च नवाम्बरे ।

1 A pair of bleached cloth.
तत् स्यादुद्गमनीयं यद् धौतयोर् वस्त्रयोर् युगम् ॥

1 Bleached silk.
११३ पत्त्रोर्णं धौत-कौशेयं बहु-मूल्यं महाधनम् । 1 Any thing precious.

2 Wove silk. 2 A veil or mantle.
क्षौमं दुकूलं स्याद्, द्वे तु निवीतं प्रावृतं त्रिषु ॥

2 Ends of a cloth. ११४ स्त्रियां बहुत्वे वस्त्रस्य दशाः स्युर् वस्तयो द्वयोः ।
3 Length. 2 Width. दैर्घ्यमायाम आरोहः, परिणाहो विशालता ॥

2 Old cloth. ११५ पटच्चरं जीर्णवस्त्रं, समौ नक्तक-कर्पटौ । 2 Dirty or tattered cloth.
6 Cloth. वस्त्रमाच्छादनं वासश् चैलं वसनमंशुकम् ॥

2 Fine cloth. 2 Coarse cloth. ११६ सुचेलकः पटोऽस्त्री स्याद्, वराशिः स्थूलशाटकः ।
2 A cover or wrapper. निचोलः प्रच्छदपटः, समौ रल्लक-कम्बलौ ॥ 2 A blanket.

4 Lower garment. ११७ अन्तरीयोपसंव्यान-परिधानान्यधोंऽशुके ।
5 Upper garment. द्वौ प्रावारोत्तरासङ्गौ समौ बृहतिका तथा ॥

2 A bodice. ११८ संव्यानमुत्तरीयं च, चोलः कूर्पासकोऽस्त्रियाम् ।
1 A warm cloak. नीशारः स्यात् प्रावरणे हिमाऽनिल-निवारणे ॥

1 A petti-coat. ११९ अर्धोरुकं वर-स्त्रीणां स्याच् चण्डातकम-स्त्रियाम् ।
1 A dress reaching to the feet. स्यात् त्रिष्वाप्रपदीनं तत् प्राप्नोत्याप्रपदं हि यत् ॥

2 An awning. 1 A tent. १२० अ-स्त्री वितानमुल्लोचो, दूष्याऽऽद्यं वस्त्र-वेश्मनि ।
3 A screen or wall of cloth. प्रतिसीरा जवनिका स्यात् तिरस्करिणी च सा ॥

2 Embellishment of person. १२१ परिकर्माऽङ्गसंस्कारः, स्यान् मार्ष्टिर् मार्जना मृजा ।
3 Cleaning of it. 2 Cleaning with perfumes. उद्वर्तनोत्सादने द्वे समे, आप्लाव आप्लवः ॥ 3 Bathing.

3 Perfuming. 2 Reviving a fragrancy. १२२ स्नानं, चर्चा तु चार्चिक्यं स्थासको, ऽथ प्रबोधनम् ।
2 Painting the person. अनुबोधः, पत्रलेखा पत्राङ्गुलिरिमे समे ॥

4 A circle on the fore-head. १२३ तमालपत्र-तिलक-चित्रकाणि विशेषकम् ।
द्वितीयं च तुरीयं च न स्त्रियामथ कुङ्कमम् ॥

11 Saffron. १२४ काश्मीरजन्माऽग्निशिखं वरं बाह्लीक-पीतने ।
रक्त-संकोच-पिशुनं धीरं लोहितचन्दनम् ॥

6 Lac. १२५ लाक्षा राक्षा जतु क्लीबे यावोऽलक्तो द्रुमामयः ।
2 Cloves. 3 A yellow fragrant wood. लवङ्गं देवकुसुमं श्री-संज्ञमथ जायकम् ॥

7 A gallochum. १२६ कालीयकं च कालानुसार्यं चाथ समाऽर्थकम् ।
वंशिकाऽगुरु–राजार्ह-लोहं कृमिज-जोङ्गकम् ॥

2 A black kind. १२७ कालागुर्वगुरु स्यात् तु मङ्गल्या मल्लि-गन्धि यत् । 1 A very fragrant sort.
5 Resin. यक्षधूपः सर्जरसो राल-सर्वरसावपि ॥

2 Compounded perfume. १२८ बहुरूपोऽप्यथ वृकधूप-कृत्रिमधूपकौ ।
4 Incense. तुरुष्कः पिण्डकः सिह्लो यावनोऽप्यथ पायसः ॥

5 Terpentine. १२९ श्रीवासो वृकधूपोऽपि श्रीवेष्ट-सरलद्रवौ ।
3 Musk. मृगनाभिर् मृगमदः कस्तूरी चाथ कोलकम् ॥

3 Bdellium. १३० कङ्कोलकं कोशफलमथ कर्पूरम-स्त्रियाम् ।
5 Camphor. घनसारश् चन्द्र-संज्ञः सिताभ्रो हिमवालुका ॥

4 Sandal wood. १३१ गन्धसारो मलयजो भद्रश्रीश् चन्द्रनोऽस्त्रियाम् ।
Varieties of sandal wood. तैलपर्णिक-गोशीर्षे हरिचन्दनम-स्त्रियाम् ॥

5 Red sanders. १३२ तिलपर्णी तु पत्राङ्गं रञ्जनं रक्तचन्दनम् ।
2 Mace. कुचन्दनं चाथ जातीकोश-जातीफले समे ॥

1 Perfumed paste. १३३ कर्पूराऽगुरु-कस्तूरी-कङ्कोलैर् यक्षकर्दमः ।
4 Perfume for the person. गात्रानुलेपनी वर्तिर् वर्णकं स्याद् विलेपनम् ॥

2 Powder. 2 Perfumed. १३४ चूर्णानि वासयोगाः स्युर्, भावितं वासितं त्रिषु ।
1 Adjusting with perfumes. संस्कारो गन्ध-माल्याऽऽद्यैर् यः स्यात् तदधिवासनम् ॥

3 A chaplet. १३५ माल्यं माला-स्रजौ मूर्ध्नि, केश-मध्ये तु गर्भकः । 1 One worn in the hair.
1 One suspended from the middle lock. प्रभ्रष्टकं शिखा-लम्बि, पुरो-न्यस्तं ललामकम् ॥
1 Or falling over the forehead.

1 Or hung round the neck. १३६ प्रालम्बमृजु-लम्बि स्यात् कण्ठाद्, वैकक्षिकं तु तत् ।
1 Or worn as a scarf.
यत् तिर्यक् क्षिप्तमुरसि, शिखास्वापीड-शेखरौ ॥ 2 Or tied on the crown.

2 completion or fullness. १३७ रचना स्यात् परिस्यन्द, आभोगः परिपूर्णता ।
2 A pillow. 3 A bed. उपधानं तूपबर्हः, शय्यायां शयनीय-वत् ॥

4 A bedstead. 2 Decoration of hair.
१३८ शयनं, मञ्च-पर्यङ्क-पल्यङ्काः खट्वया समाः ।
2 A ball to play with. 2 A lamp. 2 A chair or stool.
गेन्दुकः कन्दुको, दीपः प्रदीपः, पीठमासनम् ॥

2 A casket. 2 A spitting pot. 2 A comb.
१३९ समुद्गकः संपुटकः, प्रतिग्राहः पतद्ग्रहः ।
प्रसाधनी कङ्कतिका, पिष्टातः पटवासकः ॥
2 Perfumed powder.

3 A mirror. 2 A fan.
१४० दर्पणे मुकुराऽऽदर्शौ, व्यजनं तालवृन्तकम् ।

इति नृवर्गः ६, अत्र मूलश्लोकाः १३९ ॥, क्षे. श्लो. १.

अथ ब्रह्म-वर्गः ७

9 Race or lineage.
१ संततिर् गोत्र-जनन-कुलान्यभिजनाऽन्वयौ ॥
वंशोऽन्ववायः संतानो, वर्णाः स्युर् ब्राह्मणाऽऽदयः ॥

1 Tribes or classes.
२ विप्र-क्षत्रिय-विट्-शूद्राश् चातुर्वर्ण्यमिति स्मृतम् ॥
2 Sprung from any family.
राजबीजी राजवंश्यो, बीज्यस् तु कुलसंभवः ॥
2 Sprung from a royal house.

6 Of honourable parentage.
३ महाकुल-कुलीनाऽऽर्य-सभ्य-सज्जन-साधवः ॥
1 The four orders.
ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश् चतुष्टये ॥

1 An order, or religious state.
४ आश्रमो ऽस्त्री, द्विजात्यग्रजन्म-भूदेव-वाडवाः ॥
6 A man of the sacerdotal tribe.
1 One, practising the six-allowed acts.
विप्रश् च ब्राह्मणो, ऽसौ षट्कर्मा यागाऽऽदिभिर् वृतः ॥

22 Wise or learned.
५ विद्वान् विपश्चिद् दोषज्ञः सन् सुधीः कोविदो बुधः ॥
धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञः संख्यावान् पण्डितः कविः ।
६ धीमान् सूरिः कृती कृष्टिर् लब्धवर्णो विचक्षणः ॥

2 A priest conversant with scripture.
दूरदर्शी दीर्घदर्शी, श्रोत्रियच्छान्दसौ समौ ।
2 Mimansaka. 2 Brahmavadin.
'मीमांसको जैमिनीये, वेदान्ती ब्रह्मवादिनि ॥१॥
2 Vaisheshika. 2 Buddha.
वैशेषिके स्यादौलूक्यः, सौगतः शून्यवादिनिः ।'
2 Logicians. 2 Jain.
'नैयायिकस् त्वक्षपादः स्यात्, स्याद्वादिक आर्हकः ।
2 Nihilist. 3 Sankhyas.
चार्वाक-लौकायतिकौ, सत्कार्ये सांख्य-कापिलौ' ॥२॥

2 Teacher. 1 A spiritual parent. 1 An instructor in holy writ.
७ उपाध्यायोऽध्यापको,ऽथ स्यान् निषेकाऽऽदि-कृद् गुरुः ।
मन्त्र-व्याख्या-कृदाचार्य, आदेष्टा त्वध्वरे व्रती ॥ 3 Sacrificer.

1 Sacrificer in soma.
८ यष्टा च यजमानश् च, स सोमवति दीक्षितः ।
2 One who sacrifices in due form.
इज्याशीलो यायजूको, यज्वा तु विधिनेष्टवान् ॥
1 One who frequently sacrifices.

1 Who does so in a certain form.
९ स गीष्पतीष्ट्या स्थपतिः, सोमपीथी तु सोमपाः ।
2 Who has drunk the juice of acid Asclepias.
1 Who has bestowed all his wealth.
सर्ववेदाः स येनेष्टो यागः सर्व-स्व-दक्षिणः ॥

1 Who is completely learned.
१० अनूचानः प्रवचने साऽङ्गे ऽधीती, गुरोस् तु यः ।
1 Who has taken leave of his preceptor.
लब्धाऽनुज्ञः समावृत्तः, सुत्वा त्वभिषवे कृते ॥
1 Who has made ablutions.

3 A pupil. 2 Novices.
११ छात्राऽन्तेवासिनौ शिष्ये, शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः ।
1 Fellow students.
एक-ब्रह्म-व्रताऽऽचारा मिथः सब्रह्मचारिणः ॥

1 Spiritual brethren. 1 Chayana Sacrificer.
१२ सतीर्थ्यास् त्वेक-गुरवश्, चितवानग्निमग्निचित् ।
2 Traditional instruction.
पारम्पर्योपदेशे स्यादैतिह्यमितिहाऽव्ययम् ॥

1 Untaught knowledge. 1 Deliberate commencement.
१३ उपज्ञा ज्ञानमाद्यं स्याज्ज्ञात्वा ऽऽरम्भ उपक्रमः ।
7 A sacrifice.
यज्ञः सवो ऽध्वरो यागः सप्ततन्तुर् मखः क्रतुः ॥

1 The great sacraments.
१४ पाठो, होमश्, चाऽतिथीनां सपर्या, तर्पणं, बलिः ।
एते पञ्च महायज्ञा ब्रह्मयज्ञाऽऽदि-नामकाः ॥

9 An assembly or meeting.
१५ समज्या परिषद् गोष्ठी सभा-समिति-संसदः ।
1 A room in front of the offerings.
आस्थानी क्लीबमास्थानं स्त्री-नपुंसकयोः सदः ॥

1 By-standers.
१६ प्राग्वंशः प्राग्घविर्-गेहात्, सदस्या विधि-दर्शिनः ।
4 Members of the assembly.
सभासदः सभास्ताराः सभ्याः सामाजिकाश् च ते ॥

1 Reciters of the prayers.
१७ अध्वर्यूद्गातृ-होतारो यजुः-साम-र्ग्-विदः क्रमात् ।
2 Officiating priest.
आग्नीध्राऽऽद्या धनैर् वार्या ऋत्विजो याजकाश् च ते ॥

1 The altar. 2 Sacrificial ground.
१८ वेदिः परिष्कृता भूमिः, समे स्थण्डिल-चत्वरे ।
2 A ring on the post. 1 An enclosure.
चषालो यूपकटकः, कुम्बा सुगहना वृतिः ॥

2 Top of the post.
१९ यूपाग्रं तर्म, निर्मन्थ्य- दारुणि त्वरणिर् द्वयोः । 1 Wood for lighting a fire.
3 Three sorts of sacred fire.
दक्षिणाग्निर् गार्हपत्याऽऽहवनीयौ त्रयो ऽग्नयः ॥

1 The three sacred fires.
२० अग्नि-त्रयमिदं त्रेता, प्रणीतः संस्कृतो ऽनलः । 1 Fire consecrated by prayers.
Sacrificial fire. 3 Sort of sacred fire.
समूह्यः परिचाय्योपचाय्यावग्नौ प्रयोगिणः ॥

२१ यो गार्हपत्यादानीय दक्षिणाऽग्निः प्रणीयते ।
3 The wife of fire.
तस्मिन्नानाय्यो, ऽथाऽग्नायी स्वाहा च हुतभुक्प्रिया ॥

2 Prayer uttered to excite fire.
२२ ऋक् सामिधेनी धाय्या च या स्यादग्नि-समिन्धने ।
1 Metre.
गायत्री-प्रमुखं छन्दो, हव्य-पाके चरुः पुमान् ॥
1 A prepared oblation for the gods.

1 Curd of two milk whey.
२३ आमिक्षा सा शृतोष्णे या क्षीरे स्याद् दधि-योगतः ।
1 A leather fan.
धवित्रं व्यजनं तद् यद् रचितं मृग-चर्मणा ॥

1 Oblation of butter and curds.
२४ पृषदाज्यं स-दध्याऽ ज्ये, परमान्नं तु पायसम् । 1—of rice. Milk and sugar.
1 Food of the gods and manes.
हव्य-कव्ये दैव-पित्र्ये अन्ने, पात्रं स्रुवाऽऽदिकम् ॥
1 A vase or vessel.

1 Various sorts.
२५ ध्रुवोपभृज्जुहूर्, ना तु स्रुवो, भेदाः स्रुचः स्त्रियः ।
1 A victim.
उपाकृतः पशुरसौ यो ऽभिमन्त्र्य क्रतौ हतः ॥

3 Slain or immolated.
२६ परंपराकं शमनं प्रोक्षणं च वधाऽर्थकम् ।
1 An intended oblation.
वाच्य-लिङ्गाः प्रमीतोपसंपन्न-प्रोक्षिता हते ॥

1 Burnt as a sacrifice.
२७ सान्नाय्यं हविरग्नौ तु हुतं त्रिषु वषट्कृतम् ।
1 An act of sacrifice.
दीक्षाऽन्तो ऽवभृथो यज्ञे, तत्-कर्माऽर्हं तु यज्ञियम् ॥
1 Supplemental sacrifice. 1 Suitable to a sacrifice.

1 Act of Sacrifice.
२८ त्रिष्वथ क्रतु-कर्मेष्टं, पूर्तं खाताऽऽदि कर्म यत् । 1 of pious liberality.
1 Remains of a sacrifice or oblation.
अमृतं विघसो यज्ञशेष-भोजनशेषयोः ॥

13 Gift or donation.
२९ त्यागो विहापितं दानमुत्सर्जन-विसर्जने ।
विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम् ॥

३० प्रादेशनं निर्वपणमपवर्जनमंहतिः ।
1 Obsequies of a deceased person.
मृताऽर्थं तदहे दानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदेहिकम् ॥

2 Gifts in honour of the deceased.
३१ पितृदानं निवापः स्याच्छ्राद्धं तत्-कर्म शास्त्रतः । 1 Funeral repast.
1 Monthly obsequies.
अन्वाहार्यं मासिकेंऽशो ऽष्टमो ऽह्नः कुतपो ऽस्त्रियाम् ॥
1 Eighth hour of the day.

2 Research or inquiry.
३२ पर्येषणा परीष्टिश् चा ऽन्वेषणा च गवेषणा । 2 Request or solicitation.
4 Asking or begging.
सनिस् त्वध्येषणा, याच्ञाऽभिशस्तिर् याचनाऽर्थना ॥

1 A respectful oblation.
३३ षट् तु त्रिष्वर्घ्यमर्घाऽर्थे, पाद्यं पादाय वारिणि । 1 Water for ablution of the feet.
1 Proper for a guest.
क्रमादातिथ्याऽऽतिथेये अतिथ्यर्थे ऽत्र साधुनि ॥

6 A guest.
३४ स्युरावेशिक आगन्तुरतिथिर् ना गृहागते ।
2 Getting up.
'प्राघूर्णिकः प्राघुणकश् चाऽभ्युत्थानं तु गौरवम्' ।
6 Worship.
पूजा नमस्याऽपचितिः सपर्याऽर्चाऽर्हणाः समाः ॥

4 Service.
३५ वरिवस्या तु शुश्रूषा परिचर्या ऽप्युपासना ।
4 Roaming.
व्रज्या ऽटा ऽट्या पर्यटनं, चर्या त्वीर्या-पथे स्थितिः ॥
1 Perseverance in austerities.

2 Sipping.
३६ उपस्पर्शस् त्वाचमनमथ मौनमभाषणम् । 2 Silence.
4 Valmiki.
'प्राचेतसश्चाऽऽदिकविःस्यान् मैत्रावरुणिश् च सः॥३॥
3 Viswamitra.
वाल्मीकिश् चाऽथ गाधेयो विश्वामित्रश् च कौशिकः
4 Vyāsa.
व्यासो द्वैपायनः पाराशर्यः सत्यवतीसुतः' ॥ ४ ॥
5 Order, method.
आनुपूर्वी स्त्रियां वा ऽऽवृत्-परिपाटी अनुक्रमः ।

3 Neglect.
३७ पर्यायश् चा ऽतिपातस् तु स्यात् पर्यय उपात्ययः ।
2 Meritorious act.
नियमो व्रतम-स्त्री, तच् चोपवासाऽऽदि पुण्यकम् ॥

2 A fast. 1 Discrimination.
३८ औपवस्तं तूपवासो, विवेकः पृथगाऽऽत्मता ।
1 Joining both hands while reading the *Vedas*.
स्याद् ब्रह्मवर्चसं वृत्ताऽध्ययन-र्द्धिरथा ऽञ्जलिः ॥

1 Sanctified saliva. 1 Holiness. — ३९ पाठे ब्रह्माञ्जलिः, पाठे विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः ।

1 A holy posture. 3 A sacred precept. — ध्यान-योगाऽऽसने ब्रह्मासनं, कल्पे विधि-क्रमौ ॥

1 A chief injunction. 1 A secondary one. — ४० मुख्यः स्यात् प्रथमः कल्पोऽनुकल्पस् तु ततो ऽधमः ।

1 Holy study. — संस्कार-पूर्वं ग्रहणं स्यादुपाकरणं श्रुतेः ॥

2 Obeisance. — ४१ समे तु पादग्रहणमभिवादनमित्युभे ।

5 A mendicant. — भिक्षुः परिव्राट् कर्मन्दी पाराशर्यपि मस्करी ॥

3 An ascetic. 2 A holy sage. — ४२ तपस्वी तापसः पारिकाङ्क्षी, वाचंयमो मुनिः ।

1 Patient of austerity. 2 Religious students. — तपः-क्लेश-सहो दान्तो, वर्णिनो ब्रह्मचारिणः ॥

2 Saints. — ४३ ऋषयः सत्यवचसः, स्नातकस् त्वाप्लुतो व्रता । 1 Aninitiated house-holder.

2 Sages with subdued senses. — ये निर्जितेन्द्रिय-ग्रामा यतिनो यतयश् च ते ॥

2 One who sleeps on the bare ground. — ४४ यः स्थण्डिले व्रत-वशाच्छेते स्थण्डिलशाय्यसौ ।

2 Men perfectly virtuous. — स्थाण्डिलश् चाथ विरजस्तमसः स्युर् द्वयातिगाः ।

3 A purified person. — ४५ पवित्रः प्रयतः पूतः, पाखण्डाः सर्वलिङ्गिनः । 2 Heretics and impostors.

1 A student's staff. — पालाशो दण्ड आषाढो व्रते, राम्भस् तु वैणवः ॥
1 One cut from a Bambu.

2 His waterpot. 1 His cushion. — ४६ अ-स्त्री कमण्डलुः कुण्डी, व्रतिनां साऽऽसनं बृषी ।

3 A hide used by him. — अजिनं चर्म कृत्तिः स्त्री, भैक्षं भिक्षा—कदम्बकम् ॥
1 Aggregate of alms.

2 Reading or muttering of prayers. — ४७ स्वाध्यायः स्याज् जपः, सुत्या ऽभिषवः सवनं च सा ।

2 Religious bathing. — सर्वैनसामपध्वंसि जप्यं त्रिष्वघमर्षणम् ॥

1 An expiatory prayer. — ४८ दर्शश् च पौर्णमासश् च यागौ पक्षाऽन्तयोः पृथक् ॥
1 Half-monthly sacrifice.

1 A perpetual duty. — ४९ शरीर-साधनाऽपेक्षं नित्यं यत् कर्म तद् यमः ।

1 A voluntary one. — नियमस् तु स यत् कर्म नित्यमागन्तु-साधनम् ॥

4 Shaving. — 'क्षौरं तु भद्राकारणं मुण्डनं वपनं त्रिषु ।

2 Robe. 1 Petticoat. — कक्षापटी च कौपीनं शाटी च स्त्रीति लक्ष्यतः' ॥ ५ ॥

५० उपवीतं ब्रह्म-सूत्रं प्रोद्धृते दक्षिणे करे । 1 The cord passed over the left shoulder.

1 Over the right shoulder. — प्राचीनावीतमन्यस्मिन्, निवीतं कण्ठ-लम्बितम् ॥
1 Suspended over the neck.

1 Part of the hand sacred to the gods. — ५१ अङ्गुल्यग्रे तीर्थं दैवं, स्वल्पाऽङ्गुल्योर् मूले कायम् ।
1 Part of the hand sacred to the creator.

1—to the manes. — मध्ये ऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः पित्र्यं, मूले त्वङ्गुष्ठस्य ब्राह्मम् ॥

3 Deified state. 1—to the *Vedas*. — ५२ स्याद् ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं ब्रह्मसायुज्यमित्यपि ।

1 Inferior deification. 1 Penance — देवभूयाऽऽदिकं तद्-वत्, कृच्छ्रं सांतपनाऽऽदिकम् ॥

1 Fasting to die. — ५३ संन्यासवत्यनशने पुमान् प्रायो, ऽथ वीरहा ।

1 One who has left his sacred fire. — नष्टाग्निः, कुहना लोभान् मिथ्येर्या-पथ-कल्पना ॥ 1 Hypocrisy.

1 An uninitiated person. — ५४ व्रात्यः संस्कार-हीनः स्यादस्वाध्यायो निराकृतिः ।
2 One who has not made his studies.

2 A hypocrite or impostor. — धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिरवकीर्णी क्षतव्रतः ॥ 2 A violator of his vow.

1 One who is asleep at sunset, or at sunrise. — ५५ सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च ।
अंशुमानभिनिर्मुक्ताऽभ्युदितौ च यथा-क्रमम् ॥

1 One married before his elder brother. — ५६ परिवेत्ता ऽनुजो ऽनूढे ज्येष्ठे दार-परिग्रहात् ।

1 The unmarried elder brother. — परिवित्तिस् तु तज्-ज्यायान्, विवाहोपयमौ समौ ॥

6 Marriage. — ५७ तथा परिणयोद्वाहोपयामाः पाणिपीडनम् ।

5 Copulation. — व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम् ॥

3 Three human pursuits. — ५८ त्रिवर्गो धर्म-कामाऽर्थैश्, चतुर्वर्गः स-मोक्षकैः । 1 Four objects.

1 The same equally potent. — स-बलैस् तैश् चतुर्भद्रं, जन्याः स्निग्धा वरस्य ये ॥
1 The bridegroom's friends.

इति ब्रह्म-वर्गः ७, अत्र मूलश्लोकाः ५८, क्षे० श्लो० ५.

अथ क्षत्रिय-वर्गः ८

5 A man of the military tribe.
१ मूर्धाभिषिक्तो राजन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट् ।
7 A king.
राजा राट् पार्थिव-क्ष्माभृन्-नृप-भूप-महीक्षितः ॥
1 An emperor.
२ राजा तु प्रणताऽशेष सामन्तः स्यादधीश्वरः ।
2 A universal monarch.
चक्रवर्ती सार्वभौमो, नृपो ऽन्यो मण्डलेश्वरः ॥
३ येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश् च यः । 1 Any other prince.
1 A paramount.
1 An assemblage of princes.
शास्ति यश् चाऽऽज्ञया राज्ञः स सम्राडथ राजकम् ॥
1—of soldiers.
४ राजन्यकं च नृपति-क्षत्रियाणां गणे क्रमात् ॥
3 A minister or counsellor.
मन्त्री धीसचिवोऽमात्यो, ऽन्ये कर्मसचिवास् ततः ॥
1 Other ministers.
2 The king's companions.
५ महामात्राः प्रधानानि, पुरोधास् तु पुरोहितः । 2 The priest or chaplain.
2 The judge.
द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकाऽक्षदर्शकौ ॥
5 The warder or porter.
६ प्रतीहारो द्वारपाल-द्वाःस्थ-द्वाःस्थित-दर्शकाः ।
2 An armed guard.
2 A superintendent.
रक्षिवर्गस् त्वनीकस्थो, ऽथाऽध्यक्षाऽधिकृतौ समौ ॥
1 An overseer of a village.
७ स्थायुकोऽधिकृतो ग्रामे, गोपो ग्रामेषु भूरिषु ।
1 An inspector of a district.
2 The treasurer.
2 The master of the mint.
भौरिकः कनकाध्यक्षो, रूप्याध्यक्षस् तु नैष्किकः ॥
1 The chamberlain.
८ अन्तःपुरे त्वधिकृतः स्यादन्तर्वंशिको जनः ।
4 Attendants of the women.
सौविदल्लाः कञ्चुकिनः स्थापत्याः सौविदाश् च ते ॥
2 A eunuch.
3 A servant.
९ षण्ढो वर्षवरस् तुल्यौ, सेवकाऽर्थ्यनुजीविनः ।
1 A foe. 1 A stranger or neutral.
विषयाऽनन्तरो राजा शत्रुर्, मित्रमतः परम् ॥
1 A stranger.
१० उदासीनः परतरः, पार्ष्णिग्राहस् तु पृष्ठतः । 1 An enemy in the rear.
19 Any enemy.
रिपौ वैरि-सपत्नाऽरि-द्विषद्-द्वेषण-दुर्हृदः ॥
११ द्विड्-विपक्षाऽहिताऽमित्र-दस्यु-शात्रव-शत्रवः ।
अभिघाति-पराऽराति-प्रत्यर्थि-परिपन्थिनः ॥

3 A friend and contemporary.
१२ वयस्यः स्निग्धः सवया, अथ मित्रं सखा सुहृत् । 3 A friend.
2 Friendship.
2 Complaisance.
सख्यं साप्तपदीनं स्यादनुरोधो ऽनुवर्तनम् ॥
7 A spy.
१३ यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश् चरः स्पशः ।
2 Trusted; confidential.
चारश् च गूढपुरुषश् चाऽऽप्त-प्रत्ययितौ समौ ॥
8 An astrologer.
१४ सांवत्सरो ज्यौतिषिको दैवज्ञ-गणकावपि ।
स्युर् मौहूर्तिक-मौहूर्त-ज्ञानि-कार्तान्तिका अपि ॥
2 A man versed in any science.
१५ तान्त्रिको ज्ञातसिद्धान्तः,सत्री गृहपतिः समौ ॥ 2 A generous householder.
4 A scribe.
लिपिङ्करो ऽक्षरचणो ऽक्षरचञ्चुश् च लेखके ।
4 Scripture or writing.
१६ लिखिताऽक्षरसंस्थाने लिपिर् लिबिरुभे स्त्रियौ ।
2 A messenger or ambassador.
स्यात् संदेशहरो दूतो, दूत्यं तद्-भाव-कर्मणी ॥
1 An embassy or message.
5 A traveller.
१७ अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पान्थः पथिक इत्यपि ॥
1 The requisites of regal administration.
१८ स्वाम्यमात्य-सुहृत्-कोश-राष्ट्र-दुर्ग-बलानि च ।
1 Including citizens.
राज्याङ्गानि, प्रकृतयः, पौराणां श्रेणयोऽपि च ॥
1 Six expedients of defence.
१९ संधिर् ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः ।
1 Power.
षड् गुणाः, शक्तयस् तिस्रः प्रभावोत्साह-मन्त्र-जाः ॥
1 Threefold object.
२० क्षयः स्थानं च वृद्धिश् च त्रिवर्गो नीति-वेदिनाम् ।
2 Majesty.
स प्रतापः प्रभावश् च यत् तेजः कोश-दण्ड-जम् ॥
1 Four means of success.
२१ साम-दाने भेद-दण्डावित्युपाय-चतुष्टयम् ।
3 Punishment.
2 Conciliation.
साहसं तु दमो दण्डः, साम सान्त्वमथो समौ ॥
2 Disunion.
२२ भेदोपजापावुपधा धर्माऽऽद्यैर् यत् परीक्षणम् ॥
1 Trial or test of honesty.
1 Secret.
२३ पञ्च त्रिष्वषडक्षीणो यस् तृतीयाऽऽद्य-गोचरः ।
7 Solitary, or private.
विविक्त-विजनच्छन्न-निःशलाकास् तथा रहः ॥
२४ रहश् चोपांशु चाऽलिङ्गे, रहस्यं तद् भवे त्रिषु । 1 Occurring in private.
2 Trust or confidence.
1 Deviation from right.
समौ विस्रंभ-विश्वासौ, भ्रेषो भ्रंशो यथोचितात् ॥

5 Propriety or fitness. — २५ अभ्रेष-न्याय-कल्पास् तु देशरूपं समञ्जसम् ।
6 Right, fit or proper. — युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाऽभिनीत-वत् ॥

2 Deliberation. — २६ न्याय्यं च त्रिषु षट्, संप्रधारणा तु समर्थनम् ।
6 An order or command. — अववादस् तु निर्देशो निदेशः शासनं च सः ॥

4 Continuance in the right way. — २७ शिष्टिश् चाऽऽज्ञा च, संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः ।
4 Reform. — 'सुधारणा सुधारा स्त्री सुस्थितिः सुदशोन्नतिः ' ॥
3 Offence or transgression. — आगो ऽपराधो मन्तुश् च, समे तूद्दान-बन्धने ॥ 2 Binding.

1 Double penalty. 3 Royal revenue. — २८ द्विपाद्यो द्वि-गुणो दण्डो, भागधेयः करो बलिः ।
1 Toll. — घट्टाऽऽदि-देयं शुल्को ऽस्त्री, प्राभृतं तु प्रदेशनम् ॥

6 A present. — २९ उपायनमुपग्राह्यमुपहारस् तथोपदा ।
2 A special gift. — यौतकाऽऽदि तु यद् देयं सुदायो हरणं च तत् ॥

2 Present time. 1 Future time. — ३० तत्कालस् तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः ।
1 Immediate consequence. — सांदृष्टिकं फलं सद्यः, उदर्कः फलमुत्तरम् ॥ 1 Future consequence.

1 Causal and unseen danger. — ३१ अदृष्टं वह्नि-तोयाऽऽदि, दृष्टं स्व-पर-चक्र-जम् । 1 Obvious danger.
1 Latent danger. — महीभुजामहिभयं स्व-पक्ष-प्रभवं भयम् ॥

2 Bearing of royal insignia. — ३२ प्रक्रिया त्वधिकारः स्याच्, चामरं तु प्रकीर्णकम् । 2 A cow tail.
2 A throne. 1 One made of gold. — नृपासनं यत् तद् भद्रासनं, सिंहासनं तु तत् ॥

2 A parasol. 1 A royal one. — ३३ हैमं, छत्रं त्वातपत्रं, राज्ञस् तु नृपलक्ष्म तत् ।
2 An auspious jar. 2 A golden vase. — भद्रकुम्भः पूर्णकुम्भो, भृङ्गारः कनकालुका ॥

2 A camp. 2A sentry or guard. — ३४ निवेशः शिबिरं षण्ढे, सज्जनं तूपरक्षणम् ।
1 Component part of an army. — हस्त्यश्व-रथ-पादातं सेनाङ्गं स्याच् चतुष्टयम् ॥

15 An elephant. — ३५ दन्ती दन्तावलो हस्ती द्विरदो ऽनेकपो द्विपः ।
मतङ्गजो गजो नागः कुञ्जरो वारणः करी ॥

2 The leader of a wild herd. — ३६ इभः स्तम्बेरमः पद्मी, यूथनाथस् तु यूथपः ।
2 A rutting elephant. — मदोत्कटो मदकलः, कलभः करिशावकः ॥ 1 A young elephant.

3 A furious elephant. — ३७ प्रभिन्नो गर्जितो मत्तः, समौ उद्वान्त-निर्मदौ ।
2 An elephant out of rut.
2 A herd of elephants. — हास्तिकं गजता वृन्दे, करिणी धेनुका वशा ॥ 3 A female elephant.

2 The temples. — ३८ गन्डः कटो, मदो दानं, वमथुः करशीकरः ।
2 The temporal juice. 2 Water emitted from the elephant's trunk.
1 His frontal globes. — कुम्भौ तु पिण्डौ शिरसस्, तयोर् मध्ये विदुः पुमान् ॥

1 His forehead. 1 His eyeball. — ३९ अवग्रहो ललाटं स्यादीषिका त्वक्षि-कूटकम् ।
1 The hollow between them. — अपाङ्ग-देशो निर्याणं, कर्ण-मूलं तु चूलिका ॥ 1 Root of his ear.

1 Corner of his eye. 1 Part below the frontal globes. — ४० अधः कुम्भस्य वाहित्थं, प्रतिमानमधो ऽस्य यत् ।
1 Under that; between the tusks.
1 His withers. — आसनं स्कन्ध-देशः स्यात्, पद्मकं बिन्दु-जालकम् ॥
1 Marks on his face and trunk.

1 His side or flank. 1 His front. — ४१ पार्श्व-भागः पक्षभागो, दन्तभागस् तु यो ऽग्रतः ।
1 His shoulder and thigh. — द्वौ पूर्व-पश्चाज्जङ्घाऽऽदि-देशौ गात्राऽवरे क्रमात् ॥

1 Pike to drive him. — ४२ तोत्रं वेणुकमालानं बन्ध-स्तम्भे, ऽथ शृङ्खले ।
1 Post to which he is secured. 2Chain for his feet.
2 Hook to guide him. — अन्दुको, निगडोऽस्त्री-स्यादङ्कुशोऽस्त्री सृणिः स्त्रियाम् ॥

2 Leather girt. — ४३ चूषाकक्ष्या वरत्रा स्यात्, कल्पना सज्जना समे । 2 Dressing an elephant.
4 His trappings. — प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो द्वयोः ॥

1 Unfit for riding. — ४४ वीतं त्वसारं हस्त्यऽश्वं, वारी तु गजबन्धनी । 2 An elephant-stable.
13 A horse. — घोटके पीति-तुरग-तुरङ्गाऽश्व-तुरङ्गमाः ॥

४५ वाजि-वाहाऽर्व-गन्धर्व-हय-सैन्धव-सप्तयः ।
1 Horses of a good breed. — आजानेयाः कुलीनाः स्युर्, विनीताः साधु-वाहिनः ॥
1—trained for the manege.

1 Horses of certain local breeds. — ४६ वनायुजाः पारसीकाः काम्बोजा वाल्हिका हयाः ।
1 A horse fit for sacrifice. — ययुरश्वोऽश्वमेधीयो, जवनस् तु जवाऽधिकः ॥
1 A fleet horse; a courser.

2 A pack horse. 1 A white horse.
४७ पृष्ठ्यः स्थौरी, सितः कर्को, रथ्यो वोढा रथस्य यः । 1 A chariot-horse.

1 A colt. 3 A mare.
बालः किशोरो, वाम्यश्वा वडवा, वाडवं गणे ॥ 1 A stud.

1 A day's journey for a horse.
४८ त्रिष्वाश्वीनं यदश्वेन दिनेनैकेन गम्यते ।

1 A horse's flank. 2 Neighing.
कश्यं तु मध्यमश्वानां, हेषा ह्रेषा च निस्वनः ॥

1 The throat.
४९ निगालस् तु गलोद्देशे, वृन्दे त्वश्वीयमाश्व-वत् । 1 A multitude of horses.

5 A horse's paces.
आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम् ॥

1 His paces generally.
५० गतयोऽमूः पञ्च धारा, घोणा तु प्रोथमस्त्रियाम् । 1 His nose.

2 The bit of the bridle. 2 A horse's hoof.
कविका तु खलीनोऽस्त्री, शफं क्लीबे खुरः पुमान् ॥

5 His tail.
५१ पुच्छोऽस्त्री लूम-लाङ्गूले बालहस्तश् च बालधिः ।

2 A horse rolling himself.
त्रिषूपावृत्त-लुठितौ परावृत्ते मुहुर् भुवि ॥

3 A war chariot.
५२ याने चक्रिणि युद्धाऽर्थे शताङ्गः स्यन्दनो रथः ।

1 Any other car.
असौ पुष्परथश् चक्र-यानं न समराय यत् ॥

3 A covered car. 2 A cart.
५३ कर्णीरथः प्रवहणं डयनं च समं त्रयम् ।

1 A carriage drawn by oxen.
क्लीबे ऽनः शकटोऽस्त्री स्याद्, गन्त्री कम्बलि-बाह्यकम् ॥

2 A litter. 2 A hammock or swing.
५४ शिबिका याप्ययानं स्याद्, दोला प्रेङ्खाऽऽदिकाः स्त्रियाम् ।

2 A car covered with tigerskin.
उभौ तु द्वैप-वैयाघ्रौ द्वीपि-चर्माऽऽवृते रथे ॥

1—with white woolen cloth.
५५ पाण्डु-कम्बल-संवीतः स्यन्दनः पाण्डुकम्बली ।

1—with blanket or cloth, etc.
रथे काम्बलवास्त्राऽऽद्याः कम्बलादिभिरावृते ॥

2 A multitude of cars.
५६ त्रिषु द्वैपाऽऽदयो, रथ्या रथकड्या रथ-व्रजे ।

2 Fore-part of a carriage.
धूः स्त्री क्लीबे यानमुखं, स्याद् रथाङ्गमपस्करः ॥ 2 Any part of a carriage.

2 A wheel. 2 Its periphery.
५७ चक्रं रथाङ्गं, तस्याऽन्ते नेमिः स्त्री स्यात् प्रधिः पुमान् ।

2 Its nave. 1 The pin of the axle.
पिण्डिका नाभिरक्षाग्र-कीलके तु द्वयोराणिः ॥

2 The fender of a carriage.
५८ रथगुप्तिर् वरूथो ना, कूबरस् तु युगंधरः । 2 The pole.

1 Bottom of a carriage. 1 A separate yoke.
अनुकर्षो दार्वधःस्थं, प्रासंगो ना युगाद्-युगः ॥

5 Any vehicle.
५९ सर्वं स्याद् वाहनं यानं युग्यं पत्रं च धोरणम् ।

1 A mediate one.
परम्परा-वाहनं यत् तद् वैनीतकम-स्त्रियाम् ॥

4 Elephant drivers.
६० आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ।

8 A charioteer.
नियन्ता प्राजिता यन्ता सूतः क्षत्ता च सारथिः ॥

६१ सव्येष्ट्-दाक्षिणस्थौ च संज्ञा रथ-कुटुम्बिनः ।

2 Warriors in eha riots. 2 Horsemen.
रथिनः स्यन्दनारोहा, अश्वारोहास् तु सादिनः ॥

3 Warriors generally.
६२ भटा योधाश् च योद्धारः, सेनारक्षास् तु सैनिकाः । 2 Guards or sentinels.

2 Arrayed troops.
सेनायां समवेता ये सैन्यास् ते सैनिकाश् च ते ॥

2 A thousand strong.
६३ बलिनो ये सहस्रेण साहस्रास् ते सहस्रिणः ।

2 A guard or attendant. 2 A general.
परिधिस्थः परिचरः, सेनानीर् वाहिनीपतिः ॥

2 Armour; hawberk.
६४ कञ्चुको वारबाणोऽस्त्री यत् तु मध्ये स-कञ्चुकाः ।

2 The girdle over the coat of mail.
बध्नन्ति तत् सारसनाधिकाङ्गे, ऽथ शीर्षकम् ॥ 3 A helmet.

६५ शीर्षण्यं च शिरस्त्रे, ऽथ तनुत्रं वर्म दंशनम् ।

7 Mail.
उरश्छदः कङ्कटको जागरः कवचोऽस्त्रियाम् ॥

4 Clothed, or accoutred.
६६ आमुक्तः प्रतिमुक्तश् च पिनद्धश् चाऽपिनद्ध-वत् ।

5 Armed or mailed
सन्नद्धो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकङ्कटः ॥

1 Multitude of soldiers mailed.
६७ त्रिष्वामुक्ताऽदयो, वर्मभृतां कावचिकं गणे ।

7 A foot-soldier.
पदाति-पत्ति-पदग-पादातिक-पदातयः ॥

1 Infantry.
६८ पद्गश् च पदिकश् चाऽथ पादातं पत्ति-संहतिः ।

4 A soldier by profession.
शस्त्राजीवे काण्डस्पृष्टाऽऽयुधीयाऽऽयुधिकाः समाः ॥

3 Skilled in archery
६९ कृतहस्तः सुप्रयोगविशिखः कृतपुङ्ख-वत् ।

3 Unskilled; missing the butt.
अपराद्धपृषत्को ऽसौ लक्ष्याद् यश् च्युत-सायकः ॥

6 An archer or bowman.
७० धन्वी धनुष्मान् धनुष्को निषङ्ग्यस्त्री धनुर्धरः ।

2 One fighting only with arrows.
स्यात् काण्डवांस्तु काण्डीरः, शाक्तीकः शक्तिहेतिकः ॥ 2 A warrior armed with an iron lance.

७१ यष्टीक-पारश्वधिकौ यष्टि-परशु-हेतिकौ ।
2—with a club, or a battle-axe.
नैस्त्रिंशिको ऽसिहेतिः स्यात्, समौ प्रासिक-कौन्तिकौ ॥
2—with a sword. 2—with a spear.

2—bearing a shield. 2 A standardbearer.
७२ चर्मी फलकपाणिः स्यात्, पताकी वैजयन्तिकः ।
4 A companion or follower.
अनुप्लवः सहायश् चा ऽनुचरो ऽनुचरोऽभिचरः समाः ॥

7 A leader.
७३ पुरोगाऽग्रेसर-प्रष्ठाऽग्रतःसर-पुरःसराः ।
2 Marching slow.
पुरोगमः पुरोगामी, मन्दगामी तु मन्थरः ॥

2 Marching fast. 2 A runner express.
७४ जङ्घालोऽतिजवस् तुल्यौ, जङ्घाकरिक-जाङ्घिकौ ।
6 Runner.
तरस्वी त्वरितो वेगी प्रजस्वी जवनो जवः ॥

2 Able to conquer. Fit for conquest.
७५ जय्यो यः शक्यते जेतुं, जेयो जेतव्य-मात्रके ।
1 A conqueror.
जैत्रस् तु जेता, यो गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति ॥

3 One who ably faces the foe.
७६ सो ऽभ्यमित्र्यो ऽभ्यमित्रीयोऽप्यभ्यमित्रीण इत्यपि ।
2 Strong; powerful.
ऊर्जस्वलः स्यादूर्जस्वी य ऊर्जोऽतिशयाऽन्वितः ॥

2 Broad-chested.
७७ स्यादुरस्वानुरसिलो, रथिको रथिरो रथी । 2 The owner of a car.
2 One who goes as he lists.
कामगाम्यनुकामीनो, ह्यत्यन्तीनस् तथा भृशम् ॥
2 One who moves much.

3 A hero.
७८ शूरो वीरश् च विक्रान्तो, जेता जिष्णुश् च जित्वरः ।
3 Victorious; used to conquer.
1 Skilled in war.
सांयुगीनो रणे साधुः, शस्त्रजीवाऽऽदयस् त्रिषु ॥

11 An army; or forces.
७९ ध्वजिनी वाहिनी सेना पृतनाऽनीकिनी चमूः ।
वरूथिनी बलं सैन्यं चक्रं चाऽनीकम-स्त्रियाम् ॥

1 Array of troops.
८० व्यूहस् तु बल-विन्यासो भेदा–दण्डाऽऽदयो युधि ।
1 Different forms of array.
1 The rear. 2 Reserve.
प्रत्यासारो व्यूहपार्ष्णिः, सैन्यपृष्ठे प्रतिग्रहः ॥

1 A platoon.
८१ एकेभैक-रथा त्र्यऽश्वा पत्तिः पञ्च-पदातिका ।
1 Greater bodies.
पत्त्यङ्गैस् त्रि-गुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम् ॥

८२ सेनामुखं, गुल्म-गणौ, वाहिनी, पृतना, चमूः, ।
1 A complete army.
अनीकिनी, दशाऽनीकिन्यक्षौहिण्यथ संपदि ॥

3 Success or prosperity.
८३ संपत्तिः श्रीश् च लक्ष्मीश् च, विपत्त्यां विपदापदौ ।
3 Adversity
4 A weapon.
आयुधं तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथाऽस्त्रियौ ॥

7 A bow.
८४ धनुश्-चापौ धन्व-शरासन-कोदन्ड-कार्मुकम् ।
1 The bow of Karna.
इष्वासो ऽप्यथ कर्णस्य कालपृष्ठं शरासनम् ॥

2 That of Arjuna.
८५ कपि-ध्वजस्य गाण्डीव-गाण्डिवौ पुन्-नपुंसकौ ।
1 Notched extremity of a bow.
कोटिरस्याऽटनी, गोधा-तले ज्या-घात-वारणे ॥
1 Leathern fence for the arm.

2 Middle of the bow. 4 The bow-string.
८६ लस्तकस् तु धनुर्मध्यं, मौर्वी ज्या शिञ्जिनी गुणः ।
1 Two attitudes in shooting.
स्यात् प्रत्यालीढमालीढमित्याऽऽदि स्थान-पञ्चकम् ॥

3 A butt or mark. 2 Archery.
८७ लक्ष्यं लक्षं शरव्यं च, शराभ्यास उपासनम् ।
12 An arrow.
पृषत्क-बाण-विशिखा अजिह्मग-खगाऽऽशुगाः ॥

८८ कलम्ब-मार्गण-शराः पत्री रोप इषुर् द्वयोः ।
2 Iron arrows. 2 Feather of an arrow.
प्रक्ष्वेडनास् तु नाराचाः, पक्षो वाजस्, त्रिषूत्तरे ॥

1 Shot as an arrow. 2 Poisoned arrow.
८९ निरस्तः प्रहिते बाणे, विषाऽक्ते दिग्ध-लिप्तकौ ।
6 Quiver.
तूणोपासंग-तूणीर-निषङ्गा इषुधिर् द्वयोः ॥

9 A scimitar.
९० तूण्यां, खड्गे तु निस्त्रिंश-चन्द्रहासाऽसि-रिष्टयः ।
कौक्षेयको मण्डलाग्रः करवालः कृपाण-वत् ॥

1 A hilt or handle. 1 A sword knot.
९१ त्सरुः खड्गाऽऽदि-मुष्टौ स्यान्, मेखला तन्-निबन्धनम् ।
3 A shield. 1 A gripe of a shield.
फलको ऽस्त्री फलं चर्म, संग्राहो मुष्टिरस्य यः ॥

3 A mallet. 2 A cudgel.
९२ द्रुघणो मुद्गर-घनौ, स्यादीली करवालिका ।
2 A short arrow. 2 A bludgeon.
भिन्दिपालः सृगस् तुल्यौ, परिघः परिघातिनः ॥

4 An axe.
९३ द्वयोः कुठारः स्वधितिः परशुश्च परश्वधः ।

4 A knife.	स्याच्छस्त्री चाऽसिपुत्री च छुरिका चाऽसिधेनुका ।	
2 A javelin. 2 An iron crow.	९४ वा पुंसि शल्यं शङ्कुर् ना, सर्वला तोमरोऽस्त्रियाम् ।	
2 A bearded dart.	प्रासस् तु कुन्तः, कोणस् तु स्त्रियः पाल्यश्रि-कोटयः ॥	4 Sharp edge of a sword.
3 Assembling of a complete army.	९५ सर्वाभिसारः सर्वौघः सर्वसन्नहनाऽर्थकः ।	
1 Lustration of arms.	लोहाभिसारो ऽस्त्रभृतां राज्ञां नीराजना-विधिः ॥	
1 March to repel an enemy.	९६ यत् सेनया ऽभिगमनमरौ तदभिषेणनम् ।	
6 March of an assailant.	यात्रा व्रज्या ऽभिनिर्याणं प्रस्थानं गमनं गमः ॥	
2 Surrounding a foe.	९७ स्यादासारः प्रसरणं, प्रचक्रं चलिताऽर्थकम् ।	1 An army in motion.
1 A gallant attack.	अ-हितान् प्रत्य-भीतस्य रणे यानमभिक्रमः ॥	
2 Awakeners. 2 Bards in throngs.	९८ वैतालिका बोधकराश्, चाक्रिका घाण्टिकाऽर्थकाः ।	
2 Bards by birth. 2 Panegyrists.	स्युर् मागधास् तु मगधा, बन्दिनः स्तुतिपाठकाः ॥	
2 Chosen soldiers.	९९ संशप्तकास् तु समयात् संग्रामाद-निवर्तिनः ॥	
4 Dust.	१०० रेणुर् द्वयोः स्त्रियां धूलिः पांसुर् ना न द्वयो रजः ।	
2 Powder.	चूर्णे क्षोदः, समुत्पिञ्ज-पिञ्जलौ भृशमाकुले ॥	2 An army in great disorder.
4 A flag or banner.	१०१ पताका वैजयन्ती स्यात् केतनं ध्वजम-स्त्रियाम् ।	
1 The post of danger.	सा वीराशंसनं युद्ध-भूमिर् या ऽति-भय-प्रदा ॥	
1 Emulative onset.	१०२ अहं पूर्वमहं पूर्वमित्यहंपूर्विका स्त्रियाम् ।	
1 Boasting.	आहोपुरुषिका दर्पाद् या स्यात् संभावना ऽऽत्मनि ॥	
1 Conceit of superiority.	१०३ अहमहमिका तु सा स्यात् परस्परं यो भवत्यहङ्कारः ।	
10 Strength or power.	द्रविणं तरः सहो-बल-शौर्याणि स्थाम शुष्मं च ॥	
2 Great power.	१०४ शक्तिः पराक्रमः प्राणो, विक्रमस् त्वतिशक्तिता ।	
1 Drink of warriors.	वीरपाणं तु यत् पानं वृत्ते भाविनि वा रणे ॥	
31 War, battle, combat.	१०५ युद्धमायोधनं जन्यं प्रधनं प्रविदारणम् ।	
	मृधमास्कन्दनं संख्यं समीकं सांपरायिकम् ॥	

	१०६ अ-स्त्रियां समराऽनीक-रणाः कलह-विग्रहौ ।	
	संप्रहाराऽभिसंपात-कलि-संस्फोट-संयुगाः ॥	
	१०७ अभ्यामर्द-समाघात-संग्रामाऽभ्यागमाऽऽहवाः ।	
	समुदायः स्त्रियः संयत्-समित्याऽऽजि-समिद्-युधः ॥	
2 Close fight; struggle.	१०८ नियुद्धं बाहुयुद्धे, ऽथ तुमुलं रणसंकुले ।	2 Mingled combat.
2 War-Whoop. 2 Troops of elephants.	क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्, करिणां घटना घटा ॥	
2 Mutual defiance of combatants.	१०९ क्रन्दनं योधसंरावो, बृंहितं करिगर्जितम् ।	2 Roaring of elephants.
1 Twang of a bow. 2 Drum used in battle.	विस्फारो धनुषः स्वानः, पटहाऽऽडम्बरौ समौ ॥	
3 Violence.	११० प्रसभं तु बलात्कारो हठो, ऽथ स्खलितं छलम् ।	2 Fraud; stratagem; circumvention.
3 A portent.	अजन्यं क्लीबमुत्पात उपसर्गः समं त्रयम् ॥	
3 Fainting. 2 Devastation.	१११ मूर्छा तु कश्मलं मोहो ऽप्यवमर्दस् तु पीडनम् ।	
2 Striking to disable the foe.	अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनं, विजयो जयः ॥	2 Victory.
3 Revenge.	११२ वैरशुद्धिः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं च सा ।	
8 Flight; retreat.	प्रद्रावोद्द्राव-संद्राव-संदावा विद्रवो द्रवः ॥	
1 Defeat.	११३ अपक्रमो ऽपयानं च, रणे भङ्गः पराजयः ।	
2 Defeated; vanquished.	पराजित-पराभूतौ, त्रिषु नष्ट-तिरोहितौ ॥	2 Missing, lost having vanquished.
30 Slaughter.	११४ प्रमापणं निबर्हणं निकारणं विशारणम् ।	
	प्रवासनं परासनं निषूदनं निहिंसनम् ॥	
	११५ निर्वासनं संज्ञपनं निर्ग्रन्थनमपासनम् ।	
	निस्तर्हणं निहननं क्षणनं परिवर्जनम् ॥	
	११६ निर्वापणं विशसनं मारणं प्रतिघातनम् ।	
	उद्वासन-प्रमथन-क्रथनोज्जासनानि च ॥	
	११७ आलम्भ-पिञ्ज-विशर-घातोन्माथ-वधा अपि ।	
10 Death.	स्यात् पञ्चता कालधर्मो दिष्टान्तः प्रलयोऽत्ययः ॥	

११८ अन्तो नाशो द्वयोर् मृत्युर् मरणं निधनोऽस्त्रियाम् ।
परासु-प्राप्तपञ्चत्व-परेत-प्रेत-संस्थिताः ॥

7 Dead; having expired.

११९ मृत-प्रमीतौ त्रिष्वेते, चिता चित्या चितिः स्त्रियाम् ।
कबन्धो ऽस्त्री क्रिया-युक्तमपमूर्ध-कलेवरम् ॥

3 A funeral pile.
1 A headless trunk.

१२० श्मशानं स्यात् पितृवनं, कुणपः शवमस्त्रियाम् ।
प्रग्रहोपग्रहौ बन्द्यां, कारा स्यात् बन्धनालये ॥

2 A cemetery.
2 A dead body.
2 A prisoner.
2 A prison or jail.

१२१ पुंसि भूम्न्यसवः प्राणाश् चैवं, जीवो ऽसुधारणम् ।
आयुर् जीवितकालो, ना जीवातुर् जीवनौषधम् ॥

2 Breath.
2 Life.
2 Age; duration of life.
2 Drug to revive the dead.

इति क्षत्रिय-वर्गः ८, अत्र मूलश्लोकाः १२१, क्षे० श्लो० १.

अथ वैश्य-वर्गः ९

१ ऊरव्या ऊरुजा अर्या वैश्या भूमिस्पृशो विशः ।
आजीवो जीविका वार्ता वृत्तिर् वर्तन-जीवने ॥

6 Men of the third tride.
6 Livelihood; profession.

२ स्त्रियां कृषिः पाशुपाल्यं वाणिज्यं चेति वृत्तयः ।
सेवा श्ववृत्तिरनृतं कृषिरुञ्छ-शिलं त्वृतम् ॥

1 Various professions.
2 Service.
2 Agriculture.
2 Gleaning.

३ द्वे याचिताऽयाचितयोर् यथा-संख्यं मृताऽमृते ।
सत्यानृतं वणिग्भावः, स्यादृणं पर्युदञ्चनम् ॥

1 Alms solicited; or unsolicited.
2 Traffic; commerce.
3 Debt.

४ उद्धारो, ऽर्थप्रयोगस् तु कुसीदं वृद्धिजीविका ।
याञ्चया ऽऽप्तं याचितकं, निमयादापमित्यकम् ॥

3 Profession of usury.
1 A thing borrowed for use.
1 Obtained by barter.

५ उत्तमर्णाऽधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृ-ग्राहकौ क्रमात् ।
कुसीदिको वार्धुषिको वृद्ध्याजीवश् च वार्धुषिः ॥

1 Creditor and Debtor.
4 A usurer.

६ क्षेत्राजीवः कर्षकश्च कृषिकश् च कृषीवलः ।
क्षेत्रं व्रैहेय-शालेयं व्रीहि-शाल्युद्भवोचितम् ।

4 A husbandman.
1 (Field) fit for corn and rice.

७ यव्यं यवक्यं यष्टिक्यं यवाऽऽदि-भवनं हि यत् ।
तिल्य-तैलीन-वन् माषोमाऽणु-भङ्गा-द्विरूपता ॥

1 —producing barley, &c.
2 —producing seamum, &c.

८ मौद्गीन-कौद्रवीणाऽऽदि शेष-धान्योद्भव-क्षमम् ।
'शाक-क्षेत्राऽऽदिके शाकशाकटं शाकशाकिनम्' ॥१॥
बीजाकृतं तूप्तकृष्टे, सीत्यं कृष्टं च हल्य-वत् ॥

1 —fit for other grain as pulse, &c
2 Fit for vegetation.
2 (Land) ploughed after sowing.
3 Land any how ploughed or tilled.

९ त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यं त्रिसीत्यमपि तस्मिन् ।
द्विगुणाकृते तु सर्वं पूर्वं शम्बाकृतमपीह ॥

4 Thrice ploughed.
5 Twice ploughed.

१० द्रोणाऽऽढकाऽऽदि-वापाऽऽदौ द्रौणिकाऽऽढकिकाऽऽदयः
खारी-वापस् तु खारीक, उत्तमर्णाऽऽदयस् त्रिषु ॥

1 Sown with certain measures of seed.

११ पुन्-नपुंसकयोर् वप्रः केदारः क्षेत्रमस्य तु ।
कैदारकं स्यात् कैदार्यं क्षेत्रं कैदारिकं गणे ॥

3 A field.
4 A multitude of fields.

१२ लोष्टानि लेष्टवः पुंसि, कोटिशो लोष्टभेदनः ।
प्राजनं तोदनं तोत्रं, खनित्रमवदारणे ॥

2 Clods of earth.
2 A harrow.
3 A goad.
2 A spade or hoe.

१३ दात्रं लवित्रमाबन्धो योत्रं योक्त्रमथो फलम् ।
निरीषं कुटकं फालः कृषको, लाङ्गलं हलम् ॥

2 A sickle.
3 The tie of the yoke.
1 The body of the plough.
5 The ploughshare.
4 A plough.

१४ गोदारणं च सीरो, ऽथ शम्या स्त्री युगकीलकः ।
ईषा लाङ्गलदण्डः स्यात्, सीता लाङ्गलपद्धतिः ॥

2 The pin of yoke.
2 The pole or shaft of the plough.
2 A furrow.

१५ पुंसि मेधिः खले दारु न्यस्तं यत् पशु-बन्धने ।
आशुर् व्रीहिः पाटलः स्याच्छितशूक-यवौ समौ ॥

1 Post of the threshing floor.
3 Rice ripening in the rains.
2 Barley.

१६ तोक्मस् तु तत्र हरिते, कलायस् तु सतीनकः ।
हरेणु-रेणुकौ चाऽस्मिन्, कोरदूषस् तु कोद्रवः ॥

1 Green or unripe barley.
4 Peas.
2 Sort of grain.

१७ मङ्गल्यको मसूरो, ऽथ मकुष्ठक-मयुष्ठकौ ।
वनमुद्गे, सर्षपे तु द्वौ तन्तुभ-कदम्बकौ ॥

2 Lentil.
3 Sort of kidney bean.
3 Mustard seed.

1 The white sort.
2 Wheat.
2 Half ripe barley.
2 Chich pea.

१८ सिद्धार्थस् त्वेष धवलो, गोधूमः सुमनः समौ ।
स्याद् यावकस् तु कुल्माषश्, चणको हरिमन्थकः ॥

2 Barren sesamum.
5 Black mustard.

१९ द्वौ तिले तिलपेजश् च तिलपिञ्जश् च निष्फले ।
क्षवः क्षुताभिजननो राजिका कृष्णिकाऽऽसुरी ॥

2 Panic seed.
3 Lin; and linseed.
2 Hemp.
1 *China*.

२० स्त्रियौ कङ्गु-प्रियङ्गू द्वे, अतसी स्यादुमा क्षुमा ।
मातुलानी तु भङ्गायां, व्रीहि-भेदस् त्वणुः पुमान् ॥

2 Beard of corn.
2 Ear or spike.
3 Corn or rice.
1 Clump of grass. &c.

२१ किंशारुः सस्यशूकं स्यात्, कणिशं सस्यमञ्जरी ।
धान्यं व्रीहिः स्तम्बकरिः, स्तम्बो गुच्छस् तृणादिनः ॥

2 Stalk or culm.
1 Straw.
2 Chaff.
2 Husk of rice or corn.

२२ नाडी नालं च काण्डोऽस्य, पलालोऽस्त्री स निष्फलः ।
कडङ्गरो बुसं क्लीबे, धान्यत्वचि तुषः पुमान् ॥

1 An awn.
2 A legume or pod.
2 Stored, as grain.

२३ शूकोऽस्त्री श्लक्ष्ण-तीक्ष्णाऽग्रे, शमी शिम्बा, त्रिषूत्तरे ।
ऋद्धमावसितं धान्यं, पूतं तु बहुलीकृतम् ॥
2 Threshed out and winnowed.

1 Grain in pods.
1 Bearded corn.
1 Rice.

२४ माषाऽऽदयः शमीधान्ये, शूकधान्ये यवाऽऽदयः ।
शालयः कलमाऽऽद्याश् च षष्टिकाऽऽद्याश् च, पुंस्यमी ॥

2 Wild grains.
2 Coix.
2 A pestle for cleaning rice.

२५ तृणधान्यानि नीवाराः, स्त्री गवेधुर् गवेधुका ।
अयोग्रं मुसलोऽस्त्री स्यादुदूखलमुलूखलम् ॥ 2 A mortar.

2 A winnowing basket.
2 A sack.
2 A granary.

२६ प्रस्फोटनं शूर्पमस्त्री, चालनी तितउः पुमान् । 2 A sieve or cribble.
स्यूत-प्रसेवौ, कण्डोल-पिटौ, कट-किलिञ्जकौ ॥ 2 A mat.

3 A kitchen.
1 Overseer of the kitchen.

२७ समानौ, रसवत्यां तु पाकस्थान-महानसे ।
पौरोगवस् तदध्यक्षः, सूपकारास् तु बल्लवाः ॥ 7 Cooks.

3 A baker.

२८ आरालिका आन्धासिकाः सूदा औदनिका गुणाः ।
आपूपिकः कान्दविको भक्ष्यकार, इमे त्रिषु ॥

5 A furnance or fire-place.
4 A portable furance.

२९ अश्मन्तमुद्धानमधिश्रयणी चुल्लिरन्तिका ।
अङ्गारधानिकाऽङ्गारशकट्यपि हसन्त्यपि ॥

1 A fire.
2 Fire brand
2 A frying pan.
2 An iron plate or pan.

३० हसन्यप्यथ न स्त्री स्यादङ्गारो, ऽलातमुल्मुकम् ।
क्लीबेऽम्बरीषं भ्राष्ट्रो, ना कन्दुर् वा स्वेदनी स्त्रियाम् ॥

2 A jar.
3 A pitcher.
4 A pot.
4 A waterpot.

३१ अलिञ्जरः स्यान् मणिकं, कर्कर्यालुर् गलन्तिका ।
पिठरः स्थाल्युखा कुण्डं, कलशस् तु त्रिषु द्वयोः ॥

2 A seether or boiler.
2 A goblet.

३२ घटः कुट-निपाव-स्त्री शरावो वर्धमानकः । 2 A lid.
ऋजीषं पिष्टपचनं, कंसो ऽस्त्री पानभाजनम् ॥

1 A leather bottie for oil.
5 Any vessel.

३३ कुतूः कृत्तेः स्नेह-पात्रं, सैवाऽल्पा कुतुपः पुमान् । 1 A small one.
सर्वमावपनं भाण्डं पात्राऽमत्रे च भाजनम् ॥

3 A ladle or spoon.
2 A wooden ladle.
3 A potherb.

३४ दर्विः कम्बिः खजाका च, स्यात् तर्दूर् दारुहस्तकः ।
अ-स्त्री शाकं हरितकं शिग्रुरस्य तु नाडिका ॥

2 Its stalk.
3 Acid seasoning.
6 Pepper.

३५ कलम्बश् च कडम्बश् च, वेषवार उपस्करः । 2 A condiment.
तिन्तिडीकं च चुक्रं च वृक्षाम्लमथ वेल्लजम् ॥

4 Cumin.
6 *Calónji*.

३६ मरीचं कोलकं कृष्णभूषणं धर्मपत्तनम् ।
जीरको जरणो ऽजाजी कणाः कृष्णे तु जीरके ॥

2 Ginger.
4 Coriander.

३७ सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका ।
आर्द्रकं शृङ्गबेरं स्यादथ छत्रा वितुन्नकम् ॥

5 Dry ginger.

३८ कुस्तुम्बरु च धान्याकमथ शुण्ठी महौषधम् ।
स्त्री-नपुंसकयोर् विश्वं नागरं विश्वभेषजम् ॥

8 Sour gruel.

३९ आरनालक-सौवीर-कुल्माषाऽभिषुतानि च ।
अवन्तिसोम-धान्याम्ल-कुञ्जलानि च काञ्जिके ॥

5 Assa fœtida.
5 *Hingupatri*.

४० सहस्रवेधि जतुकं बाल्हीकं हिङ्गु रामठम् ।
तत्-पत्री कारवी पृथ्वी बाष्पिका कबरी पृथुः ॥

5 Turmerick.
2 Sea salt.

४१ निशाऽऽख्या काञ्चनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी ।
सामुद्रं यत् तु लवणमक्षीवं वशिरं च तत् ॥

4 Rock salt.	४२	सैन्धवोऽस्त्री शीतशिवं माणिमन्थं च सिन्धुजे ।	
2 Another sort. 2 Factitious salt.		रौमकं वसुकं, पाक्यं बिडं च कृतके द्वयम् ॥	
3 *Sóchal* salt: white. 1 The same : black.	४३	सौवर्चलेऽक्ष-रुचके, तिलकं तत्र मेचके ।	
1 Raw sugar. 1 Refined sugar.		मत्स्यण्डी, फाणितं, खण्डविकारे, शर्करा सिता ॥	
2 Inspissated milk.	४४	कूर्चिका क्षीरविकृतिः स्याद्रसाला तु मार्जिता ।	2 Curds with sugar and spices.
2 Sauce or condiment.		स्यात् तेमनं तु निष्ठानं, त्रि-लिङ्गा वासिताऽवधेः ॥	
3 Roasted on a spit.	४५	शूलाकृतं भटित्रं च शूल्यमुख्यं तु पैठरम् ।	2 Boiled in a caldron.
2 Dressed.		प्रणीतमुपसंपन्नं, प्रयस्तं स्यात् सुसंस्कृतम् ॥	2 Seasoned.
2 Sauce mixed with rice-gruel.	४६	स्यात् पिच्छिलं तु विजिलं, संमृष्टं शोधितं समे ।	2 Strained.
3 Bland, soft.		चिक्कणं मसृणं स्निग्धं, तुल्ये भावित-वासिते ॥	2 Scented.
3 Food half dressed.	४७	आपक्वं पौलिरभ्यूषो, लाजाः पुम्-भूम्नि चाऽक्षताः ।	2 Fried grain.
2 Rice, &c. flattened. 2 Fried barley or rice.		पृथुकः स्याच् चिपिटको, धाना भ्रष्टयवे स्त्रियः ॥	
3 Cake. 2 —mixed with curds.	४८	पूपोऽपूपः पिष्टकः स्यात्, करम्भो दधिसक्तवः ।	
6 Boiled rice.		भिस्सा स्त्री भक्तमन्धोऽन्नमोदनोऽस्त्री स दीदिविः ॥	
2 The same scorched.	४९	भिस्सटा दग्धिका, सर्व-रसाऽग्रे मण्डम-स्त्रियाम् ।	1 Scum.
3 Scum of boiled rice.		मासराऽऽचाम-निस्रावा मण्डे भक्त-समुद्भवे ॥	
5 Rice gruel.	५०	यवागूरुष्णिका श्राणा विलेपी तरला च सा ।	
		'म्रक्षणाऽभ्यञ्जने तैलं, कृसरस् तु तिलौदनः' ॥(१)	
1 Belonging to a cow.		गव्यं त्रिषु गवां सर्वं, गोविड् गोमयम-स्त्रियाम् ॥	2 Cow dung.
1 Dry cowdung. 3 Milk.	५१	तत् तु शुष्कं करीषोऽस्त्री, दुग्धं क्षीरं पयः समम् ।	
1 Prepared from milk. 1 Thin or diluted curds.		पयस्यमाज्य-दध्याऽऽदि, द्रप्स्यं दधि घनेतरत् ॥	
4 Clarified butter. 2 Fresh butter.	५२	घृतमाज्यं हविः सर्पिर्, नवनीतं नवोद्धृतम् ।	
1 Butter of yesterday's milk.		तत् तु हैयङ्गवीनं यत् ह्योगो-दोहोद्भवं घृतम् ॥	

Butter-milk.	५३	दण्डाहतं कालशेयमरिष्टमपि गोरसः ।	
—with proportions of water.		तक्रं ह्युदश्विन् मथितं पादाम्ब्वर्धाम्बु निर्जलम् ॥	
Whey of curds.	५४	मण्डं दधि-भवं मस्तु, पीयूषोऽभिनवं पयः ।	1 Milk of a cow which lately calved.
3 Hunger. 2 A mouthful.		अशनाया बुभुक्षा क्षुद्, ग्रासस् तु कवलः पुमान् ॥	
Drinking together. Eating together.	५५	सपीतिः स्त्री तुल्यपानं, सग्धिः स्त्री सहभोजनम् ।	
Thirst. Food.		उदन्या तु पिपासा तृट् तर्षो, जग्धिस् तु भोजनम् ॥	
	५६	जेमनं लेह आहारो निघासो न्याद इत्यपि ।	
3 Satiety. 2 Outs, leavings.		सौहित्यं तर्पणं तृप्तिः, फेला भुक्तसमुज्झितम् ॥	
Voluntarily.	५७	कामं प्रकामं पर्याप्तं निकामेष्टं यथेप्सितम् ।	
5 Herdsman.		गोपे गोपाल-गोसंख्य-गोधुगाभीर-बल्लवाः ॥	
1 Stock of cattle. 3 Owner of kine.	५८	गो-महिष्याऽऽदिकं पादबन्धनं, द्वौ गवीश्वरे ।	
2 A herd.		गोमान् गोमी, गोकुलं तु गोधनं स्याद् गवां व्रजे ॥	
1 Formerly grazed by cattle.	५९	त्रिष्वाशितंगवीनं तद् गावो यत्राऽशिताः पुरा ।	
9 A bull or ox.		उक्षा भद्रो बलीवर्द ऋषभो वृषभो वृषः ॥	
	६०	अनड्वान् सौरभेयो गौरुक्ष्णां संहतिरौक्षकम् ।	1 A herd of oxen.
2 A herd of kine.		गव्या गोत्रा गवां, वत्स-धेन्वोर् वात्सक-धैनुके ॥	1 —of calves, and milch cows.
1 A large bull or ox. 2 An old bull.	६१	उक्षा महान् महोक्षः स्याद्, वृद्धोक्षस् तु जरद्गवः ।	
1 A bullock. 1 A newborn calf.		उत्पन्न उक्षा जातोक्षः, सद्यो जातस् तु तर्णकः ॥	
2 A calf. 2 A steer.	६२	शकृत्करिस् तु वत्सः स्याद्, दम्य-वत्सतरौ समौ ।	
2 One fit to be set free. 2 A bull at liberty.		आर्षभ्यः षण्डतायोग्यः, षण्डो गोपतिरिट्चरः ॥	
1 A bull's shoulder. 2 His dewlap.	६३	स्कन्ध-देशे त्वस्य वहः, सास्ना तु गलकम्बलः ।	
2 An ox, with a rein through his nose.		स्यान् नस्तितस् तु नस्योतः, प्रष्ठवाड् युगपार्श्वगः ॥	2 Young cattle in training.

3 Cattle yoked &c. ६४ युगाऽऽदीनां तु वोढारो युग्य-प्रासंग्य-शाकटाः ।
2 Ploughman ; plough-cattle,&c. खनति तेन तद् वोढा ऽस्येदं हालिक-सैरिकौ ॥

5 Cattle for burden. ६५ धूर्वहे धुर्य-धौरेय-धुरीणाः स-धुरन्धराः ।
3 Cattle for special burden. उभावेकधुरीणैकधुरावेकधुरावहे ॥

1 —for any carriage. ६६ स तु सर्वधुरीणः स्याद् यो वै सर्व-धुराऽऽवहः ।
9 A cow. माहेयी सौरभेयी गौरुस्रा माता च शृङ्गिणी ॥

1 An excellent one. ६७ अर्जुन्यघ्न्या रोहिणी, स्यादुत्तमा गोषु नैचिकी ।
1 Cows brindle, white, &c. वर्णाऽऽदि-भेदात् संज्ञाः स्युः शबली-धवलाऽऽदयः ॥

1 A heifer two years old. ६८ द्विहायनी द्वि-वर्षा गौरेकाऽब्दा त्वेकहायनी । 1 —one year old.
1 —four years old. चतुरब्दा चतुर्हाण्येवं त्र्यब्दा त्रिहायणी ॥ 1 —three years old.

2 A barren cow. ६९ वशा वन्ध्या, ऽवतोका तु स्रवद्गर्भा, ऽथ संधिनी ।
2 A cow miscarrying by accident. 1 One which has gone to the bull.
2 Miscarrying from going unseasonably. आक्रान्ता वृषभेणाथ वेहद् गर्भोपघातिनी ॥

1 Fit for the bull. ७० काल्योपसर्या प्रजने, प्रष्ठौही बालगर्भिणी । 1 A pregnant heifer.
2 A tractable cow. स्यादचण्डी तु सुकरा, बहुसूतिः परेष्टुका ॥ 2 A cow bearing many claves.

2 One which has lately calved. ७१ चिरप्रसूता बष्कयणी, धेनुः स्यान् नवसूतिका ।
2 Easily milked. 2 With a large udder. सुव्रता सुखसंदोह्या, पीनोध्नी पीवरस्तनी ॥

1 Yielding a *dróna* of milk. ७२ द्रोणक्षीरा द्रोणदुग्धा, धेनुष्या बन्धके स्थिता । 1 Standing at the dairy.
1 Calving every year. समांसमीना सा यैव प्रति-वर्षं प्रसूयते ॥

2 An udder. 2 A pillar. ७३ ऊधस् तु क्लीबमापीनं, समौ शिवक-कीलकौ ।
2 A rope or cord. 2 A string or tie. न पुंसि दाम संदानं, पशुरज्जुस् तु दामनी ॥

5 A churningstick. ७४ वैशाख-मन्थ-मन्थान-मन्थानो मन्थदण्डके ।
2 A post round which its string winds. कुठरो दण्डविष्कम्भो, मन्थनी गर्गरी समे ॥ 1 A churn.

4 A camel. 1 A young one. ७५ उष्ट्रे क्रमेलक-मय-महाङ्गाः, करभः शिशुः ।
1 Young camels clogged. करभाः स्युः शृङ्खलका दारवैः पाद-बन्धनैः ॥

2 A she-goat. 5 A he-goat. ७६ अजा छागी, शुभच्छाग-बस्तच्छगलका अजे ।
7 A ram. मेढ्रोरभ्रोरणोर्णायु-मेष-वृष्णय एडके ॥

1 Herd of camels ; flock of sheep and goats. ७७ उष्ट्रोरभ्राऽज-वृन्दे स्यादौष्ट्रकौरभ्रकाऽऽजकम् ।
5 An ass. चक्रीवन्तस् तु बालेया रासभा गर्दभाः खराः ॥

8 A trader. ७८ वैदेहकः सार्थवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् ।
पण्याजीवो ह्यापणिकः क्रयविक्रयिकश् च सः ॥

2 A vender. 2 A buyer. ७९ विक्रेता स्याद् विक्रयिकः, क्रायिक-क्रयिकौ समौ ।
2 Traffic. 3 Price. वाणिज्यं तु वणिज्या स्यान्, मूल्यं वस्नोऽप्यवक्रयः ॥

3 Capital ; principal. ८० नीवी परिपणो मूलधनं, लाभो ऽधिकं फलम् । 1 Gain ; profit.
4 Barter. परिदानं परीवर्तो नैमेय-निमयावपि ॥

2 A deposit. 1 The return of it. ८१ पुमानुपनिधिर् न्यासः, प्रतिदानं तदर्पणम् ।
1 Exposed for sale. 2 Purchasable. क्रये प्रसारितं क्रय्यं, क्रेयं क्रेतव्य-मात्रके ॥

3 Vendible. ८२ विक्रेयं पणितव्यं च पण्यं, क्रय्याऽऽदयस् त्रिषु ।
3 Ratification of a bargain. क्लीबे सत्यापनं सत्यङ्कारः सत्याकृतिः स्त्रियाम् ॥

2 Contract of sale. 1 Numerals. ८३ विपणो विक्रयः, संख्याः संख्येये ह्यादश त्रिषु, ।
विंशत्याऽऽद्याः सदैकत्वे सर्वाः संख्येय-संख्ययोः, ॥

८४ संख्याऽर्थे द्विबहुत्वे स्तस्, तासु चाऽऽनवतेः स्त्रियः ।
पङ्क्तेः शत-सहस्राऽऽदि क्रमाद् दश-गुणोत्तरम् ॥

3 Measure. ८५ यौतवं द्रुवयं पाय्यमिति मानाऽर्थकं त्रयम् ।
1 Of three sorts. 1 A *Másha*. मानं तुलाऽङ्गुलि-प्रस्थैर्, गुञ्जाः पञ्चाऽऽद्यमाषकः, ॥

1 Sixteen times as much. ८६ ते षोडशाऽक्षः कर्षो ऽस्त्री, पलं कर्ष-चतुष्टयम्, । 1 Four times the last.
2 A *karsha* of gold. 1 A *pala* of gold. सुवर्ण-बिस्तौ हेम्नो ऽक्षे, कुरुबिस्तस् तु तत्-पले, ॥

1 100 *Palas*. 1 Twenty times as much. ८७ तुला स्त्रियां पल-शतं, भारः स्याद् विंशतिस् तुलाः, ।
1 Ten times the last. आचितो दश भाराः स्युः, शाकटो भार आचितः. ॥

2 A *karsha* of silver. 2 A *pana* of copper.
८८ कार्षापणः कार्षिकः स्यात्, कार्षिके ताम्रिके पणः ।
1 Various measures of capacity.
अ-स्त्रियामाढक-द्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः ॥
८९ कुडवः प्रस्थ इत्याऽऽद्याः परिमाणाऽर्थकाः पृथक् ।
1 A quarter.
पादस् तुरीयो भागः स्यादंश-भागौ तु वण्टके ॥ 3 A part, share, or portion.
13 Substance, thing or wealth.
९० द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु ।
हिरण्यं द्रविणं द्युम्नमर्थ-रै-विभवा अपि ॥
2 Wrought and unwrought gold, &c.
९१ स्यात् कोशश् च हिरण्यं च हेम-रूप्ये कृताऽकृते ।
1 Base metals. 1 Bullion.
ताभ्यां यदन्यत् तत् कुप्यं, रूप्यं तद् द्वयमाहतम् ॥
4 An emerald.
९२ गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः ।
3 A ruby. 2 A pearl.
शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागो, ऽथ मौक्तिकम् ॥
९३ मुक्ता, ऽथ विद्रुमः पुंसि प्रवालं पुन-नपुंसकम् । 2 Coral
2 Any gem.
रत्नं मणिर् द्वयोरश्म-जातौ मुक्ताऽऽदिके ऽपि च ॥
19 Gold.
९४ स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेम हाटकम् ।
तपनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्म कर्बुरम् ॥
९५ चामीकरं जातरूपं महारजत-काञ्चने ।
रुक्मं कार्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदो ऽस्त्रियाम् ॥
1 Gold for ornament.
९६ अलङ्कार-सुवर्णं यच्छृङ्गीकनकमित्यदः ।
5 Silver.
दुर्वर्णं रजतं रूप्यं खर्जूरं श्वेतमित्यपि ॥
2 Brass.
९७ रीतिः स्त्रियामारकूटो न स्त्रियामथ ताम्रकम् । 6 Copper.
शुल्वं म्लेच्छमुखं द्व्यष्ट-वरिष्ठोदुम्बराणि च ॥
7 Iron.
९८ लोहो ऽस्त्री शस्त्रकं तीक्ष्णं पिण्डं कालायसाऽयसी ।
2 Rust of iron.
अश्मसारो, ऽथ मण्डूरं सिंहाणमपि तन्-मले ॥
1 Any thing metallic.
९९ सर्वं च तैजसं लौहं, विकारस् त्वयसः कुशी । 1 Wrought iron ; bar iron.
2 Glass. 4 Quicksilver.
क्षारः काचो, ऽथ चपलो रसः सूतश् च पारदे ॥

1 Buffalo's horn.
१०० गवलं माहिषं शृङ्गमभ्रकं गिरिजाऽमले । 3 Tale.
4 Antimony.
स्रोतोञ्जनं तु सौवीरं कापोताञ्जन-यामुने ॥
5 Blue vitriol.
१०१ तुत्थाञ्जनं शिखिग्रीवं वितुन्नक-मयूरके ।
3 Collyrium. 3 Another sort.
कर्परी, दार्विका-क्वाथोद्भवं तुत्थं रसाञ्जनम् ॥
3 Sulphur.
१०२ रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं, गन्धाश्मनि तु गन्धिकः ।
3 A blue stone used as a collyrium.
सौगन्धिकश् च, चक्षुष्या-कुलाल्यौ तु कुलत्थिका ॥
4 Calx of brass.
१०३ रीतिपुष्पं पुष्पके तु पुष्पकं कुसुमाञ्जनम् ।
5 Yellow orpiment.
पिञ्जरं पीतनं तालमालं च हरितालके ॥
5 Red chalk.
१०४ गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च शिलाजतु ।
5 Myrrh.
बोल-गन्धरस-प्राण-पिण्ड- गोपरसाः समाः ॥
3 Cuttle fish bone. 2 Minium, or red lead.
१०५ डिण्डीरोऽब्धिकफः फेनः, सिन्दूरं नागसंभवम् ।
4 Lead.
नाग-सीसक-योगेष्ट-वप्राणि, त्रिपु पिच्चटम् ॥ 4 Tin.
2 Cotton.
१०६ रङ्ग-वङ्गे, अथ पिचुस् तूलो, ऽथ कमलोत्तरम् ।
4 Safflower ; carthamus.
स्यात् कुसुम्भं वह्निशिखं महारजनमित्यपि ॥
2 A woollen blanket
१०७ मेषकम्बल ऊर्णायुः, शशोर्णं शशलोमनि । 2 Hare's or rabbit's hair.
2 Honey. 2 Wax.
मधु क्षौद्रं माक्षिकाऽऽदि, मधूच्छिष्टं तु सिक्थकम् ॥
4 Red arsenic.
१०८ मनःशिला मनोगुप्ता मनोह्वा नागजिह्विका ।
3 Nitre ; saltpetre.
नैपाली कुनटी गोला, यवक्षारो यवाग्रजः ॥
3 Natron ; alkali.
१०९ पाक्यो, ऽथ सर्जिकाक्षारः कापोतः सुखवर्चकः ।
2 Manna of bamboos.
सौवर्चलं स्याद् रुचकं, त्वक्क्षीरी वंशरोचना ॥
2 Seed of morunga.
११० शिग्रुजं श्वेतमारिचं, मोरटं मूलमैक्षवम् । 1 Root of sugarcane.
3 Root of long pepper.
ग्रन्थिकं पिप्पलीमूलं चटिकाशिर इत्यपि ॥
2 Root of sweet flag. 2 Red-wood
१११ गोलोमी भूतकेशो ना, पत्राङ्गं रक्तचन्दनम् ।
3 Three spices. 2 Three myro-balans
त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषं, त्रिफला तु फलत्रिकम् ॥

इति वैश्य-वर्गः ९, अत्र मूलश्लोकाः १११, क्षे० १.

अथ शूद्र-वर्गः १०

4 Men of the fourth tribe.	१ शूद्राश् चाऽवरवर्णाश् च वृषलाश् च जघन्यजाः ।
1 Men of mixed origin.	आ-चण्डालात् तु संकीर्णा अम्बष्ठ-करणाऽऽदयः ॥
1 A scribe. 1 Ambasta.	२ शूद्रा-विशोस् तु करणो, ऽम्बष्ठो वैश्या-द्विजन्मनोः, ।
1 An *Ugra*. 1 A bard.	शूद्रा-क्षत्त्रिययोरुग्रो, मागधः क्षत्त्रिया-विशोः, ॥
1 A *Máhishya*. 1 A *Kshattri*.	३ माहिषो ऽर्या-क्षत्त्रिययोः, क्षत्ता ऽर्या-शूद्रयोः सुतः, ।
1 A charioteer. 1 A trader.	ब्राह्मण्यां क्षत्त्रियात् सूतस्, तस्यां वैदेहको विशः, ॥
1 A charmaker.	४ रथकारस् तु माहिष्यात् करण्यां यस्य संभवः, ।
1 A *Chandála*.	स्याच् चण्डालस् तु जनितो ब्राह्मण्यां वृषलेन यः ॥
2 An artisan.	५ कारुः शिल्पी, संहतैस् तैर् द्वयोः श्रेणिः स-जातिभिः । 1 A company of artists.
2 One eminent by birth. 2 A florist.	कुलकः स्यात् कुलश्रेष्ठी, मालाकारस् तु मालिकः ॥
2 A potter.	६ कुम्भकारः कुलालः स्यात्, पलगण्डस् तु लेपकः । 2 A bricklayer or plaisterer.
2 A weaver. 2 A tailor.	तन्तुवायः कुविन्दः स्यात्, तुन्नवायस् तु सौचिकः ॥
2 A painter. 2 An armourer.	७ रङ्गाजीवश् चित्रकरः, शस्त्रमार्जो ऽसिधावकः ।
2 A shoemaker. 2 An ironsmith.	पादूकृच् चर्मकारः स्याद्, व्योकारो लोहकारकः ॥
4 A goldsmith.	८ नाडिन्धमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारकः ।
2 A shellcutter. 2 A coppersmith.	स्याच्छाङ्खिकः काम्बविकः, शौल्बिकस् ताम्रकुट्टकः ॥
5 A carpenter.	९ तक्षा तु वर्द्धकिस् त्वष्टा रथकारश् च काष्ठतट् ।
1 One working for the village.	ग्रामाऽधीनो ग्रामतक्षः, कौटतक्षो ऽनधीनकः॥ 1 One independent.
5 A barber.	१० क्षुरी मुण्डी दिवाकीर्ति-नापिताऽन्तावसायिनः ।
2 A washerman. 2 A distiller.	निर्णेजकः स्याद् रजकः, शौण्डिको मण्डहारकः ॥

2 A goatherd.	११ जाबालः स्यादजाजीवो, देवाजीवस् तु देवलः । 2 An attendant on an idol.
2 A female juggler. 2 A juggler.	स्यान् माया शाम्बरी, मायाकारस् तु प्रतिहारकः ॥
6 Dancers and tumblers.	१२ शैलालिनस् तु शैलूषा जायाजीवाः कृशाश्विनः ।
2 Dancers and mimics. 2 Players on drums.	भरता इत्यपि नटाश्, चारणास् तु कुशीलवाः ॥
2 Players on the flute.	१३ मार्दङ्गिका मौरजिकाः, पाणिवादास् तु पाणिघाः ।
2 —on the lute.	वेणुध्माः स्युर् वैणविका, वीणावादास् तु वैणिकाः ॥ 2 Striking with their hands only.
2 A fowler or bird-catcher.	१४ जीवान्तकः शाकुनिको, द्वौ वागुरिक-जालिकौ । 2 A hunter using nets.
3 A vender of flesh-meat.	वैतंसिकः कौटिकश् च मांसिकश् च समं त्रयम् ॥
4 A hireling ; a servant or labourer.	१५ भृतको भृतिभुक् कर्मकरो वैतनिको ऽपि सः ।
2 A chandler. 3 A porter.	वार्तावहो वैवधिको, भारवाहस् तु भारिकः ॥
10 A low man.	१६ विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश् च पृथग्जनः ।
	निहीनो ऽपसदो जाल्मः क्षुल्लकश् चेतरश् च सः ॥
11 servant or slave.	१७ भृत्ये दासेर-दासेय-दास-गोप्यक-चेटकाः ।
	नियोज्य-किङ्कर-प्रैष्य-भुजिष्य-परिचारकाः ॥
4 One nourished by a stranger.	१८ पराचित-परिस्कन्द-परजात-परैधिताः ॥
6 A lazy man.	१९ मन्दस् तुन्दपरिमृज आलस्यः शीतकोऽलसोऽनुष्णः ।
6 A dexterous person.	दक्षे तु चतुर-पेशल-पटवः सूत्थान उष्णश् च ॥
10 A *Chandala*.	२० चण्डाल-प्लव-मातङ्ग-दिवाकीर्ति-जनङ्गमाः ।
	निषाद-श्वपचावन्तेवासि-चाण्डाल-पुक्कसाः ॥
1 Barbarians.	२१ भेदाः—किरात-शबर-पुलिन्दा म्लेच्छजातयः ।
4 A hunter, or deer-killer.	व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर् लुब्धको ऽपि सः ॥

7 A dog. — २२ कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदंशकः ।
1 A mad dog. — शुनको भषकः श्वा स्यादलर्कस् तु स योगितः ॥

9 A dog trained for for chase. — २३ श्वा विश्वकद्रुर् मृगया-कुशलः, सरमा शुनी । 2 A bitch.
9 A village hog. 1 Any young animal. — विट्चरः सूकरो ग्राम्यो, वर्करस् तरुणः पशुः ॥

4 Chase ; hunting. — २४ आच्छोदनं मृगव्यं स्यादाखेटो मृगया स्त्रियाम् ।
1 A deer wounded on its right side. — दाक्षिणाऽरुर् लुब्ध-योगाद् दक्षिणेर्मा कुरङ्गकः ॥

10 A thief or robber. — २५ चौरैकागारिक-स्तेन-दस्यु-तस्कर-मोषकाः ।
प्रतिरोधि-परास्कन्दि-पाटच्चर-मलिम्लुचाः ।

4 Theft, robbery. 1 Booty. — २६ चौरिका स्तैन्य-चौर्ये च स्तेयं, लोप्त्रं तु तद्-धने ।
1 A net, chain, or cage. — वीतंसस् तूपकरणं बन्धने मृग-पक्षिणाम् ॥

2 A snare or trap. 2 A net. — २७ उन्माथः कूटयन्त्रं स्याद्, वागुरा मृगबन्धनी ।
5 A cord, rope or string. — शुल्बं वराटकं स्त्री तु रज्जुस् त्रिषु वटी गुणः ॥

2 Rope and bucket of a well. — २८ उद्घाटनं घटीयन्त्रं सलिलोद्वाहनं प्रहेः ।
2 A loom. 2 Threads. — पुंसि वेमा वायदण्डः, सूत्राणि नरि तन्तवः ॥

2 Weaving. 1 Plaistering. — २९ वाणिर् व्यूतिः स्त्रियौ तुल्ये, पुस्तं लेप्याऽऽदि-कर्मणि ।
1 A doll or puppet. — पाञ्चालिका पुत्रिका स्याद् वस्त्र-दन्ताऽऽदिभिः कृता ।
' जतु-त्रपु-विकारे तु जातुषं त्रापुषं त्रिषु ' ॥ १ ॥

4 A basket. — ३० पिटकः पेटकः पेटा-मञ्जूषा, ऽथ विहङ्गिका ।
2 A peg. 1 Its string. — भारयष्टिस्, तदाऽऽलम्बि शिक्यं काचो, ऽथ पादुका ॥

3 A shoe. 1 A boot. — ३१ पादूरुपानत् स्त्री, सैवाऽनुपदीना पदाऽऽयता ।
3 A thong. 1 A whip. — नद्ध्री वर्ध्री वरत्रा स्यादश्वाऽऽदेस् ताडनी कशा ॥

3 A vulgar lute. — ३२ चाण्डालिका तु कण्डोलवीणा चण्डालवल्लकी ।
2 Goldsmith's scales. 3 A touchstone. — नाराची स्यादेषणिका, शाणस् तु निकषः कषः ॥

2 An iron chisel. — ३३ व्रश्चनःपत्रपरशुरीषिका तूलिका समे । 2 A pencil or brush.
2 A crucible. 2 Bellows. — तैजसावर्तनी मूषा, भस्त्रा चर्मप्रसेविका ॥

2 A gimlet or auger. — ३४ आस्फोटनी वेधनिका, कृपाणी कर्तरी समे । 2 Scissors or shears.
2 A carpenter's chisel. — वृक्षादनी वृक्षभेदी, टङ्कः पाषाणदारणः ॥ 2 A hatchet.

2 A saw. — ३५ क्रकचोऽस्त्री करपत्रमारा चर्मप्रभेदिका । 2 Shoemaker's knife.
3 An image of iron. 1 An art. — सूर्मी स्थूणाऽयःप्रतिमा, शिल्पं कर्म कलाऽऽदिकम् ॥

8 An image ; statue or picture. — ३६ प्रतिमानं प्रतिबिम्बं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया
2 Resemblance. — प्रतिकृतिरर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यात् ।

12 Like, similar. (In composition) Like. — ३७ वाच्य-लिङ्गाः समस् तुल्यः सदृक्षः सदृशः सदृक् ।
साधारणः समानश् च स्युरुत्तर-पदे त्वमी ॥

३८ निभ-संकाश-नीकाश-प्रतीकाशोपमाऽऽदयः ।
11 Wages or hire. — कर्मण्या तु विधा-भृत्या-भृतयो भर्म वेतनम् ॥

13 Spirituous liquor. — ३९ भरण्यं भरणं मूल्यं निर्वेशः पण इत्यपि ।
सुरा हलिप्रिया हाला परिस्रुद् वरुणात्मजा ॥

४० गन्धोत्तमा-प्रसन्नेरा-कादम्बर्यः परिस्रुता ।
2 Eating what excites thirst. — मदिरा कश्य-मद्ये चाप्यवदंशस् तु भक्षणम् ॥

2 A tavern. 2 Tippling. — ४१ शुण्डापानं मदस्थानं, मधुवारा मधुक्रमाः ।
4 Spirit, distilled from Bassia. — मध्वासवो माधवको मधु माध्वीकम-द्वयोः ॥

3 Rum. — ४२ मैरेयमासवः सीधुर्, मंदको जगलः समौ । 2 Vinous liquor for distilling.
2 Distillation. 2 Ferment. — संधानं स्यादभिषवः, किण्वं पुंसि तु नग्नहूः ॥

2 Yest, barm, froth. — ४३ कारोत्तरः सुरामण्ड, आपानं पानगोष्ठिका । 2 Place where people drink together.
2 A drinking vessel. — चषकोऽस्त्री पानपात्रं, सरकोऽप्यनुतर्षणम् ॥

5 A gamester.
४४ धूर्तो ऽक्षदेवी कितवो ऽक्षधूर्तो द्यूतकृत् समाः ।
2 Sureties.
स्युर् लग्नकाः प्रतिभुवः, सभिका द्यूतकारकाः ॥
2 Keepers of gaming houses.

4 Gaming.
४५ द्यूतो ऽस्त्रियामक्षवती कैतवं पण इत्यपि ।
3 Dice.
पणोऽक्षेषु ग्लहो, ऽक्षास् तु देवनाः पाशकाश् च ते ॥

9 Moving a piece at play.
४६ परिणायस् तु शारीणां समन्तात् नयनेऽस्त्रियाम् ।
2 A checkered board or cloth.
अष्टापदं शारिफलं, प्राणिवृत्तं समाह्वयः ॥
2 A matsh of cocks, &c.

४७ उक्ता भूरि-प्रयोगत्वादेकस्मिन् ये ऽत्र यौगिकाः, ।
ताद्धर्म्यादन्यतो वृत्तावूत्या लिङ्गाऽन्तरे ऽपि ते ॥

इति शूद्र-वर्गः १०, अत्र मूलश्लोकाः ४६॥, क्षे० ॥.

इत्यमरसिंह-कृतौ नाम-लिङ्गाऽनुशासने ।
द्वितीयः काण्डो भूम्याऽऽदिःसाऽङ्ग एव समार्थितः

अत्र मूलश्लोकाः ७३५॥, क्षे. श्लो. १४॥; सर्वे च मिलित्वा ७५०.
प्र. काण्डे मू. श्लो. २८१॥; क्षे. श्लो. १८ सर्वे मि. २९९॥.
एवं मू. श्लो. १०१७; क्षे श्लो. ३२॥; सर्वे मिलित्वा १०४९॥.

तृतीयं सामान्य–काण्डम् ।

१ विशेष्य-निघ्नैः संकीर्णैर् नानाऽर्थैरव्ययैरपि ।
लिङ्गाऽऽदि-संग्रहैर् वर्गाः सामान्ये वर्ग-संश्रयाः ॥

२ स्त्री-दाराऽऽद्यैर् यद् विशेष्यं यादृशैः प्रस्तुतं पदैः ।
गुण-द्रव्य-क्रिया-शब्दास् तथा स्युस् तस्य भेदकाः ॥

3 Fortunate, well-fated.
३ सुकृती पुण्यवान् धन्यो, महेच्छस् तु महाशयः ।
2 Magnanimous.
2 Good-hearted.
2 Perseverant, diligent.
हृदयालुः सुहृदयो, महोत्साहो महोद्यमः ॥

10 Skilful, conversant.
४ प्रवीणे निपुणाऽभिज्ञ-विज्ञ-निष्णात-शिक्षिताः ।
वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि ॥

2 Venerable.
2 Dubious.
५ पूज्यः प्रतीक्ष्यः, सांशयिकः संशयापन्नमानसः ।
3 Meriting a fee or reward.
दक्षिणीयो दाक्षिणार्हस् तत्र दाक्षिण्य इत्यपि ॥

4 Munificent.
६ स्युर् वदान्य-स्थूललक्ष्य-दानशौण्डा बहुप्रदे ।
2 Long-lived.
जैवातृकः स्यादायुष्मानन्तर्वाणिस् तु शास्त्रवित् ॥
2 Skilled in sacred sciences.

2 Acutely investigating.
७ परीक्षकः कारणिको, वरदस् तु समर्द्धकः । 2 Granting a prayer.
4 Joyful, cheerful.
हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः ॥

3 Ssd, perplexed.
2 Regretting
८ दुर्मना विमना अन्तर्मनाः, स्यादुत्क उन्मनाः ।
3 Sincere, candid.
दक्षिणे सरलोदारौ, सुकलो दातृभोक्तारि ॥
2 Liberal in giving and using.

3 Diligent, attentive.
2 Zealously active.
९ तत्परे प्रसिताऽऽसक्ताविष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः ।
6 Known, celebrated, famous.
प्रतीते प्रथित-ख्यात-वित्त-विज्ञात-विश्रुताः ॥

2 Noted for good qualities.
१० गुणैः प्रतीते तु कृतलक्षणाऽऽहतलक्षणौ ।
3 Opulent, wealthy.
इभ्य आढ्यो धनी, स्वामी त्वीश्वरः पतिरीशिता ॥
10 An owner or master.

११ अधिभूर् नायको नेता प्रभुः परिवृढो ऽधिपः ।
अधिकर्धिः समृद्धः स्यात्, कुटुम्बव्यापृतस् तु यः ॥
2 Every way happy.

१२ स्यादभ्यागारिकस् तस्मिन्नुपाधिश् च पुमानयम् ।
वराऽङ्ग-रूपोपेतो यः सिंहसंहननो हि सः ॥
3 Attentive to support his family.
1 Handsome and well-shaped.

१३ निर्वार्यः कार्य-कर्ता यः संपन्नः सत्त्व-संपदा ।
अवाचि मूको, ऽथ मनोजवसः पितृसंनिभः ॥
1 Acting fearlessly.
2 Dumb.
2 Fatherly.

१४ सत्कृत्याऽलङ्कृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः ।
लक्ष्मीवाँल् लक्ष्मणः श्रीलः श्रीमान्, स्निग्धस् तु वत्सलः ॥
2 Giving a girl in marriage.
4 Prosperous, happy.
2 Affectionate.

१५ स्याद् दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः ।
स्वतन्त्रो ऽपावृतः स्वैरी स्वच्छन्दो निरवग्रहः ॥
4 Compassionate.
5 Unrestrained.

१६ परतन्त्रः पराधीनः परवान् नाथवानपि ।
अधीनो निघ्न आयत्तो ऽस्वच्छन्दो गृह्यको ऽप्यसौ ॥
4 Dependent.
5 Docile.

१७ खलपूः स्याद् बहुकरो, दीर्घसूत्रश् चिरक्रियः ।
जाल्मोऽसमीक्ष्यकारी स्यात्, कुण्ठो मन्दः क्रियासु यः ॥
2 A sweeper.
2 Dilatory, slow.
2 Acting inconsiderately.
1 Indolent.

१८ कर्मक्षमो ऽलङ्कर्मीणः, क्रियावान् कर्मसूद्यतः ।
स कार्मः कर्मशीलो यः, कर्मशूरस् तु कर्मठः ॥
2 Competent to an act.
1 Engaged in a business.
2 Laborious.
2 Finishing carefully.

१९ भरण्यभुक् कर्मकरः, कर्मकारस् तु तत्-क्रियः ।
अपस्नातो मृतस्नात, आमिषाशी तु शौष्कुलः ॥
2 Working for hire.
1 Working without wages
2 Bathing after mourning.
2 Eating fish and flesh

२० बुभुक्षितः स्यात् क्षुधितो जिघत्सुरशनायितः ।
परान्नः परपिण्डादो, भक्षको घस्मरोऽद्मरः ॥
4 Hungry.
2 Feeding at another's cost.
3 Gluttonous

२१ आद्यूनः स्यादौदरिको विजिगीषा-विवर्जिते ।
उभौ त्वात्मम्भरिः कुक्षिम्भरिः स्वोदर-पूरके ॥
3 Shamelessly voracious.
2 Selfishly voracious.

२२ सर्वान्नीनस् तु सर्वान्नभोजी, गृध्नुस् तु गर्धनः ।
लुब्धोऽभिलाषुकस् तृष्णक्, समौ लोलुप-लोलुभौ ॥
2 Eating every body's.
5 Covetous, greedy.
3 Very covetous.

२३ सोन्मादस् तून्मदिष्णुः स्यादविनीतः समुद्धतः ।
मत्ते शौण्डोत्कट-क्षीबाः, कामुके कमिता ऽनुकः ॥
2 Mad ; insane.
2 Misbehaving.
4 Drunk.
9 Lustful.

२४ कम्रः कामयिता ऽभीकः कमनः कामनोऽभिकः ।
विधेयो विनयग्राही वचनेस्थित आश्रवः ॥
4 Compliant.

२५ वश्यः प्रणेयो, निभृत-विनीत-प्रश्रिताः समाः ।
धृष्टे धृष्णग् वियातश् च, प्रगल्भः प्रतिभान्विते ॥
2 Governable.
3 Modest.
3 Impudent, shameless.
2 Bold, present.

२६ स्यादधृष्टे तु शालीनो, विलक्षो विस्मयान्विते ।
अधीरे कातरस्, त्रस्ते भीरु-भीरुक-भीलुकाः ॥
2 Ashamed.
2 Astonished.
2 Confused.
4 Timid.

२७ आशंसुराशंसितरि, गृहयालुर् ग्रहीतरि ।
श्रद्धालुः श्रद्धया युक्ते, पतयालुस् तु पातुके ॥
2 Wishing blessings.
2 Disposed to take.
1 Faithful ; believing.
2 Habitually falling.

२८ लज्जाशीले ऽपत्रपिष्णुर्, वन्दारुरभिवादके ।
शरारुर् घातुको हिंस्रः, स्याद् वर्द्धिष्णुस् तु वर्द्धनः ॥
2 Bashful.
2 Civil ; polite.
3 Mischievous.
2 Thriving ; growing.

२९ उत्पतिष्णुस् तूत्पतिता, ऽलङ्करिष्णुस् तु मण्डनः ।
भूष्णुर् भ्रविष्णुर् भविता, वर्तिष्णुर् वर्तनः समौ ॥
2 Jumping up.
2 Inclined to ornament.
3 Faring well.
2 Stationary.

३० निराकरिष्णुः क्षिप्नुः स्यात्, सान्द्रस्निग्धस् तु मेदुरः ।
ज्ञाता तु विदुरो विन्दुर्, विकासी तु विकस्वरः ॥
3 Obstructive.
2 Very smooth, wet.
3 Knowing ; intelligent.
2 Expanding.

३१ विसृत्वरो विसृमरः प्रसारी च विसारिणि ।
सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी ॥
4 Flowing or creeping.
6 Patient, content.

३२ क्रोधनो ऽमर्षणः कोपी, चण्डस् त्वत्यन्तकोपनः ।
जागरूको जागरिता, घूर्णितः प्रचलायितः ॥
3 Passionate ; wrathful.
2 Very passionate.
2 Wakeful.
2 Snoring, as in sleep.

3 Sleepy, Sluggish. 2 Asleep. 2 Averting the face. 2 Down-looked.

३३ स्वप्नक् शयालुर् निद्रालुर्, निद्राण-शयितौ समौ ।
पराङ्मुखः पराचीनः, स्यादवाङप्यधोमुखः ॥

1 Adoring deities.

३४ देवानञ्चति देवद्र्यङ्, विष्वद्र्यङ् विष्वगञ्चति ।

1 Going every-where.

1 Accompanying. 1 Moving tortuously.

यः सहाऽञ्चति सध्र्यङ् स, स तिर्यङ् यस् तिरोऽञ्चति ॥

3 Speaking sensibly. 2 Eloquent. 4 Speaking much.

३५ वदो वदावदो वक्ता, वागीशो वाक्पतिः समौ ।
वाचोयुक्तिपटुर् वाग्मी, वावदूको ऽतिवक्तरि ॥

4 Talking nonsense. 3 Foul-mouthed, scurrilous.

३६ स्याज् जल्पाकस् तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवाक् ।
दुर्मुखे मुखराऽबद्धमुखौ, शक्लः प्रियंवदे ॥ 2 Speaking civilly.

2 Lisping. 2 Speaking ill. 2 Censorious, detracting.

३७ लोहलः स्यादस्फुटवाग्, गर्ह्यवादी तु कद्वदः ।
समौ कुवाद-कुचरौ, स्यादसौम्यस्वरो ऽस्वरः ॥

2 Having a bad voice.

2 Sonorous. 2 Idiot, stupid. 1 Deaf and dumb.

३८ रवणः शब्दनो, नान्दीवादी नान्दीकरः समौ । 2 Speaker of a prologue.
जडो ऽज्ञ, एडमूकस् तु वक्तुं श्रोतुम-शिक्षिते ॥

2 Silent. 3 Naked. 2 Expelled. 2 Cursed.

३९ तूष्णींशीलस् तु तूष्णीको, नग्नोऽवासा दिगम्बरे ।
निष्कासितो ऽवकृष्टः स्यादपध्वस्तस् तु धिक्कृतः ॥

2 Humbled: subdued.

४० आत्तगर्वो ऽभिभूतः स्याद्, दापितः साधितः समौ ।

2 Condemned; or adjudged.

4 Removed; set aside.

प्रत्यादिष्टो निरस्तः स्यात् प्रत्याख्यातो निराकृतः ॥

2 Pale. 2 Deceived, tricked. 4 Disappointed.

४१ निकृतः स्याद् विप्रकृतो, विप्रलब्धस् तु वञ्चितः ।
मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश् च सः ॥

2 Turned away. 3 Confined. 2 Distressed. 2 Put to flight.

४२ अधिक्षिप्तः प्रतिक्षिप्तो, बद्धे कीलित-संयतौ ।
आपन्न आपत्प्राप्तः स्यात्, कान्दिशीको भयद्रुतः ॥

3 Calumniated. 2 Unsteady. 2 Afflicted by vice.

४३ आक्षारितः क्षारितोऽभिशस्ते, संकसुकोऽस्थिरे ।
व्यसनार्तोपरक्तौ द्वौ, विहस्त-व्याकुलौ समौ ॥

2 Confounded, perplexed.

2 Overcome by fear, &c.

४४ विक्लवो विह्वलः, स्यात् तु विवशो ऽरिष्टदुष्टधीः ।

2 Apprehensive of death.

2 Deserving a whipping. 1 Murderous; a felon.

कश्यः कश्यार्हे, सन्नद्धे त्वाततायी वधोद्यते ॥

2 Hateful, detestable. 1 Meriting death by poison.

४५ द्वेष्ये त्वक्षिगतो, वध्यः शीर्षच्छेद्य इमौ समौ । 2 Meriting beheading.
विष्यो विषेण यो वध्यो, मुसल्यो मुसलेन यः ॥

—by knocks of a pestle.

2 Innocent. 2 Inconsiderately guilty. 2 Malevolent and censorious.

४६ शिश्विदानो ऽकृष्णकर्मा, चपलश् चिकुरः समौ ।
दोषैकदृक् पुरोभागी, निकृतस् त्वनृजुः शठः ॥

3 Wicked; perverse.

2 Informer. 3 Mischiefmaker. 4 Destructive, mischievous.

४७ कर्णेजपः सूचकः स्यात्, पिशुनो दुर्जनः खलः ।
नृशंसो घातुकः क्रूरः पापो, धूर्तस् तु वञ्चकः ॥

2 Fraudulent; crafty.

Idiot. Miser; avaricious.

४८ अज्ञे मूढ-यथाजात-मूर्ख-वैधेय-बालिशाः ।
कदर्ये कृपण-क्षुद्र-किम्पचान-मितम्पचाः ॥

Poor; indigent. Beggar; mendicant.

४९ निःस्वस् तु दुर्विधो दीनो दरिद्रो दुर्गतोऽपि सः ।
वनीयको याचनको मार्गणो याचकाऽर्थिनौ ॥

Proud. Happy. Of divine origin. Viviparous.

५० अहङ्कारवानहंयुः, शुभंयुस् तु शुभान्वितः ।
दिव्योपपादुका देवा, नृ-गवाऽऽद्या जरायुजाः ॥

Engendered by damp.

५१ स्वेदजाः कृमि-दंशाऽऽद्याः, पक्षि-सर्पाऽऽदयोऽण्डजाः ।

1 Oviparous.

इति प्राणि-वर्गः, अत्र मूलश्लोकाः ५०॥; क्षे. श्लो. ०

Vegetables.

उद्भिदस् तरु-गुल्माऽऽद्या, उद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम् ।

3 Sprouting; germinating.

7 Beautiful or pleasing.

५२ सुन्दरं रुचिरं चारु सुषमं साधु शोभनम् ।
कान्तं मनोरमं रुच्यं मनोज्ञं मञ्जु मञ्जुलम् ॥
'रम्यं मनोहरं सौम्यं भद्रकं रामणीयकम् ।' ।१।

1 Charming. ५३ तदासेचनकं तृप्तेर् नास्त्यन्तो यस्य दर्शनात् ।
6 Beloved, desired. अभीष्टेऽभीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियम् ॥

13 Inferior; low. ५४ निकृष्ट-प्रतिकृष्टाऽर्व-रेफ-याप्याऽवमाऽधमाः ।
कुपूय-कुत्सिताऽवद्य-खेट-गर्ह्याऽणकाः समाः ॥

4 Foul, dirty. ५५ मलीमसं तु मलिनं कच्चरं मलदूषितम् ।
3 Purified. 2 Clean. पूतं पवित्रं मेध्यं च, वीध्रं तु विमलाऽर्थकम् ॥

5 Cleansed. ५६ निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं निःशोध्यमनवस्करम् ।
2 Pithless. 4 Void, empty. असारं फल्गु, शून्यं तु वशिकं तुच्छ-रिक्तके ॥

17 Chief; principal. ५७ क्लीबे प्रधानं प्रमुख-प्रवेकाऽनुत्तमोत्तमाः ।
मुख्य-वर्य-वरेण्याश् च प्रवर्हो ऽनवरार्ध्य-वत् ॥

५८ परार्ध्याऽग्र्य-प्राग्रहर-प्राग्र्याऽग्र्याऽग्रीयमग्रियम् ।
5 Excellent. श्रेयान् श्रेष्ठः पुष्कलः स्यात् सत्तमश् चाऽतिशोभने ॥

7 Pre-eminent (in comp). ५९ स्युरुत्तर-पदे व्याघ्र-पुङ्गव-र्षभ-कुञ्जराः ।
सिंह-शार्दूल-नागाऽऽद्याः पुंसि श्रेष्ठाऽर्थ-गोचराः ।

3 Secondary, subordinate. ६० अप्राग्र्यं द्वय-हीने द्वे अप्रधानोपसर्जने ।
9 Great. विशंकटं पृथु बृहद् विशालं पृथुलं महत् ॥

६१ वड्रोरु-विपुलं, पीन-पीव्नी तु स्थूल-पीवरे । 4 Fat; large.
11 Little, small. स्तोकाऽल्प-क्षुल्लकाः, सूक्ष्मं श्लक्ष्णं दभ्रं कृशं तनु ॥

६२ स्त्रियां मात्रा त्रुटिः पुंसि लव-लेश-कणाऽणवः ।
5 Very small. अत्यल्पेऽल्पिष्ठमल्पीयः कनीयोऽणीय इत्यपि ॥

12 Much, many. ६३ प्रभूतं प्रचुरं प्राज्यमदभ्रं बहुलं बहु ।
पुरुहूः पुरु भूयिष्ठं स्फारं भूयश च भूरि च ॥

1 Countless. ६४ परःशताऽऽद्यास् ते येषां परा संख्या शताऽऽदिकात् ॥

2 Numerable. 2 Numbered, counted. ६५ गणनीये तु गणेयं, संख्याते गणितमथ समं सर्वम् ।
14 All; entire. विश्वमशेषं कृत्स्नं समस्त-निखिलाऽखिलानि निःशेषम् ।

६६ समग्रं सकलं पूर्णमखण्डं स्यादनूनके ।
3 Coarse. 3 Delicate, fine. घनं निरन्तरं सान्द्रं, पेलवं विरलं तनु ॥

15 Near, proximate. ६७ समीपे निकटाऽऽसन्न-संनिकृष्ट-सनीड-वत् ।
सदेशाऽभ्याश-सविध-समर्याद-सवेश-वत् ॥

६८ उपकण्ठाऽन्तिकाऽभ्यर्णाऽभ्यग्रा अप्यभितोऽव्ययम् ।
3 Adjoining, contiguous. संसक्ते त्वव्यवहितमपदान्तरमित्यपि ॥

2 Very near. 3 Distant. ६९ नेदिष्ठमन्तिकतमं, स्याद् दूरं विप्रकृष्टकम् ।
3 Very remote. 2 Long. दवीयश् च दविष्ठं च सुदूरं, दीर्घमायतम् ॥

3 Round. 2 Uneven; wavy. ७० वर्तुलं निस्तलं वृत्तं, बन्धुरं तून्नतानतम् ।
6 High, tall. उच्च-प्रांशून्नतोदग्रोच्छ्रितास् तुङ्गे, ऽथ वामने ॥ 5 Short.

3 Bending, stooping. ७१ न्यङ्-नीच-खर्व-ह्रस्वाः स्युरवाग्रेऽवनताऽऽनतम् ।
11 Crooked. अरालं वृजिनं जिह्ममूर्मिमत् कुञ्चितं नतम् ॥

७२ आविद्धं कुटिलं भुग्नं वेल्लितं वक्रमित्यपि ।
3 Straight. 3 Confounded. ऋजावजिह्म-प्रगुणौ, व्यस्ते त्वप्रगुणाऽऽकुलौ ॥

5 Eternal. ७३ शाश्वतस् तु ध्रुवो नित्य-सदातन-सनातनाः ।
3 Permanent, firm. स्थास्नुः स्थिरतरः स्थेयानेक-रूप-तया तु यः ॥

1 Uniform; perpetually the same. ७४ काल-व्यापी स कूटस्थः, स्थावरो जङ्गमेतरः । 2 Immoveable.
6 Moveable. चरिष्णु जङ्गम-चरं त्रसमिङ्गं चराचरम् ॥

3 Shaking; moving. ७५ चलनं कम्पनं कम्प्रं, चलं लोलं चलाचलम् ।
7 Fickle. चञ्चलं तरलं चैव पारिप्लव-परिप्लवे ॥

2 Exceeding. 2 Strong knit. ७६ अतिरिक्तः समधिको, दृढसंधिस् तु संहतः ।
9 Hard; solid. खक्खटं कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढम् ॥

2 Material, corporeal. ७७ जरठं मूर्तिमन् मूर्तं, प्रवृद्धं प्रौढमेधितम् । 3 Full-grown.

5 Old, ancient. पुराणे प्रतन-प्रत्न-पुरातन-चिरन्तनाः ॥

7 New. ७८ प्रत्यग्रो ऽभिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नवः ।

4 Soft. नूत्नश् च, सुकुमारं तु कोमलं मृदुलं मृदु ॥

4 Following. ७९ अन्वगन्वक्षमनुगे ऽनुपदं क्लीबमव्ययम् ।

2 Perceptible. 2 Imperceptible. प्रत्यक्षं स्यादैन्द्रियकमप्रत्यक्षमतीन्द्रियम् ॥

7 Closely attentive. ८० एकतानो ऽनन्यवृत्तिरेकाग्रैकायनावपि ।

अप्येकसर्ग एकाग्र्यो ऽप्येकायनगतोऽपि सः ॥

5 Prior; first; initial. ८१ पुंस्यादिः पूर्व-पौरस्त्य-प्रथमाऽऽद्या, अथाऽस्त्रियाम् ।

6 Last, ultimate. अन्तो जघन्यं चरममन्त्य-पाश्चात्य-पश्चिमाः ॥

2 Vain, useless. ८२ मोघं निरर्थकं, स्पष्टं स्फुटं प्रव्यक्तमुल्बणम् । 4 Apparent, evident.

2 Common. 3 Alone, solitary. साधारणं तु सामान्यमेकाकी त्वेक एककः ॥

6 Other, different. ८३ भिन्नाऽर्थका अन्यतर एकस् त्वो ऽन्येतरावपि ।

2 Various. 2 Quick, expeditious. उच्चावचं नैकभेदमुच्चण्डमविलम्बितम् ॥

2 Sharp, corrosive. 2 Unobstucted. ८४ अरुन्तुदस् तु मर्मस्पृगबाधं तु निरर्गलम् ।

4 Contrary. प्रसव्यं प्रतिकूलं स्यादपसव्यमपष्ठु च ॥

1 Left. 1 Right, ८५ वामं शरीरे सव्यं स्यादपसव्यं तु दक्षिणम् ।

2 Narrow. 2 Impervious. संकटं ना तु संबाधः, कलिलं गहनं समे ॥

3 Crowded, confused. ८६ संकीर्णे संकुलाऽऽकीर्णे, मुण्डितं परिवापितम् । 2 Shaved.

3 Strung; tied. 3 Spread; diffuse. ग्रन्थितं संदितं दृब्धं, विसृतं विस्तृतं ततम् ॥

2 Forgotten. 2 Placed. ८७ अन्तर्गतं विस्मृतं स्यात्, प्राप्त-प्रणिहिते समे ।

6 Shaken. वेल्लित-प्रेङ्खिताऽऽधूत-चलिताऽऽकम्पिता धुते ॥

7 Thrown, cast, sent. ८८ नुत्त-नुन्नाऽस्त-निष्ठ्यूताऽऽविद्ध-क्षिप्तेरिताः समाः ॥

2 Intrenched. 2 Stolen. परिक्षिप्तं तु निवृत्तं, मूषितं मुषिताऽर्थकम् ॥

2 Expanded; dispersed. ८९ प्रवृद्ध-प्रसृते, न्यस्त-निसृष्टे, गुणिताऽऽहते ।
2 Deposited. 2 Multiplied.

2 Plaistered. 2 Hidden. निदिग्धोपचिते, गूढ-गुप्ते, गुण्ठित-रूषिते ॥ 2 Pounded.

2 Melted. 2 Raised, held up. ९० द्रुताऽवदीर्णे, उद्गूर्णोद्यते, काचित-शिक्यिते । 2 Suspended in a swing.

2 Smelled. 2 Smeared; anointed. घ्राण-घ्राते, दिग्ध-लिप्ते, समुदक्तोद्धृते समे ॥
2 Drawn; raised from a deep place.

5 Surrounded ९१ वेष्टितं स्याद् वलयितं संवीतं रुद्धमावृतम् ।

2 Bent; crooked. 4 Sharpened, whetted. रुग्णं भुग्ने, ऽथ निशित-क्ष्णुत-शातानि तेजिते ॥

2 Mature. 3 Ashamed. ९२ स्याद् विनाशोन्मुखं पक्वं, ह्रीण-ह्रीतौ तु लज्जिते ।

3 Chosen; appointed. 2 Joined; annexed. वृत्ते तु वृत-व्यावृत्तौ, संयोजित उपाहितः ॥

3 Attainable. 4 Flowing; dropping. ९३ प्राप्यं गम्यं समासाद्यं, स्यन्नं रीणं स्नुतं स्रुतम् ।

2 Arranged, or heaped. 2 Detested. संगूढः स्यात् संकलितो, ऽवगीतः ख्यातगर्हणः ॥

4 Various, multiform. ९४ विविधः स्याद् बहुविधो नानारूपः पृथग्विधः । 2 Censured, blamed.

2 Coarsely pounded. अवरीणो धिक्कृतश् चाप्यवध्वस्तो ऽवचूर्णितः ॥

1 Diluted decoction. ९५ अनायास-कृतं फाण्टं, स्वनितं ध्वनितं समे । 2 Sounded; making a noise.

6 Bound. बद्धे संदानितं मूतमुद्दितं संदितं सितम् ॥

2 Decocted. 1 Boiled. ९६ निष्पक्वे क्वथितं, पाके क्षीराऽऽज्य-हविषां शृतम् ।

1 Departed. 1 Become calm. निर्वाणो मुनि-वन्ह्याऽऽदौ, निर्वातस् तु गतेऽनिले ॥

2 Mature, ripe. 2 Passed (as ordure). ९७ पक्वं परिणते, गूनं हन्ने, मीढं तु मूत्रिते । 2 Passed (as urine).

2 Nourished. 2 Borne. पुष्टे तु पुषितं, सोढे क्षान्तमुद्वान्तमुद्गते ॥ 2 Vomited.

2 Tamed; subdued or trained. ९८ दान्तस् तु दमिते, शान्तः शमिते, प्रार्थितेऽर्दितः ।
2 Pacified, appeased. 2 Asked, requested.

2 Made known. 2 Covered. ज्ञप्तस् तु ज्ञपिते, छन्नश् छादिते, पूजितेऽञ्चितः ॥
2 Worshipped; revered.

2 Filled; full. ९९ पूर्णस् तु पूरिते, क्लिष्टः क्लिशिते, ऽवसिते सितः ।
1 Tired; fatigued. 2 Finished.

4 Burnt. प्रुष्ट-प्लुष्टोषिता दग्धे, तष्ट-त्वष्टौ तनूकृते ॥ 3 Pared; made thin.

3 Pierced.
१०० वेधितच्छिद्रितौ विद्धे, विन्न-वित्तौ विचारिते ।
3 Judged; discussed.
3 Gloomy. obscured.
निष्प्रभे विगताऽरोकौ, विलीने विद्रुत-द्रुतौ ॥
3 Liquid.

3 Accomplished.
3 Split.
१०१ सिद्धे निर्वृत्त-निष्पन्नौ, दारिते भिन्न-भेदितौ ।
3 Woven.
ऊतं स्यूतमुतं चेति त्रितयं तन्तु-सन्तते ॥

6 Saluted; honoured.
१०२ स्यादर्हिते नमस्यित-नमासितमपचायिताऽर्चिताऽपचितम् ।
4 Served; adored.
वरिवसिते वरिवस्यितमुपासितं चोपचरितं च ॥

5 Sufferring pain.
१०३ संतापित-संतप्तौ धूपित-धूपायितौ च दूनश् च ।
6 Pleased, glad, content.
हृष्टो मत्तस् तृप्तः प्रह्लन्नः प्रमुदितः प्रीतः ॥

8 Cut.
१०४ छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छितं वृक्णम् ।
7 Fallen.
स्रस्तं ध्वस्तं भ्रष्टं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितम् ॥

6 Obtained.
१०५ लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितमासादितं च भूतं च ।
5 Sought.
अन्वेषितं गवेषितमन्विष्टं मार्गितं मृगितम् ॥

7 Wet; moistened.
१०६ आर्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं स्तिमितं समुन्नमुत्तं च ।
6 Preserved, saved, guarded.
त्रातं त्राणं रक्षितमवितं गोपायितं च गुप्तं च ॥

5 Disregarded, despised.
१०७ अवगणितमवमताऽवज्ञाते अवमानितं च परिभूते ।
6 Abandoned, left.
त्यक्तं हीनं विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टे ॥

7 Spoken, said.
१०८ उक्तं भाषितमुदितं जल्पितमाख्यातमभिहितं लपितम्
7 Known, understood.
बुद्धं बुधितं मनितं विदितं प्रतिपन्नमवसिताऽवगते ॥

11 Promised.
१०९ उरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम् ।
संगीर्ण-विदित-संश्रुत-समाहितोपश्रुतोपगतम् ॥

12 Praised.
११० ईलित-शस्त-पणायित-पनायित-प्रणुत-पणित-पनितानि ।
अपि गीर्ण-वर्णिताऽभिष्टुतेडितानि स्तुताऽर्थानि ॥

14 Eaten.
१११ भक्षित-चर्वित-लिप्त-प्रत्यवसित-गिलित-खादित-प्सातम् ।
अभ्यवहृताऽन्न-जग्ध-ग्रस्त-ग्लस्ताऽशितं भुक्ते ॥

Certain irregular Superlatives.
११२ क्षेपिष्ठ-क्षोदिष्ठ-प्रेष्ठ-वरिष्ठ-स्थविष्ठ-बंहिष्ठाः ।
1 Most quick; 1 Smallest; 1 Dearest, largest, 1 Most corpulent; 1 Most numerous.
क्षिप्र-क्षुद्राऽभीप्सित-पृथु-पीवर-बहुल-प्रकर्षाऽर्थाः ॥

1 Hardest;
1 Longest;
११३ साधिष्ठ-द्राघिष्ठ-स्फेष्ठ-गरिष्ठ-ह्रसिष्ठ-वृन्दिष्ठाः ।
1 Most firm. 1 Heaviest; 1 Shortest; 1 Most abundant.
बाढ-व्यायत-बहु-गुरु-वामन-वृन्दारकाऽतिशये ॥

इति विशेष्यनिघ्न-वर्गः १, अत्र मूलश्लोकाः ११२॥, क्षे० श्लो० ॥

अथ संकीर्ण-वर्गः २

१ प्रकृति-प्रत्ययाऽर्थाऽऽद्यैः संकीर्णे लिङ्गमुन्नयेत् ।
2 Action.
1 Continual.
कर्म क्रिया, तत्-सातत्ये गम्ये स्युरपरस्पराः ॥

1 Tolality.
२ साकल्याऽऽसंग-वचने पारायण-परायणे । 1 Adherence. attachment;
2 Wilfulness; independence.
यदृच्छा स्वैरिता, हेतु-शून्या त्वास्था विलक्षणम् ॥
1 Vain and causeless state.

3 Quiet.
3 Self-command.
३ शमथस् तु शमः शान्तिर्, दान्तिस् तु दमथो दमः ।
1 Approved occupation.
अवदानं कर्म वृत्तं, काम्यदानं प्रवारणम् ॥ 2 A desirable gift.

2 Subduing by charms.
४ वशक्रिया संवननं, मूलकर्म तु कार्मणम् । 2 Magic.
2 Tremour.
3 Satisfaction.
विधूननं विधुवनं, तर्पणं प्रीणनाऽवनम् ॥

3 Warding of a blow.
५ पर्याप्तिः स्यात् परित्राणं हस्तधारणमित्यपि ।
3 Sewing.
3 Tearing, rending.
सेवनं सीवनं स्यूतिर्, विदरः स्फुटनं भिदा ॥

2 Curse, imprecation.
६ आक्रोशनमभीषङ्गः, संवेदो वेदना न ना । 2 Sensation, perception.
2 Co-extending; pervading.
संमूर्च्छनमभिव्याप्तिर्, याच्ञा भिक्षाऽर्थनाऽर्दना ॥
4 Begging.

2 Cutting.

७ वर्धनं छेदने, ऽथ द्वे आनन्दन-सभाजने ।

3 Courtesy; welcome or adieu.

2 Received doctrine.
3 Loss.

आप्रच्छन्नमथाऽऽम्नायः संप्रदायः, क्षये क्षिया ॥

2 Taking.
2 Wish, desire.

८ ग्रहे ग्राहो, वशः कान्तौ, रक्षणस् त्राणे, रणः क्वणे ।

2 Protection; defence. 2 Sound, noise.

2 Perforation, piercing.

व्यधो वेधे, पचा पाके, हवो हूतौ, वरो वृत्तौ ॥

2 Maturity. 2 Calling; challenging. 2 Engaging; appointing.

2 Combustion; burning.

९ ओषः प्लोषे, नयो नाये, ज्यानिर् जीर्णौ, भ्रमो भ्रमौ ।

2 Guiding; directing. 2 Wearing, growing old. 2 Whirling; going round.

2 Increase, growth.
2 Fame, notoriety.

स्फातिर् वृद्धौ, प्रथा ख्यातौ, स्पृष्टिः पृक्तौ, स्नवः स्रवे ॥

2 Touch, contact. 2 Oozing, dripping.

2 Thriving.
2 Throbbing.
2 Bringing forth (as young).

१० एधा समृद्धौ, स्फुरणे स्फुरणा, प्रमितौ प्रमा । 2 True knowledge.

प्रसूतिः प्रसवे, श्च्योते प्राघारः, क्लमथः क्लमे ॥

2 Pouring forth; aspersion. 2 Fatigue.

2 Excellence.
2 Union; junction.
2 Sending; directing.

११ उत्कर्षो ऽतिशये, संधिः श्लेषे, विषय आश्रये। 2 Refuge; asylum.

क्षिपायां क्षेपणं, गीर्णिर् गिरौ, गुरणमुद्यमे ॥

2 Swallowing. 2 Effort, exertion.

2 Raising.

१२ उन्नाय उन्नये, श्रायः श्रयणे, जयने जयः ।

2 Reliance; taking refuge. 2 Conquest, victory.

2 Discourse, speech.
2 Pride.

निगादो निगदे, मादो मद, उद्वेग उद्भ्रमे ॥ 2 Regret.

2 Trituration of perfumes.
1 Disfavour.
2 Attack, onset.

१३ विमर्दनं परिमलो, ऽभ्युपपत्तिरनुग्रहः । 2 Conferring of a benefit.

निग्रहस् तद्-विरुद्धः स्यादभियोगस् त्वभिग्रहः ॥

2 Clinching of the fist.
3 Ligament. fetters.
3 Morbid heat.

१४ मुष्टिबन्धस् तु संग्राहो, डिम्बे डमर-विप्लवौ । 3 Affray, assault.

बन्धनं प्रसितिश् चारः, स्पर्शः स्प्रष्टोपतप्तरि ॥

3 Injury.
3 Hint, sign, token.
4 Change of form.

१५ निकारो विप्रकारः स्यादाकारस् त्विङ्ग इङ्गितम् ।

परिणामो विकारे, द्वे समे विकृति-विक्रिये ॥

2 Loss.
2 Assemblage.
2 Abstraction.

१६ अपहारस् त्वपचयः, समाहारः समुच्चयः ।

प्रत्याहार उपादानं, विहारस् तु परिक्रमः ॥

2 Walking for pleasure.

2 Robbery.
2 Extraction.
2 Imitation.
1 Expenditure.

१७ अभिहारो ऽभिग्रहणं, निहारो ऽभ्यवकर्षणम् ।

अनुहारो ऽनुकारः स्यादर्थस्याऽपगमे व्ययः ॥

2 Stream.
6 Forbearance.

१८ प्रवाहस् तु प्रवृत्तिः स्यात्, प्रवहो गमनं बहिः । 1 Going forth; issuing.

वियामो वियमो यामो यमः संयाम-संयमौ ॥

2 Incantation to destroy.

१९ हिंसाकर्माऽभिचारः स्याज्, जागर्या जागरा द्वयोः ।

2 Waking, watching.

2 Obstacle; impediment.

विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः, स्यादुपघ्नोऽन्तिकाश्रये ॥

2 Contiguous support.

2 Enjoyment.
2 Encompassing; surrounding.
2 Separation.

२० निर्वेश उपभोगः स्यात्, परिसर्पः परिक्रिया ।

विधुरं तु प्रविश्लेषे, ऽभिप्रायश् छन्द आशयः ॥

3 Meaning; intention.

2 Abridgment.
2 Contradiction.
2 Perambulation.
3 Stay.

२१ संक्षेपणं समसनं, पर्यवस्था विरोधनम् ।

परिसर्या परीसारः स्यादास्या त्वासना स्थितिः ॥

2 Diffusion.
1 Prolixity.
2 Rubbing of the person.

२२ विस्तारो विग्रहो व्यासः, स च शब्दस्य विस्तरः ।

संवाहनं मर्दनं स्याद्, विनाशः स्याददर्शनम् ॥ 2 Disappearance.

2 Acquaintance.
2 Spreading.
2 Scarcity.
2 Proximity.

२३ संस्तवः स्यात् परिचयः, प्रसरस् तु विसर्पणम् ।

नीवाकस् तु प्रयामः स्यात्, संनिधिः संनिकर्षणम् ॥

3 Reaping.
2 Occasion; opportunity.

२४ लवो ऽभिलावो लवने, निष्पावः पवने पवः। 3 Winnowing; cleaning.

प्रस्तावः स्यादपसरस्, त्रसरः सूत्रवेष्टनम् ॥

2 A Shuttle.

2 First pregnancy of cows.
2 Intellectual faculty.
2 Difficult progress.

२५ प्रजनः स्यादुपसरः, प्रश्रय-प्रणयौ समौ । 2 Affectionate solicitation.

धीशक्तिर् निष्क्रमो, ऽस्त्री तु संक्रमो दुर्गसंचरः ॥

2 Act tending to a main object.
2 Haste. hurry.

२६ प्रत्युत्क्रमः प्रयोगाऽर्थः, प्रक्रमः स्यादुपक्रमः । 2 Beginning.

स्यादभ्यादानमुद्घात आरम्भः, संभ्रमस् त्वरा ॥

2 Impediment.

२७ प्रतिबन्धः प्रतिष्टम्भो, ऽवनायस् तु निपातनम् ।

2 Causing to descend.

2 Apprehension.
2 Smearing.

उपलम्भस् त्वनुभवः, समालम्भो विलेपनम् ॥

2 Separation of lovers.

२८ विप्रलम्भो विप्रयोगो, विलम्भस् त्वतिसर्जनम् ।

2 Liberality.

2 Celebrity.

विश्रावस् तु प्रतिख्यातिरवेक्षा प्रतिजागरः ॥ 2 Attention.

3 Reading lecture. 3 Ditress from disease.

२९ निपाठ-निपठौ पाठे, तेम-स्तेमौ समुन्दने । 3 Wetness.

आदीनवाऽऽस्रवौ क्लेशे, मेलके संग-संगमौ ॥

3 Meeting ; union.

5 Research. 4 Embrace.

३० संवीक्षणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः ।

परिरम्भः परिष्वङ्गः संश्लेष उपगूहनम् ॥

5 Sight ; seeing ; looking. 4 Rejection ; disallowance.

३१ निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनाऽऽलोकनेक्षणम् ।

प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशो निराकृतिः ॥

2 Watching alternately. 4 Censure; reproach.

३२ उपशायो विशायश् च पर्याय-शयनाऽर्थकौ ।

अर्तनं च ऋतीया च हृणीया च घृणाऽर्थकाः ॥

4 Contrariety ; opposition. 4 Transgression.

३३ स्याद् व्यत्यासो विपर्यासो व्यत्ययश् च विपर्यये ।

पर्ययोऽतिक्रमस् तस्मिन्नतिपात उपात्ययः ॥

1 Mission after calling. 1 Place where the priests stand.

३४ प्रेषणं यत् समाहूय तत्र स्यात् प्रतिशासनम् ।

स संस्तावः क्रतुषु या स्तुति-भूमिर् द्विजन्मनाम् ॥

1 A carpenter's work-bench. 2 Tool for cutting corn and grass.

३५ निधाय तक्ष्यते यत्र काष्ठे काष्ठं स उद्धनः ।

स्तम्बघ्नस् तु स्तम्बघनः स्तम्बो येन निहन्यते ॥

1 An auger. 1 Round; circular 2 Winnowing of corn.

३६ आविधो विध्यते येन तत्र, विष्वक्-समे निघः ।

उत्कारश् च निकारश् च द्वौ धान्योत्क्षेपणाऽर्थकौ ॥

1 Swallowing, etc. 4 Stopping, ceasing. 4 Spitting.

३७ निगारोद्गार-विक्षावोद्ग्राहास् तु गरणाऽऽदिषु ।

आरत्यवरति-विरतय उपरामे, ऽथा ऽस्त्रियां तु निष्ठेवः ॥

2 Speed. 2 Conclusion.

३८ निष्ठ्यूतिर् निष्ठेवन-निष्ठीवनमित्यभिन्नानि ।

जवने जूतिः, सातिस् त्ववसाने स्यादथ ज्वरे जूर्तिः ॥

2 Fever.

1 Driving of cattle. 1 Curse. 1 Aggregate patronymic.

३९ उदजस् तु पशु-प्रेरणमकरणिरित्याऽऽदयः शापे ।

गोत्राऽन्तेभ्यस् तस्य वृन्दमित्यौपगवकाऽऽदिकम् ॥

2 Multitude of loaves and pies. 1 Multitude of boys. 1—of coadjutors.

४० आपूपिकं, शाष्कुलिकमेवमाद्यम-चेतसाम् ।

माणवानां तु माणव्यं, सहायानां सहायता ॥

1—of ploughs. 2—of priests. 1—of ribs and back-bones.

४१ हल्या हलानां, ब्राह्मण्य-वाडव्ये तु द्विजन्मनाम् ।

द्वे पर्शुकानां पृष्ठानां पार्श्वं, पृष्ठ्यमनुक्रमात् ॥

2—of threshing floors. 1—of villages, etc.

४२ खलानां खलिनी खल्याऽप्यथ मानुष्यकं नृणाम् । 1—of men.

ग्रामता, जनता, धूम्या, पाश्या, गल्या, पृथक्-पृथक् ॥

1—of people. 1 Accumulation of smoke. 1 Abundance of fetters. 1 Abundance of reeds, ropes and throats.

1—of thousands, etc.

४३ अपि साहस्र-कारीष-वार्मणाऽऽथर्वणाऽऽदिकम् ।

1 Abundance of dry cow dung. 1 Abundance of hides or shields. 1 Collection of prayers.

इति संकीर्ण-वर्गः २, अत्र मूलश्लोकाः ४२॥, क्षे० श्लो००.

अथ नानार्थ-वर्गः ३

१ नानाऽर्थाः के ऽपि कान्ताऽऽदि-वर्गेष्वेवाऽत्र कीर्तिताः ।

भूरि-प्रयोगा ये येषु पर्यायेष्वपि तेषु ते ॥

1 Sky. ether. 1 Heaven. 1 Verse. 1 Glory.

२ आकाशे त्रिदिवे नाको, लोकस् तु भुवने जने, । 1 World. 1 People.

पद्ये यशसि च श्लोकः, शरे खड्गे च सायकः, ॥ 1 Arrow. 1 Sword.

1 Shakal. 1 God of water.

३ जम्बुकौ क्रोष्टु-वरुणौ, पृथुकौ चिपिटाऽर्भकौ, ।

1 Fried rice flattened. 1 Infant.

1 Sight. look. 1 Light.

आलोकौ दर्शन-द्योतौ, भेरी-पटहमानकौ, ॥

1 A double drum. 1 A large drum.

1 Mark. 1 Flank.

४ उत्सङ्ग-चिह्नयोरङ्कः, कलङ्को ऽङ्काऽपवादयोः, ।

1 Spot. 1 Defamation.

1 The chief of snakes.

तक्षको नाग-वर्द्धक्योरर्कः स्फटिक-सूर्ययोः, ॥

1 A carpenter. 1 Crystal; 1 The sun.

1 Wind.
1 *Brahma*.

५ मारुते वेधसि ब्रध्ने पुंसि **कः**, **कं** शिरोऽम्बुनोः, ।
1 Sun. 1 Soul. 1 Head. 1 Water.

1 Shrivelled grain.
1 Brevity.

स्यात् **पुलाकस्** तुच्छ-धान्ये संक्षेपे भक्त-सिक्थके, ।।
1 Lump of boiled rice.

1 An owl.

६ उलूके करिणः पुच्छ-मूलोपान्ते च **पेचकः**, ।
1 Root of a tail of an elephant.

1 Water-pot.
1 A *Buddha* or saint.

कमण्डलौ च **करकः**, सुगते च **विनायकः**, ।।

1 Cubit. 2 A span.
1 A Scorpion.

७ **किष्कुर्** हस्ते वितस्तौ च, शूक–कीटे च **वृश्चिकः**, ।

1 An integrant part.
2 Contrary.

प्रतिकूले **प्रतीकस्** त्रिष्वेक-देशे तु पुंस्ययम्, ।।

1 Gentiana.
1 A fragrant grass.

८ स्याद् **भूतिकं** तु भूनिम्बे कत्तृणे भूस्तृणे ऽपि च, ।
1 Another sort. 1 Andropogon schoenanthus.

1 Moon light night.

ज्योत्स्निकायां च घोषे च **कोशातक्यथ** कट्फले ।।
1 Sorts of Cucurbitaceous plants. 1 Kayaphal.

A white sort of Mimosa.

९ सिते च खदिरे **सोमवल्कः** स्यादथ सिह्लके ।

1 Incense.
1 Meal of seame.

तिल-कल्के च **पिण्याको**, **बाह्लीकं** रामठे ऽपि च, ।। Asafœtida.

1 INDRA.
1 Bdellium.

१० महेन्द्र-गुग्गुलूलूक-व्यालग्राहिषु **कौशिकः**, । 1 Owl.
1 Snake-catcher.

1 Disease. 1 Pain.
1 Fear. 1 Small.

रुक्-ताप-शङ्कास्**वातङ्कः**, स्वल्पे ऽपि **क्षुल्लकस्** त्रिषु, ।।

1 The moon.
1 Long lived.

११ **जैवातृकः** शशाङ्के ऽपि खुरे ऽप्यश्वस्य **वर्तकः**, । A horse's hoof.
1 A quail.

1 A leopard.
1 An aromatic seed.

व्याघ्रे ऽपि **पुण्डरीको** ना, यवान्यामपि **दीपकः**, ।।
1 An elephant to uphold the world.

1 Ape. 1 Shakal.
1 Dog.

१२ **शालावृकाः** कपि-क्रोष्टु-श्वानः, स्वर्णे ऽपि **गैरिकम्**, ।
1 Gold. 1 Red chalk.

1 Pain.
1 Falsehood.

पीडाऽर्थेऽपि **व्यलीकं** स्यादलीकं त्वप्रिये ऽनृते, ।।
1 Any thing displeasing.

1 Disposition.
1 Race; family.

१३ शीलाऽन्वयावनूके द्वे, **शल्के** शकल-वल्कले, ।
1 Part. 1 Scale of a fish. 1 Bark.

1 A weight.
1 Gold.

साऽष्टे शते सुवर्णानां हेम्न्युरो-भूषणे पले ।। 1 Ornament on the breast.

1 Dirt 1 Sin.
1 Calamity.

१४ दीनारे ऽपि च **निष्को** ऽस्त्री, **कल्को** ऽस्त्री शमलैनसोः ।

1 Fraud.

दम्भे ऽप्यथ **पिनाको** ऽस्त्री शूल-शङ्करधन्वनोः, ।।
1 Trident. 1 SIVA's bow.

1 A female elephant.
1 A milch cow.

१५ **धेनुका** तु करेण्वां च, मेघ-जाले च **कालिका** ।
1 Cloudiness. 1 Multitude of clouds.

1 Agony.
1 Explanatory verse.

कारिका यातना-वृत्त्योः, **कर्णिका** कर्ण-भूषणे ।। 1 An ear-ring

१६ करि-हस्ते ऽङ्गुलौ पद्म-वीज-कोश्यां, त्रिषूत्तरे, ।
1 Tip of elephant's trunk. 1 The middle finger. 1 The Pericat of a lotus.

1 Handsome.
1 Chief; Principal.

वृन्दारकौ रूपि-मुख्या**वेके** मुख्याऽन्य-केवलाः, ।।
1 One. 1 Chief. 1 Other. 1 Alone.

Hypocritical.

१७ स्याद् दाम्भिकः **कौक्कुटिको** यश् चाऽदूरेरितेक्षणः, ।
1 Never looking before but stepping with caution

1 Attentive.
2 Indolent.

ललाटिकः प्रभोर् भाल-दर्शी कार्याऽक्षमश् च यः, ।।

1 Side of a hill.
1 Bracelet. 1 Circle.

भूभृन्नितम्ब-वलय-चक्रेषु **कटको** ऽस्त्रियाम्, ।। १ ।।

1 A thorn. 1 Dip of a needle. 1 Paltry foe.

सूच्यग्रे क्षुद्र-शत्रौ च रोमहर्षे च **कण्टकः**, ।। 1 Hair on end.

पाकौ पक्ति-शिशू, मध्य-रत्ने नेतरि **नायकः**, ।। २ ।।
1 Act of cooking; 1 A child; 1 A Chief gem of a necklace. 1 Leader.

1 Waist band.
1 Tiger. 1 Hunter.

पर्यङ्कः स्यात् परिकरे, स्याद् व्याघ्रे ऽपि च **लुब्धकः**, ।

1 Multitude;
1 Guru; a guide.

पेटकस् त्रिषु वृन्दे ऽपि, गुरौ देश्ये च **देशिकः**, ।।३।।

1 A small village.
1 Plank.

खेटकौ ग्राम-फलकौ, धीवरे ऽपिच **जालिकः**, । A fisher man.

1 Pollens.

पुष्प-रेणौ च **किञ्जल्कः**, **शुल्को** ऽस्त्री स्त्री-धनेऽपि च।।४
1 Price. 1 A Dowery.

1 Wave
2 Longing.

स्यात् कल्लोले ऽप्युत्**कलिका**, **वार्द्धकं** भाव-वृन्दयोः, ।
1 Old age. Group of old men.

1 Female elephant.
2 Harlot.

करिण्यां चापि **गणिका**, **दारकौ** बाल-भेदकौ, ।।५।।
1 Child. 2 Tearing.

1 Blind.
2 Wreked.

अन्धे ऽप्य**नेडमूकः** स्यात्, **टङ्कौ** दर्पाऽश्मदारणौ, ।।
1 Pride. 2 Chisel.

1 An earthen pot.
1 She camel.

मृद्भाण्डेऽप्यु**ष्ट्रिका**, मन्थे **खजको** रसदर्वके । ६ ।
1 A churning rod. 1 A spoon.

इति कान्ताः ।

1 Brightness. 2 Ray of light. 3 Flame.
१८ मयूखस् त्विट्-कर- ज्वालास्वलि-बाणौ शिलीमुखौ, ।
1 A bee. 2 An arrow.

1 An auriferous gem.
शङ्खो निधौ ललाटाऽस्थ्नि कम्बौ न स्त्री,ऽन्द्रियेऽपि खम्, ।।
2 The bone on the forehead. 3 A conch. 4 Organ of sense. 5 Shell.

1 Ray of light. 2 Flame.
१९ घृणि-ज्वाले अपि शिखे,

इति खान्ताः ।

1 A mountain. 2 A tree.
शैल-वृक्षौ नगावगौ ।

1 Wind. 2 An arrow.
आशुगौ वायु-विशिखौ, शराऽर्क-विहगाः खगाः, ।।
1 An arrow. 1 The sun. 1 A bird.

1 A bird. 2 The sun. 3 A uorth. 4 Corn.
२० पतङ्गौ पक्षि-सूर्यौ च, पूगः क्रमुक-वृन्दयोः, ।
1 Areca. 2 Multitude.

1 Cattle. 2 Deer. 1 Stream. 2 Speed.
पशवो ऽपि मृगा, वेगः प्रवाह-जवयोरपि, ।।

1 Pollen of flowers. 2 Dust.
२१ परागः कौसुमे रेणौ स्नानीयादौ रजस्यपि, ।

1 An elephant. 2 A chandala.
गजे ऽपि नाग-मातङ्गावपाङ्गस् तिलके ऽपि च, ।।
An outer corner of the eye. 2 A circlet on the forehead.

1 Nature. 2 Relinquishment.
२२ सर्गः स्वभाव-निर्मोक्ष-निश्चयाऽध्याय-सृष्टिषु, ।
3 Certainty. 4 Chapter. 5 Creation.

1 Armour. 2 Means.
योगः संनहनोपाय-ध्यान-संगति-युक्तिषु, ।।
3 Meditation. 4 Union. 5 Junction.

1 Enjoyment. 2 Hire.
२३ भोगः सुखे स्त्र्यादि-भृतावहेश् च फण-काययोः, ।
1 Hood of a serpent. 2 Body of a serpent.

1 Sort of bird. 2 A deer.
चातके हरिणे पुंसि, सारङ्गः शबले त्रिषु, ।। 3 Antelope. 4 Variegated.

An ape. 1 A frog. 1 Curse. 2 Defeat.
२४ कपौ च प्लवगः, शापे त्वभिषङ्गः पराभवे, ।

1 A yoke. 2 A pair. 3 An age.
यानाऽऽद्यङ्गे युगः पुंसि, युगं युग्मे कृताऽऽदिषु, ।।
Meassure of fare enbits.

1 Heaven. 2 An arrow. 3 A bull. 4 Speech.
२५ स्वर्गेषु-पशु-वाग्-वज्र-दिङ्-नेत्र-घृणि-भू-जले ।
5 Thunderbolt. 6 Quarter. 7 An eye. 8 Ray of light. 9 The earth. 10 Water. 11 The sun.

1 A mark. 2 Privy part.
लक्ष्य-दृष्ट्या स्त्रियां पुंसि गौर्, लिङ्गं चिह्न-शेफसोः, ।।

1 Preferableness. 2 Summit. 3 Horn. 4 Drinking pot.
२६ शृङ्गं प्राधान्य-सान्वोश् च, वराङ्गं मूर्ध-गुह्ययोः, ।
1 The head. 2 Privy part.

1 Prosperity.
भगं श्री-काम-माहात्म्य-वीर्य-यत्नाऽर्क-कीर्तिषु, ।।
2 Love or beauty ; desire. 3 Excellence. 4 Strength. 5 Care. 6 The sun. 7 The Moon. 8 Glory.

इति गान्ताः ।

1 Destruction. 2 An iron club. 3 A bolt.
२७ परिघः परिघाते ऽस्त्रे, ऽप्योघो वृन्दे ऽम्भसां रये, ।
1 Multitude. 2 A current of water.

1 Price. 2 Mode of adoration.
मूल्ये पूजा-विधावर्घो, ऽहो-दुःख-व्यसनेष्वघम्, ।।
1 Sin. 2 Pain. 3 Passion.

1 Pleasing. 2 Small. 3 Quick. 4 Insignificant.
२८ त्रिष्विष्टे ऽल्पे लघुः,

इति घान्ताः ।

1 Swing. 2 Glass. 3 Disease of the eye.
काचाः शिक्य-मृद्भेद-दृग्रुजः, ।

1 Reverse Illusion. 2 Copiousness.
विपर्यासे विस्तरे च प्रपञ्चः, पावके शुचिः ।। 1 Fire.

1 A tried minister. 2 A month Ashadha. 3 Sentiment of Love. 4 Pure. 5 White. 6 Hot season.
२९ मास्यमात्ये चाप्युपधे पुंसि मेध्ये सिते त्रिषु, ।

1 Passion. 2 Desire. 3 Ray of light. 4 Lustre.
अभिष्वङ्गे स्पृहायां च गभस्तौ च, रुचिः स्त्रियाम् ।।

इति चान्ताः ।

1 A bear. 2 Clear.
' प्रसन्ने भल्लुके ऽप्यच्छो, गुच्छः स्तबक-हारयोः, ।
1 A cluster. 2 Sort of necklace.

1 Hem of a garment. 2 Bank or shore.
परिधानाऽञ्चले कच्छो जल-प्रान्ते त्रि-लिङ्गकः ।' । ७ ।

इति क्षेपकच्छान्ताः

1 A peacock. 2 VISHNU's bird.
३० केकि-तार्क्ष्यावहिभुजौ, दन्त-विप्राऽण्डजा द्विजाः, ।
1 A tooth. 2 A regenerate man. 3 A bird.

1 VISHNU. 2 SIVA. 3 A goat.
अजा विष्णु-हर-च्छागा, गोष्ठाऽध्व-निवहा व्रजाः, ।।
1 A cowpen. 2 A road. 3 A multitude.

1 A deified saint. 2 YAMA.
३१ **धर्मराजौ** जिन-यमौ, **कुञ्जो** दन्तेऽपि न स्त्रियाम्, ।
1 An elephant's tooth. 2 An Arbour.

1 A field. 2 A city-gate.
वलजे क्षेत्र-पूर्द्वारे, **वलजा** वल्गुदर्शना, ॥ 3 Pretty woman.

1 Even ground. 2 War. 3 Critical moment.
३२ समे क्ष्मांऽशे रणे ऽप्याजिः, **प्रजा** स्यात् संततौ जने, ।
1 Progeny. 2 People.

1 A conch. 2 The moon. 3 Lotus.
अब्जौ शङ्ख-शशाङ्कौ च, स्वके नित्ये **निजं** त्रिषु ॥
1 Own. 2 Perpetual.

इति जान्ताः ।

1 Soul. 2 Skilful.
३३ पुंस्यात्मनि प्रवीणे च **क्षेत्रज्ञो** वाच्य-लिङ्गकः, ।

1 Thought. 2 Name. 3 Hint.
संज्ञा स्याच् चेतना नाम हस्ताऽऽद्यैश् चार्थ-सूचना ॥

1 A Physician. 2 A wise man.
' **दोषज्ञौ** वैद्यविद्वांसौ **ज्ञो** विद्वान् सोमजोऽपि च' ।८।
1 Wise man. 2 Budha.

इति ञान्ताः ।

1 A crow. 2 An elephant's cheek.
३४ काकेभगण्डौ **करटौ**, गजगण्ड-कटी **कटौ**, ।
An elephant's cheek. 2 The hip.

1 Bald. 2 Without prepuce or A Leper.
शिपिविष्टस् तु खलतौ दुश्चर्मणि महेश्वरे, ॥ 3 Śiva. 4 Vishnu.

1 Divine artist. 2 The sun. 3 Carpenter.
३५ देवशिल्पिन्यपि **त्वष्टा**, **दिष्टं** दैवे ऽपि न द्वयोः, ।
1 Destiny. 2 Time.

1 Pungency. 2 Improper act.
रसे **कटुः**, **कटु**कार्ये त्रिषु मत्सर-तीक्ष्णयोः, ॥ 3 Envy. 4 Fierce.

1 Happiness. 2 Ill luck. 3 Destruction.
३६ **रिष्टं** क्षेमाऽशुभाऽभावेष्व**रिष्टे** तु शुभाऽशुभे, ।
1 Happiness. 2 Misery. 3 Butter milk. 4 Sign of Death. 5 Soapy fruit. 6 Liquor. 7 Crow. 8 Nimba tree.

1 Illusion. 2 Stationary. 3 Trap. 4 Fraud. 5 Lie. 6 Assemblage.
माया-निश्चल-यन्त्रेषु कैतवाऽनृत-राशिषु ॥

7 A hammer. 8 Summit.
३७ अयो-घने शैल-शृङ्गे सीराऽङ्गे **कूटम**-स्त्रियाम्, ।
9 Body of a plough. 10 Sky.

1 Small cardamum. 2 An instant. 3 Doubt.
सूक्ष्मैलायां **त्रुटिः** स्त्री स्यात् कालेऽल्पे, संशयेऽपि सा, ॥

1 End of a bow. 2 Eminence. 3 Edge of Weapon. 4 Angle. 5 Crore.
३८ अर्त्युत्कर्षाऽश्रयः **कोट्यो**, मूले लग्न-कचे **जटा**, ।
1 A root. 2 Clotted hair.

1 Consequence. 2 Opulence. 3 Praise.
व्युष्टिः फले समृद्धौ च, **दृष्टिर्** ज्ञाने ऽक्षिण दर्शने, ॥
1 Knowledge. 2 An eye. 3 Sight. 4 Memorable verse.

1 Sacrifice. 2 Desire.
३९ **इष्टिर्** यागेच्छयोः, **सृष्टं** निश्चिते बहुनि त्रिषु, ।
1 Certain. 2 Much. 3 Created. 4 Lost.

1 Painful. 2 Difficult. 3 Ficree.
कष्टे तु कृच्छ्र-गहने, दक्षाऽमन्दाऽगदेषु तु ।

1 Dilligent. 2 Skilful. 3 Hale.
४० **पटुर्**, द्वौ वाच्य-लिङ्गौ च, 4 Salt.

1 Masculine woman. 2 Large Alligator.
' **पोटा** दासी द्विलिंगा च **घृष्टी** घर्षण-सूकरौ ॥ ८ ॥
1 Rubbing. 2 Hog.

1 Collection. 2 Troop of elephants.
घटा गोष्ठ्यां हस्तिपङ्क्तौ कुपीटमुदरे जले ' । ९ ।
1 Belly. 2 Water.

इति टान्ताः ।

1 SIVA. 2 A Peacock.
नीलकण्ठः शिवे ऽपि च, ।

1 Stomach. 2 A granary.
पुंसि **कोष्ठो** ऽन्तर्जठरं कुसूलो ऽन्तर्गृहं तथा, ॥ 3 An Apartment.

1 Confirmation. 2 Destruction. 3 Stop. 4 Steady Practice. 5 Asking. 6 End. 7 Moksha.
४१ **निष्ठा** निष्पत्ति-नाशाऽन्ताः, **काष्ठो**त्कर्षे स्थितौ दिशि, ।
1 Excellence. 2 Limit. 3 Region. 4 Time. 5 Wood.

1 The Eldest. 2 Pre-eminent. 3 Old.
त्रिषु **ज्येष्ठो**ऽतिशस्ते ऽपि **कनिष्ठो** ऽति-युवाऽल्पयोः. ॥
1 Very young. 2 Small.

इति ठान्ताः ।

1 A staff. 2 Army. 3 Punishment. 4 Yama. 5 Churning rod.
४२ **दण्डो** ऽस्त्री लगुडे ऽपि स्याद्, **गुडो** गोलेक्षुपाकयोः, ।
1 A globe or ball. 2 Raw sugar. 3 Armour.

1 A serpent. 2 A carnivorous beast. 3 Wicked man.
सर्प-मांसात्पशू **व्याडौ**, गो-भू-वाचस् **त्विडा इलाः**, ॥
1 A cow. 2 The earth. 3 Speech. 4 Wife of Budha.

1 A bambu rod. 2 A Venom. 3 War whoop. 4 A Roar.
४३ **क्ष्वेडा** वंश-शलाका ऽपि, **नाडी** नाले ऽपि षट्-क्षणे, ।
1 A stalk. 2 An Indian hour. 3 Pipe. 4 Vim, Artery. 5 Guts.

1 A stem. 2 An arrow. 3 A horse. 4 A multitude. 5 Opportunity. 6 Water. 7 Cluster. 8 Excellence.
काण्डो ऽस्त्री दण्ड-बाणाऽर्व-वर्गाऽवसर-वारिषु, ॥

1 Trappings of a horse. — ४४ स्याद् **भाण्ड**मश्वाऽऽभरणेऽमत्रे मूल-वणिग्-धने. ।
2 A pot; 3 Stock or Capital; 4 Ornament.

इति डान्ताः ।

1 Much. 2 Promise — भृश-प्रतिज्ञयोर् **बाढं**, **प्रगाढं** भृश-कृच्छ्रयोः, ॥
1 Much. 2 Difficult. 3 Firm.

1 Multitude. 2 Ball of rice. 3 Body. — ' संघातग्रासयोः **पिण्डी** द्वयोः पुंसि कलेवरे ॥ ९ ॥

1 Temple. 2 Boil. — **गण्डौ** कपोलविस्फोटौ **मुण्डकस्** त्रिषु मुण्डिते ।
1 Barber. 2 Shaved.

1 Section. 2 Variety of sugar-cane. — इक्षुभेदेऽपि **खण्डो**ऽस्त्री, **शिखण्डो** बर्हचूडयोः' ।१०।
1 Peacock's tail. 2 Crest, Lock of hair.

1 Able. 2 Bulky. 3 Firmly. — ४५ शक्त-स्थूलौ त्रिषु **दृढौ**, **व्यूढौ** विन्यस्त-संहतौ. ।
1 Arranged. 2 Compact.

इति ढान्ताः ।

1 Child. 2 Human fœtus. — **भ्रूणो**ऽर्भके स्त्रैण-गर्भे, **बाणो** बलि-सुते शरे, ॥
1 Son of Bali. 2 An arrow. 3 Maid servant. 4 Yellow Amarnath.

1 A particle. 2 Eye of corn. — ४६ **कणो**ऽति-सूक्ष्मे धान्यांऽशे, संघाते प्रमथे **गणः**, ।
1 Multitude. 2 Siva's attendants.

1 A stake at play. 2 Cock fight. — **पणो** द्यूताऽऽदिषूत्सृष्टे भृतौ मूल्ये धनेऽपि च, ॥
3 Wages. 4 Price. 5 Wealth. 6 Commodity. 7 Business. 8 Weight of two tolas.

1 A bow string. 2 Quality. — ४७ मौर्व्यां द्रव्याऽऽश्रिते सत्त्व-शौर्य-संध्याऽऽदिके **गुणः**, ।
3 Truth. 4 Valour. 5 Rope. 7 Cook. 8 Limb. 9 Enjoyment.

1 State of being unemployed. — निर्व्यापार-स्थितौ कालविशेषोत्सवयोः **क्षणः**, ॥
2 Moment. 3 festival. 4 Dance. 5 Wound.

1 Tribe. 2 Colour. — ४८ **वर्णो** द्विजाऽऽदौ शुक्लाऽऽदौ स्तुतौ **वर्णं** तु वाऽक्षरे, ।
3 Praise. 4 Alphabet. 5 Covering. 6 Musical sound. 7 Religious mendicant.

1 The sun. 2 Dark red. — **अरुणो** भास्करेऽपि स्याद् वर्ण-भेदेऽपि च त्रिषु, ॥
3 Charioteer of the sun.

1 Siva. 2 A Post. 2 Crow. A raven. — ४९ **स्थाणुः** शर्वोऽप्यथ **द्रोणः** काकेऽप्याजौ रवे **रणः**, ।
1 A fight. 2 Sound.

1 A barber. 2 Excellent; — **ग्रामणीर्** नापिते पुंसि श्रेष्ठे ग्रामाऽधिपे त्रिषु, ॥ 3 A leader.

1 Wool, felt, &c. — ५० **ऊर्णा** मेषाऽऽदि-लोम्नि स्यादावर्ते चान्तरा भ्रुवोः, ।
2 A circle of hair between the eyebrows.

1 A doe. 2 A golden image. — **हरिणी** स्यान् मृगी हेम-प्रतिमा हरिता च या, ॥
3 Green colour. 4 Metre. 5 Jasmine. 6 Yellow flower.

1 Yellowish white. 2 A deer. — ५१ त्रिषु पाण्डौ च **हरिणः** **स्थूणा** स्तम्भेऽपि वेश्मनः, ।
1 A house post. 2 An iron image. 3 Disease.

1 Desire. 2 Thirst. — **तृष्णे** स्पृहा-पिपासे द्वे, जुगुप्सा-करुणे **घृणे**, ॥ 1 Blame. 2 Pity.

1 A market. 2 A Shop. — ५२ वणिक्-पथे च **विपणिः**, सुरा प्रत्यक् च **वारुणी**, ।
1 Spirituous liquor. 2 The west.

1 A female elephant. 2 A male elephant. — **करेणुरि**भ्यां स्त्री नेभे, **द्रविणं** तु बलं धनम्, ॥ 1 Strength. 2 Wealth.

1 A house. 2 Preserver. — ५३ **शरणं** गृह-रक्षित्रोः, **श्रीपर्णं** कमलेऽपि च, ।
1 A lotus. 2 Nelumbium speciosum.

1 Poison. 2 War. 3 Iron. Weapon. — विषाऽभिमर-लोहेषु **तीक्ष्णं** क्लीबे खरे त्रिषु, ॥ 4 Harsh, sharp.

1 Proof. 2 Limit. 3 Scripture; — ५४ **प्रमाणं** हेतु-मर्यादा-शास्त्रेयत्ता-प्रमातृषु, । 4 Standard; 5 Authority.

1 Instrument. 2 A Field. 3 A body. — **करणं** साधकतमं क्षेत्र-गात्रेन्द्रियेष्वपि, ॥
4 Organ of sense. 5 Cause. 6 Tribe. 7 Action. 8 Dramatic performances.

1 Birth. 2 Unresisted march of troops. — ५५ प्राण्युत्पादे **संसरण**मसंबाध-चमू-गतौ ।

1 Highway. — घण्टापथे, ऽथ वान्ताऽन्ने **समुद्गिरण**मुन्नये, ॥
2 Food vomited. 3 Raising.

1 A horn. 2 Elephant's tooth. — ५६ अतस् त्रिषु, **विषाणं** स्यात् पशुशृङ्गेभदन्तयोः, ।

1 Declivity. 2 Humble. — **प्रवणं** क्रम-निम्नोर्व्यां प्रह्वे ना तु चतुष्पथे, ॥
3 A place where four roads meet. 4 Generous. 5 Principal.

1 Miscellaneous. 2 Impure. — ५७ **संकीर्णौ** निचिताऽशुद्धा, **विरिणं** शून्यमूषरम्, ।
1 Desert. 2 Salt and barren soil.

1 A bridge. 2 Rampart. 3 A falling star. — 'सेतौ च **वरणो**, **वेणी** नदी-भेदे कचोच्चये.' ॥१०॥
1 A river. 2 A braid of hair.

इति णान्ताः ।

1 God. 2 The sun. 1 A river. 2 The sea. — देव-सूर्यौ **विवस्वन्तौ**, **सरस्वन्तौ** नदाऽर्णवौ, ॥

1 A bird.
2 VISHNU's bird.
५८ पक्षि-तार्क्ष्यौ गरुत्मन्तौ, शकुन्तौ भास-पक्षिणौ, ।
1 The Indian culture. 2 A bird. 3 An insect.

1 Fire.
2 A comet.
अग्न्युत्पातौ धूमकेतू, जीमूतौ मेघ-पर्वतौ, ।।
1 A cloud. 2 A mountain.

1 A hand.
2 The asterism.
3 Multitude.
५९ हस्तौ तु पाणि-नक्षत्रे, मरुतौ पवनाऽमरौ, ।
1 Wind. 2 A deity.

1 An elephant driver.
2 A charioteer.
यन्ता हस्तिपके सूते, भर्ता धातरि पोष्टरि, ।।
1 A holder. 2 A nourisher. 3 Husband.

1 A boat.
2 A young animal.
६० यान-पात्रे शिशौ पोतः, प्रेतः प्राण्यन्तरे मृते, ।
1 Hell. 2 A departed soul.

1 A moon's descending node.
2 A banner. 3 Ninth planet.
ग्रह-भेदे ध्वजे केतुः, पार्थिवे तनये सुतः, ।। 1 A king. 2 A son.

1 An architect.
2 Head carpenter.
3 Sacrificer 4 Chamberlain.
६१ स्थपतिः कारु-भेदे ऽपि, भूभृद् भूमिधरे नृपे, ।
1 A mountain. 2 A king.

1 A king.
2 A minister.
3 A Kshatriya. 4 Our born of a brahman and kshatriya woman. 5 Chief.
मूर्धाभिषिक्तो भूपे ऽपि, ऋतुः स्त्री-कुसुमेऽपि च, ।।
1 A woman's courses. 2 A season.

1 VISHNU. 2 SIVA.
3 Buddha.
4 Indistinct. 5 A fool. 6 Nature.
६२ विष्णावप्यजिताऽव्यक्तौ, सूतस् त्वष्टरि सारथौ, ।
1 A cartwright. 2 A charioteer.
3 Quick silver. 4 Born.

1 Wise; learned.
2 Clear.
व्यक्तः प्राज्ञे ऽपि, दृष्टान्तावुभौ शास्त्र-निदर्शने, ।
1 A science. 2 An example.

1 Charioteer.
2 A porter.
६३ क्षत्ता स्यात् सारथौ द्वाःस्थे क्षत्त्रियायां च शूद्रजे, ।
3 One born of Kshatriya Woman and a Sudra.

1 Topic.
2 Mode.
वृत्तान्तः स्यात् प्रकरणे प्रकारे कार्त्स्न्य-वार्तयोः, ।।
3 Whole ; 4 Right conclusion.

1 A war. 2 A stage.
3 A chief place.
६४ आनर्तः समरे नृत्यस्थान-नीवृद्विशेषयोः, । 4 Water.

1 YAMA. 2 Proof;
3 Destiny, 4 Sin.
कृतान्तो यम-सिद्धान्त-दैवाऽकुशलकर्मसु, ।।

1 Phelgm ; Wind ; Bile.
६५ श्लेष्माऽऽदि रस-रक्ताऽऽदि महा-भूतानि तद्-गुणाः ।
2 Blood, flesh, marrow. 3 The elements. 4 Their qualities. 5 The sense-organs. 6 Fosil. 7 Metal. 8 Root of words i.e. verbs.
9 Principle of the body.
इन्द्रियाण्यश्म-विकृतिः शब्द-योनिश् च धातवः, ।।

1 The seraglio.
2 A harem.
६६ कक्षाऽन्तरे ऽपि शुद्धान्तो भूपस्याऽसर्व-गोचरे, ।
1 An iron spear.
2 Power.
3 Energy of a divinity.
कासू-सामर्थ्ययोः शक्तिर्, मूर्तिः काठिन्य-काययोः, ।।
1 Idol. 2 Matter. 3 Body. 4 Swoon.

1 Expansion.
2 A creeping plant.
६७ विस्तार-वल्ल्योर् व्रततिर्, वसती रात्रि-वेश्मनोः, ।
1 Night. 2 A house.

1 Loss.
2 Worship.
क्षयाऽर्चयोरपचितिः, सातिर् दानाऽवसानयोः, ।।
1 Gift. 2 Destruction.

1 Pain.
2 End of a bow.
६८ अर्तिः पीडा-धनुष्कोट्योर्, जातिः सामान्य-जन्मनोः, ।
1 Kind or sort. 2 Birth. 3 Sort of metre. 4 A Flower. 5 Family.

1 Usage.
2 Oozing.
प्रचार-स्यन्दयो रीतिरीतिर् डिम्ब-प्रवासयोः, ।।
1 Calamity of season. 2 Journey.

1 Gain
2 Obtaining.
६९ उदये ऽधिगमे प्राप्तिस्, त्रेता त्वग्नि-त्रये युगे, ।
1 Three sacrificial fires. 2 The Treta Yuga.

1 A harp. 2 A harp of Narada with 100 strings. 3 Greatness.
वीणा-भेदे ऽपि महती, भूतिर् भस्मनि संपदि, ।।
1 Ashes. 2 Success. 3 Birth. 4 A house.

1 River of snakes.
2 City of serpents.
७० नदी-नगर्योर् नागानां भोगवत्यथ संगरे । 1 Combat.
2 Company.
3 Assembly.
संगे सभायां समितिः, क्षय-वासावपि क्षिती, ।।
1 Wane, loss. 2 Abode. 3 The Earth.

1 Sun-beam,
2 Weapon.
७१ रवेरर्चिश् च शस्त्रं च वह्नि-ज्वाला च हेतयः, । 3 Flame.
1 The world.
2 Sort of metre.
जगती जगति छन्दो-विशेषे ऽपि क्षितावपि, ।। 3 The Earth.

3 A metre. 2 Ten.
3 Row, Line.
७२ पङ्क्तिश् छन्दोऽपि दशमं, स्यात् प्रभावेऽपि चाऽऽयतिः, ।
1 Majesty or dignity. 2 Breadth. 3 Future time. 4 Restraint.

1 Motion.
2 A foot soldier.
पत्तिर् गतौ च, मूले तु पक्षतिः पक्ष-भेदयोः, ।।
1 Root of a wing. 2 First lunar day.

1 Origin 2 Sex. 3 Natural disposition. 4 Minister. 5 Subjects.
७३ प्रकृतिर् योनि-लिङ्गे च, कैशिक्याऽऽद्याश् च वृत्तयः, ।
1 Style of composition. 2 Livelihood. 3 Behavious.

1 Sand. 2 Sugar. 3 Sandy place.
सिकताः स्युर् वालुका ऽपि, वेदे श्रवसि च श्रुतिः, ॥
1 Holy scripture. 2 An ear. 3 Hearing. 4 Rumour. 5 Musical note.

1 Beloved woman. 2 Begging.
७४ वनिता जनिताऽत्यर्थाऽनुरागायां च योषिति, ।

1 A cavern. 2 A prison. 3 Protection.
गुप्तिः क्षिति-व्युदासे ऽपि, धृतिर् धारण-धैर्ययोः ॥
1 Holding. 2 Steadiness. 3 Pleasure.

1 An egg-plant. 2 A metre.
७५ बृहती क्षुद्र-वार्ताकी छन्दो-भेदे महत्यपि, । 3 Greatness.

1 A woman. 2 A female elephant. 3 Cry of birds.
वासिता स्त्री-करिण्योश् च, वार्ता वृत्तौ जन-श्रुतौ, ॥
1 Livelihood. 2 Rumour. 3 Action.

1 Chaff. 2 Health. 3 Insignificant.
७६ वार्तं फल्गुन्यरोगे च त्रिष्वप्सु च घृताऽमृते, ।
1 Water. 2 Nectar. 3 Liquid butter.

1 Silver. 2 Gold.
कलधौतं रूप्य-हेम्नोर्, निमित्तं हेतु-लक्ष्मणोः, ॥
1 Cause. 2 Token.

1 Science. 2 Heard story. 3 Hearing.
७७ श्रुतं शास्त्राऽवधृतयोर्, युग-पर्याप्तयोः कृतम्, ।
1 The golden age. 2 Enough. 3 Action.

1 Great dread. 2 Valiant act.
अत्याहितं महा-भीतिः कर्म जीवाऽनपेक्षि च, ॥

1 Proper. 2 An element. 3 True.
७८ युक्ते क्ष्माऽऽदावृते, भूतं प्राण्यतीते समे त्रिषु, ।
1 Living being. 2 Past. 3 Like. 4 Ghost. 5 Birth.

1 Verse. 2 Conduct.
वृत्तं पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीते दृढ-निस्तले, ॥
3 Past. 4 Firm. 5 Round.

1 Realm. 2 Great. 3 Known. 4 Intellect.
७९ महद् राज्यं चाऽवगीतं जन्ये स्याद् गर्हिते त्रिषु, ।
1 Calumny. 2 Rumour. 3 Censured. 4 Wicked.

1 Silver. 2 White.
श्वेतं रूप्येऽपि, रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु, ॥
1 Gold. 2 Silver. 3 White.

1 Movable. locomotive. 2 World.
८० त्रिष्वितो, जगदिङ्गेऽपि, रक्तं नील्याऽऽदि-रागि च, ।
1 Red. 2 Dyed, tinged. 3 Blood. 4 Pleasing.

1 White. 2 Yellow. 3 Clean.
अवदातः सिते पीते शुद्धे, बद्धाऽर्जुनौ सितौ, ॥ 1 Bound. 2 White.

1 Fit. 2 Excellent. 3 Patient.
८१ युक्तेऽति-संस्कृते मर्षिण्यभिनीतो, ऽथ संस्कृतम् ।
1 Wrought, finished. 2 Excellent.

3 Prepared. 4 Language grammatically correct.
कृत्रिमे लक्षणोपेते ऽप्यनन्तो ऽनवधावपि, 1 Infinite. 2 Śesha.
3 Vishnu. 4 Siva. 5 Sky. 6 The earth.

1 Famous. 2 Glad. 3 Known.
८२ ख्याते हृष्टे प्रतीतो, ऽभिजातस् तु कुलजे बुधे, ।
1 Noble. 2 Learned. 3 Bit.

1 Pure. 2 Desert.
विविक्तौ पूत-विजनौ, मूर्छितौ मूढ-सोच्छ्रयौ, ॥
1 Foolish. 2 High, tall. 3 Insensible. 4 Swoon.

1 Sour ; Vinegar. 2 Harsh.
८३ द्वौ चाम्ल-परुषौ शुक्तौ, शिती धवल-मेचकौ, । 1 White. 2 Black.

1 True. 2 Right.
सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्ते ऽभ्यर्हिते च सत्, ॥
3 Existing. 4 Excellent. 5 Venerable.

1 Revered. 2 Distressed by foes.
८४ पुरस्कृतः पूजिते ऽरात्याभियुक्ते ऽग्रतः कृते, । 3 Placed in front.

1 Secure. 2 Abode. 3 Calm. 4 Soft.
निवातावाश्रयाऽवातौ शस्त्राऽभेद्यं च वर्म यत्, ॥
5 Armour.

1 Produced. 2 High.
८५ जातोन्नद्ध-प्रवृद्धाःस्युरुच्छ्रिता, उत्थितास् त्वमी ।
3 Increased. 4 Grown large.

1 Increased. 2 Endeavouring. 3 Produced.
वृद्धिमत्-प्रोद्यतोत्पन्ना, आदृतौ सादराऽर्चितौ. ॥
1 Respectful. 2 Respected.

1 Group. 2 Born.
' समूहोत्पन्नयोर् जातमहिजिच् छ्रीपतीन्द्रयोः ।
1 Snake charmer. 2 Krishna. 3 Indra.

1 Waterfall. 2 Noctral combat.
सौप्तिके ऽपि प्रपातो ऽथावपातावतटावटौ ॥११॥
1 Descent. 2 Precpice. 3 Pit.

1 Union. 2 Battle. 3 Holy sticks.
समित् सङ्गे रणे ऽपि स्त्री व्यवस्थायामपि स्थितिः' ।१२।
1 Stay. 2 Order. 3 Precipice.

इति तान्ताः ।

1 Meaning. 2 Wealth.
८६ अर्थो ऽभिधेय-रै-वस्तु-प्रयोजन-निवृत्तिषु, ।
3 Thing. 4 Purpose. 5 Prohibition. 6 Object. 7 Cause. 8 Request.

1 Place of water. 2 Sacred science.
निपानाऽऽगमयोस् तीर्थमृषि-जुष्टे जले गुरौ, ॥
3 Holy place. 4 Water. 5 Holy instructor. 6 Sacrifice. 7 Saint.

1 Powerful. ८७ समर्थस् त्रिषु शक्ति-स्थे संबद्धाऽर्थे हिते ऽपि च, ।
2 Connected in sense. 3 Benevolent.

1 Impotent.
2 Very old. दशमीस्थौ क्षीणराग-वृद्धौ, वीथी पदव्यपि, ॥
1 A road. 2 A shop. 3 Terrace in front of a house. 4 Line.

1 Assembly.
2 Care.
3 Consideration. 4 State. ८८ आस्थानी-यत्नयोरास्था, प्रस्थो ऽस्त्री सानु-मानयोः, ।
1 Side of a hill. 2 A measure.

1 Science.
2 Wealth. 'शास्त्र-द्रविणयोर् ग्रन्थः,संस्था ऽऽधारे स्थितौ मृतौ'॥ १२॥
1 Support. 2 Stability. 3 Death.

इति थान्ताः ।

1 Meaning; opinion.
2 Subjection. आभिप्राय-वशौ छन्दावब्दौ जीमूत-वत्सरौ, ॥ 1 A cloud. 2 A year.

1 Defamation.
2 Command. ८९ अपवादौ तु निन्दाऽऽज्ञे, दायादौ सुत-बान्धवौ, ।
1 Son. 2 Kinsman.

1 A ray of light.
2 A foot. 3 A fourth part. 4 A root. 5 A measure of a verse. पादा रश्म्यङ्घ्रि-तुर्यांशाश्, चन्द्राऽग्न्यर्कास् तमोनुदः, ॥
1 The moon. 2 Fire. 3 The Sun.

1 Ill report.
2 Disregard.
3 Controversy decided. ९० निर्वादो जनवादे ऽपि, शादो जम्बाल-शष्पयोः, ।
1 Mud. 2 Young grass.

1 Cry. 2 Weeping. आरावे रुदिते त्रातर्याक्रन्दो दारुणे रणे, ॥
3 Protector. 4 Dreadful fight.

1 Favour.
2 Tranquility.
3 Clearness. 4 Brightness. 5 Pleasure. ९१ स्यात् प्रसादोऽनुरागेऽपि, सूदः स्याद् व्यञ्जनेऽपि च, ।
1 Sauce or condiment. 2 Cook.

1 A cowherd.
2 Krishna. गोष्ठाऽध्यक्षेऽपि गोविन्दो, हर्षेऽप्यामोद-वन् मदः, ॥
1 Joy. 2 Fragrance. 3 Intoxication. 4 Pride. 5 Liquor. 6 Rut of elephants.

1 Chief.
2 Royal insignia. ९२ प्राधान्ये राज-लिङ्गे च वृषाऽङ्गे ककुदो ऽस्त्रियाम्, ।
3 Hump of a bull. 4 Summit of a hill.

1 Knowledge.
2 Conversation.
3 Agreement. 4 War. 5 Name. 6 Pleasing. 7 Conduct. 8 Promise. स्त्री संविज्ज्ञान-संभाषा-क्रियाकाराऽऽजि-नामसु, ॥

1 Religious and moral merit.
2 Privacy. 3 Vedanta. 4 Principle. ९३ धर्मे रहस्युपनिषत्, स्यादृतौ वत्सरे शरत्, ।
1 The sultry season. 2 A year.

1 Industry.
2 Defence Resort.
3 Place. 4 Mark. 5 Foot. 6 Thing. 7 Footsteps. 8 Word. 9 Sound. पदं व्यवसिति-त्राण-स्थान-लक्ष्माऽङ्घ्रि-वस्तुषु, ॥

1 Spot frequented by kine.
2 A measure. ९४ गोष्पदं सेविते माने, प्रतिष्ठा कृत्यमास्पदम्, ।
1 Dignity. 2 Business. 3 Place.

1 Desired.
2 Sweet. त्रिष्विष्ट-मधुरौ स्वादू, मृदू चातीक्ष्ण-कोमलौ, ॥ 1 Blunt. 2 Soft.

1 Foolish, dull.
2 Little. 3 Slow sick. 4 Unluckly. 5 Gentle. 6 Deer. 7 Elephant. 8 Saturn. ९५ मूढाऽल्पाऽपटु-निर्भाग्या मन्दाः स्युर्, द्वौ तु शारदौ ।

1 New. 2 Diffident.
3 Produced in autumn. 4 Purity. 5 A year. 6 Durga. प्रत्यग्राऽप्रतिभौ, विद्वत्-सुप्रगल्भौ विशारदौ. ॥
1 Learned. 2 Confident.

इति दान्ताः ।

1 A fathom.
2 The Indian fig tree. 3 Measured by arms. ९६ व्यामो वटश् च न्यग्रोधावुत्सेधः काय उन्नतिः, ।
1 Body. 2 Height.

1 A yoke for burdens.
2 A highway. 3 Load. 4 Storing of Corn. पर्याहारश् च मार्गश् च विवधौ वीवधौ च तौ, ॥

1 A branch of a tree at a sacrifice.
2 Halo round The Sun. 3 Navel of a wheel. ९७ परिधिर् यज्ञिय-तरोः शाखायामुपसूर्यके, ।

1 A pledge.
2 A calamity.
3 Mental agony. 4 Place. बन्धकं व्यसनं चेतःपीडा ऽधिष्ठानमाधयः, ॥

1 A reconciling of differences.
2 Silence. 3 Promise. 4 Meditation. 5 Perseverance. ९८ स्युः समर्थन-नीवाक-नियमाश् च समाधयः, ।

1 Offence or guilt.
2 Indicatory letters unsounded. 3 Elements of language. दोषोत्पादे ऽनुबन्धः स्यात् प्रकृतस्याऽदि-विनश्वरे ॥

3 A person following an example. ९९ मुख्याऽनुयायिनि शिशौ प्रकृत्याऽनुवर्तने, । 4 Child. 5 Continuation.

1 Vishnu.
2 The moon. विधुर् विष्णौ चन्द्रमासि, परिच्छेदे बिले ऽवधिः, ॥
1 Limit. 2 A hole. 3 Attention. 4 Period. 5 Place.

1 Rule, form.
2 Fate. 3 Time.
4 Brahma. 5 Ritual. 6 Kind. 7 Command. १०० विधिर् विधाने दैवे ऽपि, प्रणिधिः प्रार्थने चरे, ।
1 Request. 2 A spy. 3 Place.

1 Learned. 2 Budha.
3 Defied saint.
4 Old. 5 Increased. बुध-वृद्धौ पण्डिते ऽपि, स्कन्धः समुदये ऽपि च, ॥
1 Multitude. 2 A trunk of a tree. 3 A shoulder.
4 Part of the army. 5 King. 6 Chapter. 7 Five objects of sense.

1 Name of a country. १०१ देशे नद-विशेषे ऽब्धौ **सिन्धुर्** ना सरिति स्त्रियाम्, ।
2—of a river. 3 A sea. 4 A river.

1 Form or rule. 2 Manner, sort. 3 Fodder. 4 Prosperity. **विधा** विधौ प्रकारे च, **साधू** रम्ये ऽपि च त्रिषु, ॥
1 Handsome, pleasing. 2 A saint. 3 Right. 4 Good.

1 A wife. 2 Daughter-in-law. 3 A woman. 4 A bridge. १०२ **वधूर्** जाया स्नुषा स्त्री च, **सुधा** लेपोऽमृतं स्नुही, ।
1 Plaister. 2 Nectar. 3 Euphorbia Ternealli. 4 Head.

1 Promise. 2 State, boundary. 3 Joint. **संधा** प्रतिज्ञा मर्यादा, **श्रद्धा** संप्रत्ययः स्पृहा, ॥
1 Belief, confidence. 2 Fondness.

1 Ardent spirit. 2 Nectar of flowers. 3 Honey. 4 A demon. 5 Chaitra. 6 Bassia Latifolia. 7 Spring. १०३ **मधु** मद्ये पुष्प-रसे क्षौद्रे ऽप्यन्धं तमस्यपि, ।
1 Darkness. 2 Blind. 3 Water.

1 Conceited of learning. 2 Proud. 3 Elevated. अतस् त्रिषु, **समुन्नद्धौ** पण्डितंमन्य-गर्वितौ, ॥

1 A reproachful appellative. 2 Indefinite appelation. १०४ ब्रह्मबन्धुरधिक्षेपे निर्देशे, ऽथाऽवलम्बितः ।
1 Relied on.

2 Near. 3 Wrapt up. 4 Bound. अ-विदूरो ऽप्यवष्टब्धः, **प्रसिद्धौ** ख्यात-भूषितौ. ॥
1 Notorious. 2 Adorned.

1 Odour. 2 Sulphur. 3 Little. 4 Arrogance. 'लेशेऽपि **गन्धः**, **संबाधो** गुह्यसंकुलयोरपि ।
1 Female organ. 2 Throng. 3 Distress.

1 Prohibition. 2 Pain. 3 Injury. **बाधा** निषेधे दुःखे च, ज्ञातृचान्द्रिसुरा **बुधाः**' ॥१३॥
1 A wise man. 2 Moon light. 3 Liquor.

इति धान्ताः ।

1 The Sun. 2 Fire. १०५ सूर्य-वह्नी **चित्रभानू**, **भानू** रश्मि-दिवाकरौ, ।
1 Ray of light. 2 The Sun.

1 Brahma. 2 Body. **भूतात्मानौ** धातृ-देहौ, मूर्ख-नीचौ **पृथग्जनौ**, ॥
1 An ignorant man. 2 One of a low tribe.

1 A mountain. 2 A rock or stone. १०६ **ग्रावाणौ** शैल-पाषाणौ, **पत्रिणौ** शर-पक्षिणौ, ।
1 An arrow. 2 A bird. 3 A Falcon.

1 A tree. 2 A mountain. तरु-शैलौ **शिखरिणौ**, **शिखिनौ** वह्नि-बर्हिणौ, ॥
1 Fire. 2 A peacock. 3 A tree. 4 Arrow. 5 Cock. 6 Gallineous fowl. 7 Crested.

1 Desire. 2 Making prisoner. १०७ **प्रतियत्नावुभौ** लिप्सोपग्रहावथ **सादिनौ** । 3 Comprehension.

1 Charioteer. 2 Horseman. 3 Elephant-rider. द्वौ सारथि-हयारोहौ, **वाजिनो**ऽश्वेषु-पक्षिणः, ॥
1 A horse. 2 An arrow. 3 A bird.

1 Family. 2 Native spot. 3 Noble born. १०८ कुले ऽप्यभिजनो जन्म-भूम्यामप्यथ **हायनाः** ।
1 A year. 2 Ray of light.

3 A kind of rice. वर्षाऽर्चिर्-व्रीहिभेदाश् च, चन्द्राग्न्यर्का **विरोचनाः**, ॥
1 The moon. 2 Fire. 3 The Sun. 4 Name of a Person.

1 Hair. 2 Skin. 3 Sin. १०९ केशे ऽपि **वृजिनो**, **विश्वकर्मा** ऽर्क-सुरशिल्पिनोः, ।
1 The Sun. 2 The artist of the gods.

1 Care. 2 Firmness. 3 Intellect. 4 Disposition. 5 Brahman. 6 Body. 7 Soul. 8 Mind. **आत्मा** यत्नो धृतिर् बुद्धिः स्वभावो ब्रह्म वर्ष्म च, ॥

1 Indra. 2 A vicious elephant. 3 Monsoon. 4 Mischievous. 5 Collision. ११० शक्रो घातुक-मत्तेभो वर्षुकाऽब्दो **घनाघनः**, ।

1 Pride of wealth, etc. 2 Knowledge. 3 Request 4 Killing. **अभिमानो** ऽर्थाऽऽदि-दर्पे ज्ञाने प्रणय-हिंसयोः, ॥

1 A cloud. 2 Solidity. 3 Hard. 4 Thick. 5 Cyperus rotundus. 6 Iron club. 7 Assemblage. 8 Cymbal. १११ **घनो** मेघे मूर्ति-गुणे त्रिषु मूर्ते निरन्तरे, ।

1 The Sun. 2 A master. **इनः** सूर्ये प्रभौ, **राजा** मृगाङ्के क्षत्रिये नृपे, ॥
1 The moon. 2 A soldier by tribe. 3 A king.

1 A dancing girl. 2 A female messenger. 3 A clever woman. ११२ **वाणिन्यौ** नर्तकी-दूत्यौ, स्रवन्त्यामपि **वाहिनी**, ।
1 A river. 2 An army. 3 Kind of Metre.

1 The thunderbolt. 2 Lightning. **ह्रादिन्यौ** वज्र-तडितौ, वन्दायामपि **कामिनी**, ॥
1 A climbing plant. 2 A lady.

1 The skin. 2 Body. 3 Thin. 4 Small. 5 Separate. ११३ त्वग्-देहयोरपि **तनुः**, **सूना** ऽधो-जिह्विका ऽपि च, ।
1 The uvulva. 2 A murder place. 3 Place of Slaughter such as Kitchen etc. 4 Delivery. 5 Flower.

1 A sacrifice. 2 Expansion. 3 Mean. क्रतु-विस्तारयोरस्त्री **वितानं** त्रिषु तुच्छके ॥

4 Slow. 5 Empty. 6 Canopy. ११४ मन्दे, ऽथ **केतनं** कृत्ये केतावुपनिमन्त्रणे, ।
1 Indispensable act. 2 A Banner. 3 Invitation.

1 Holy writ. 2 True knowledge. 3 A Penance. वेदस् तत्त्वं तपो **ब्रह्म**, **ब्रह्मा** विप्रः प्रजापतिः, ॥
1 A priest by birth. 2 The creator.

1 Perseverance.
2 Destruction.
११५ उत्साहने च हिंसायां सूचने चाऽपि **गन्धनम्**, ।
3 Indication. 4 Manifestation.

1 Calcining.
2 Speed.
3 Satisfaction. 4 Calamity.
आतञ्चनं प्रतीवाप-जवनाऽऽप्ययनाऽर्थकम्, ॥

1 A mark or token.
2 A beard.
११६ **व्यञ्जनं** लाञ्छनं श्मश्रु-निष्ठानाऽवयवेष्वपि, ।
3 Condiment. 4 Private part of a male or female. 5 A consonant.

1 Detraction.
2 A combat of animals, birds and serpents. 3 Rumour.
स्यात् **कौलीनं** लोक-वादे युद्धे पश्वहि-पक्षिणाम्, ॥

1 Going forth, exit.
११७ स्यादु**द्यानं** निःसरणे वन-भेदे प्रयोजने, ।
2 A garden. 3 Purpose.

1 Leisure.
2 Place. 3 Stay.
अवकाशे स्थितौ **स्थानं**, क्रीडाऽऽदावपि **देवनम्**, ॥
1 Sport, play. 2 Grief. 3 Desire to surpass. 4 Lamentation. 5 Gambling.

1 Turning away.
2 Opposition.
११८ **व्युत्थानं** प्रतिरोधे च विरोधाऽऽचरणे ऽपि च, ।
3 Independence.

1 Manly exertion.
2 Domestic affairs.
3 Getting up. 4 Motion.
उत्थानं पौरुषे तन्त्रे संनिविष्टोद्गमे ऽपि च, ॥

1 Killing. 2 Obsequies. 3 Motion.
११९ मारणे मृत-संस्कारे गतौ द्रव्ये ऽर्थ-दापने ।
4 Substance. 5 Repayment.

6 Accomplishing.
7 Materials.
निर्वर्तनोपकरणाऽनुव्रज्यासु च **साधनम्**, ॥
8 Accompanyment. 9 Means. 10 following. 11 Army. 12 Cause. 13 Sacrifice. 14 Solitary place of debt.

1 Revenge. 2 Gift.
१२० **निर्यातनं** वैर-शुद्धौ दाने न्यासाऽर्पणे ऽपि च, ।
3 Delivery of a deposit. 4 Repayment.

1 Calamity.
2 Fall.
व्यसनं विपदि भ्रंशे दोषे कामज-कोपजे, ॥
3 Fault arising from desire or anger. 4 Sin. 5 Ardent desire. 6 Vain effort.

1 Eyelash. 2 Filaments of a flower.
१२१ **पक्ष्मा**ऽक्षि-लोम्नि किञ्जल्के तन्त्वाऽऽद्यंशेऽप्यणीयसि, ।
3 A short thread. 4 Very small. 5 Wing.

1 Certain days of the lunar month.
तिथि-भेदे क्षणे **पर्व**, **वर्त्म** नेत्रच्छदे ऽध्वनि, ॥
2 Introduction. 3 A festival. 4 Knot. 5 Book. 1 Eyelid. 2 A road.

1 Wrong or unfit act. 2 Private part.
१२२ अ-कार्य-गुह्ये **कौपीनं**, **मैथुनं** संगतौ रते, ।
4 Covering of the privy part. 1 Union. 2 Copulation. 3 A marriage.

1 The supreme soul. 2 Intellect.
प्रधानं परमाऽऽत्मा धीः, **प्रज्ञानं** बुद्धि-चिह्नयोः, ॥
3 Nature. 4 Elephant Driver. 5 Chief. 1 Knowledge. 2 A mark, token.

1 A blossom.
2 A fruit.
१२३ **प्रसूनं** पुष्प-फलयोर्, **निधनं** कुल-नाशयोः, ।
1 A family. 2 Disappearance. 3 Death.

1 Weeping.
2 Lamenting.
क्रन्दने रोदनाऽऽह्वाने, **वर्ष्म** देह-प्रमाणयोः, ॥
1 Body. 2 Elevation, weight.

1 A house. 2 Body.
3 Light lustre.
१२४ गृह-देह-त्विट्-प्रभावा **धामान्यथ** चतुष्पथे । 4 Dignity.

1 Meeting of four roads.
2 Construction. 3 Form. 4 Death.
संनिवेशे च **संस्थानं**, **लक्ष्म** चिह्न-प्रधानयोः, ॥
1 A mark, token. 2 Chief. 3 A target.

1 Covering,
2 Clothing.
१२५ आच्छादने **संविधानमपवारण**मित्युभे, ।
3 Conceatment.

1 Accomplishment.
2 Attainment.
आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणे ऽपि च, ॥
3 Gratifying.

1 A wheel.
2 A town.
3 Prowess. 4 Fixing. 5 Adjustment.
१२६ **अधिष्ठानं** चक्र-पुर-प्रभावाऽध्यासनेष्वपि, ॥

1 Excellent of its kind. 2 A jewel.
रत्नं स्व-जाति-श्रेष्ठे ऽपि, **वने** सलिल-कानने, ॥
1 Water. 2 A forest.

1 Separate.
2 Small. 3 Inferior.
१२७ **तलिनं** विरले स्तोके वाच्य-लिङ्गं, तथोत्तरे, ।

1 Virtuous.
2 Similar. 3 Same.
समानाः सत्-समैके स्युः, **पिशुनौ** खल-सूचकौ, ॥
1 Wicked. 2 A whisper.

1 Deficient.
2 Blamable.
१२८ **हीन-न्यूनावू**न-गर्ह्यौ, वेगि-शूरौ **तरस्विनौ**, ।
1 Swift. 2 Valiant.

1 Guilty. 2 Subdued.
3 Distressed.
अभिपन्नो ऽपराद्धो ऽभिग्रस्त-व्यापद्गतावपि. ॥

इति नान्ताः ।

1 An ornament.
2 A string of bells.
१२९ **कलापो** भूषणे बर्हे तूणीरे संहतावपि, ।
3 An eye on Peacock's tail. 4 A quiver. 5 Multitude.

1 Furniture,
2 Sowing around.
परिच्छदे **परीवापः** पर्युप्तौ सलिल-स्थितौ, ॥
3 Still water. 4 A tank.

1 A herdsman.
2 The head of a cowpen. 3 Superintendent of a village. 4 King.
१३० गोधुग्-गोष्ठपती **गोपौ**, हर-विष्णू **वृषाकपी**, ।
1 SIVA. 2 VISHNU. 3 Fir

1 Vapour.
2 A tear.
बाष्पमूष्माश्रु, **कशिपु** त्वन्नमाच्छादनं द्वयम्, ॥
1 Food. 2 Clothing.

1 A bed.
2 An upper story.
3 A wife.
१३१ तल्पं शय्याऽट्ट-दारेषु, स्तम्बे ऽपि विटपो ऽस्त्रियाम्, ।
1 A clump or cluster. 2 A branch of a tree. 3 Expansion.

1 Learned.
2 Pleasing.
प्राप्तरूप-स्वरूपाऽभिरूपा बुध-मनोज्ञयोः ॥

1 A female turtle.
2 A sort of lute.
१३२ मेढ्र-लिङ्गा अमी, कूर्मी वीणा-भेदश् च कच्छपी, ।

1 A blanket of hair.
2 Eight of a day.
' कुतपो मृग-रोमोत्थ-पटे चाह्नो ऽष्टमें ऽशके. ।

इति पान्ताः ।

1 Tuft of hair. 2 A river.
3 Water Lily. 4 A mother.
'शिफा शिखायां सरिति मांसिकायां च मातरि ॥१४॥

1 A root of a tree.
2 A hoof.
शफं मूले तरूणां स्याद् गवादीनां खुरेऽपि च ।

1 A Garland.
2 An ornament.
गुल्फः स्याद् गुम्फने बाहोरलंकारे च कीर्तितः ॥१५॥

1 The letter र्. 2 Bad.
र-वर्णे पुंसि रेफः स्यात् कुत्सिते वाच्य-लिङ्गकः' ।१६।

इति फान्ताः ।

1 Spirit after death.
2 A horse. 3 A singer.
4 Celestial beings. 5 Sort of deer.
अन्तरा-भव-सत्त्वे ऽश्वे गन्धर्वो दिव्य-गायने, ॥

1 A ring.
2 A conch or shell.
१३३ कम्बुर् ना वलये शङ्खे, द्विजिह्वौ सर्प-सूचकौ, ।
1 A serpent. 2 A whisperer or informer.

1 Eastern. 2 Prior.
3 Forefathers. 4 First.
पूर्वो ऽन्य-लिङ्गः प्रागाह पुम्-बहुत्वे ऽपि पूर्वजान्. ॥

1 Arrow. 2 A plant.
'चित्रपुङ्खेऽपि कादम्बो नितम्बोऽ द्रितटे कटौ' ॥१६॥
1 Slope of a hill. 2 A hip.

1 A ladle.
2 Serpent-hood.
दर्वी फणाऽपि, बिम्बोऽस्त्री मण्डलेऽपि च'' । १७ ।
1 Dise. 2 Circle.

इति बान्ताः ।

1 A jar.
2 A temple.
3 The sign Aquarius.
१३४ कुम्भौ घटेभमूर्धांशौ, डिम्भौ तु शिशु-बालिशौ, ।
1 A child. 2 An ignorant man.

1 Post or pillar.
2 Insensibility.
स्तम्भौ स्थूणा-जडीभावौ, शम्भू ब्रह्म-त्रिलोचनौ, ॥
1 BRAHMA. 2 SIVA. 3 Superior deity of jainas.

1 The belly.
2 A fetus. 3 A child.
4 Interior.
१३५ कुक्षि-भ्रूणाऽर्भका गर्भा, विस्रम्भः प्रणये ऽपि च, ।
1 Acquaintance. 2 Confidence. 3 Amorous solicitation.

1 A large drum. 2 A die.
3 A stake at play.
स्याद् भेर्यां दुन्दुभिः पुंसि,स्यादक्षे दुन्दुभिः स्त्रियाम्, ॥

1 Safflower. 2 Gold.
3 Water-pot.
१३६ स्यान् महा-रजते क्लीबं कुसुम्भं करके पुमान्, ।

1 A *Kshatriya*.
2 An Emperor.
3 The nave of a wheel.
क्षत्रिये ऽपि च नाभिर् ना, सुरभिर् गवि च स्त्रियाम् ,॥
1 A cow. 2 Musk. 3 Spring. 4 Fragrant. 5 Pleasing.

1 An assembly.
2 One of a company. 3 Group. 4 House. 5 Gaming.
१३७ सभा संसदि सभ्ये च, त्रिष्वध्यक्षे ऽपि वल्लभः. ।
1 A superintendent.
2 The chief headman. 3 A lover.

इति भान्ताः ।

1 A ray of light.
2 A rein.
किरण-प्रग्रहौ रश्मी, कपि-भेकौ प्लवङ्गमौ,॥ 1 An ape. 2 A frog.

1 Desire.
2 Love, Cupid.
4 Desirable. 5 Good.
१३८ इच्छा-मनोभवौ कामौ, शक्त्युद्योगौ पराक्रमौ, ।
1 Power. 2 Exertion. 3 Valour.

1 Moral and religious merit.
2 Yama. 3 Fitness. 4 Nature. 5 Usage. 6 Drinker of Soma.
7 Father of Yudhishtira. 8 Religion. 9 Vedas. 10 A sacrifice.
धर्माः पुण्य-यम-न्याय-स्वभावाऽऽचार-सोमपाः, ।

1 Deliberate undertaking.
2 A stratagem. 3 Valour.
१३९ उपाय-पूर्व आरम्भ उपधा चाप्युपक्रमः, ।

1 A market. 2 A town.
3 Holy writ, the Vedas.
4 Trade.
वणिक्-पथः पुरं वेदो निगमा, नागरो वणिक् ॥
1 A citizen, a townsman.

1 A trader.
2 The Vedas.
१४० नैगमौ द्वौ, बले रामो नील-चारु-सिते त्रिषु, ।
1 BALARAMA. 2 Parshuram. 3 Rama. 4 Black. 5 Pleasing. 6 White.

1 In comp. A multitude.
2 A Village. 3 Octave in music.
शब्दाऽऽदि-पूर्वो वृन्दे ऽपि ग्रामः, क्रान्तौ च विक्रमः,॥
1 Walking. 2 Power. 3 Valour.

1 Praise.
2 A Sacrifice.
3 Multitude.
१४१ स्तोमः स्तोत्रे ऽध्वरे वृन्दे, जिह्मस् तु कुटिले ऽलसे, ।
1 Crooked. 2 Idle.

1 Heat. 2 Sweat.
उष्णे ऽपि घर्मश् चेष्टाऽलङ्कारे भ्रान्तौ च विभ्रमः, ॥
1 Illusion. 2 Confussion. 3 Eye gestures.

1 A disease of the spleen. 2 Clump of grass. 3 Army. 4 Fort. 5 Platoons. 6 Groop of Branches.
१४२ गुल्मा रुक्-स्तम्ब-सेनाश् च, जामिः स्वसृ-कुलस्त्रियोः ।
1 A sister. 2 A chaste woman.

1 The earth.
2 Patience.
3 Proper. 4 Able. 5 Benevolent. 6 Forgiveness.
क्षिति-क्षान्त्योः क्षमा, युक्ते क्षमं शक्ते हिते त्रिषु, ॥

1 Green.
2 Black. १४३ त्रिषु **श्यामौ** हरित्-कृष्णौ, **श्यामा** स्याच्छारिवा निशा, ।
3 A potherb. 4 Fragrant plant. 5 Night. 6 A young woman.

1 A tail.
2 A mark on the fore- **ललामं** पुच्छ-पुण्ड्राऽश्व-भूषा-प्राधान्य-केतुषु, ॥
head. 3 A horse. 4 Ornament. 5 Chief. 6 A flag, symbol. 7 Prowess. 8 Horn.

1 The supreme soul.
2 An Atom. 3 Little. १४४ **सूक्ष्मम**ध्यात्ममप्याद्ये प्रधाने **प्रथमस्** त्रिषु । 1 First. 2 Chief.
1 Pleasing.
2 Reverse, contrary. **वामौ** वल्गु-प्रतीपौ **द्वावधमौ** न्यून-कुत्सितौ, ॥ 1 Low. 2 Vile.
3 Left. 4 Udder. 5 Cupid. 6 Siva. 7 Wealthy. 8 Woman. 9 A mare.

1 Old.
2 Used. १४५ जीर्णं च परिभुक्तं च **यातयाम**मिदं द्वयम्. ।

इति मान्ताः ।

1 A horse.
2 VISHNU's bird. तुरङ्ग-गरुडौ **तार्क्ष्यौ**, निलयाऽपचयौ **क्षयौ**, ॥
1 A house. 2 Loss. 3 Destruction. 4 Consumption. 5 King's disease.

1 Husband's brother.
2 Wife's brother. १४६ **श्वशुर्यौ** देवर-श्यालौ, **भ्रातृव्यौ** भ्रातृज-द्विषौ, ।
1 A brother's son. 2 An enemy.

1 A thundercloud.
2 INDRA.
3 Rain. 4 Cloud. **पर्जन्यौ** रसदब्देन्द्रौ, स्या**दर्यः** स्वामि-वैश्ययोः, ॥
1 A master. 2 A man of the 3rd tribe. 3 Excellent.

1 The 8th asterism.
2 The 4th age. १४७ **तिष्यः** पुष्ये कलियुगे, **पर्यायो** ऽवसरे क्रमे, ।
1 Opportunity. 2 Succession.

1 Subjected.
2 Oath, ordeal. **प्रत्ययो** ऽधीन-शपथ-ज्ञान-विश्वास-हेतुषु ॥
3 Knowledge. 4 Trust. 5 Cause.

6 A hole.
7 An Affix.
8 Celebrity. 9 Usage. १४८ रन्ध्रे शब्दे, ऽथा**ऽनुशयो** दीर्घद्वेषाऽनुतापयोः, ।
1 An old enmity. 2 Repentance.

1 Incompleteness. **स्थूलोच्चयस्** त्व-साकल्ये नागानां मध्यमे गते, ॥
1 An elephant's Path. 2 A Tableland.

1 An oath.
2 Usage. 3 Time. १४९ **समयाः** शपथाऽऽचार-काल-सिद्धान्त-संविदः, ।
4 Demonstrated conclusion. 5 Bargain. 6 Hint.

1 Vice. 2 Ill fortune. 3 Calamity. व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्य**नयास्** त्रयः, ॥

1 Transgression.
2 Distress.
3 Fault. 4 Punishment. १५० **अत्ययो** ऽतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दण्डे ऽप्यथाऽऽपदि ।
1 Calamity.

2 War. 3 Futurity. युद्धाऽऽयत्योः **संपरायः**, **पूज्यस्** तु श्वशुरेऽपि च, ॥
1 A father-in-law. 2 A teacher. 3 Respected.

1 Rear guard.
2 Multitude. १५१ पश्चादवस्थायि बलं समवायश् च **सन्नयौ**, ।
1 Assemblage.
2 Vicinity.
3 A house. संघाते संनिवेशे च **संस्त्यायः**, **प्रणयास्** त्वमी ॥
1 Acquaintance.

2 Solicitation.
3 Love. १५२ विस्रम्भ-याच्ञा-प्रेमाणो, विरोधे ऽपि **समुच्छ्रयः**, ।
1 Enmity. 2 Elevation.

1 Frequented and known region.
2 Object of Sense. 3 Country. **विषयो** यस्य यो ज्ञातस् तत्र शब्दाऽऽदिकेष्वपि, ॥

1 Infusion, extract.
2 Exudation of a tree. 3 Astringent. 4 Perfume rubbed on body. १५३ निर्यासे ऽपि **कषायो** ऽस्त्री, सभायां च **प्रतिश्रयः**, ।
1 Assembly. 2 Refuge. 3 House.

1 Abundance, frequency.
2 Starving to death. 3 Similarity. **प्रायो** भून्म्यन्त-गमने, **मन्युर्** दैन्ये क्रतौ क्रुधि, ॥
1 Distress. 2 A sacrifice. 3 Anger.

1 A secret.
2 Privy part. १५४ रहस्योपस्थयोर् **गुह्यं**, **सत्यं** शपथ-तथ्ययोः, ।
1 An oath. 2 Truth. 3 The krita age. 4 True.

1 Animal strength.
2 Dignity.
3 Valour. 4 Semen Viriles. 5 Splendour. **वीर्यं** बले प्रभावे च, **द्रव्यं** भव्ये गुणाऽऽश्रये, ॥
1 Right, fit. 2 Substance. 3 Wealth. 4 Drug. 5 Brass.

1 A place.
2 A house.
3 An Asterism. 4 Strength. 5 Fire. १५५ **धिष्ण्यं** स्थाने गृहे भे ऽग्नौ, **भाग्यं** कर्म शुभाऽशुभम्, ।
1 Destiny. 2 Goodluck. 3 Ill fate.

1 A pignut.
2 Gold. 3 Bhisma. कशेरु-हेम्नोर् **गाङ्गेयं**, **विशल्या** दन्तिका ऽपि च, ॥
1 A plant. 2 Menisper glabrum.

1 The goddess LAKSHMI. 2 GAURI.
3 SWAHA. 4 INDRANI. १५६ **वृषाकपायी** श्री-गौर्योरभिख्या नाम-शोभयोः, ।
1 A name. 2 Beauty. 3 Glory.

1 Beginning, undertaking.
2 Atonement. 3 Study. 4 Worship. 5 Disquisition. आरम्भो निष्कृतिः शिक्षा पूजनं संप्रधारणम् ॥

6 Means. 7 Act.
8 Bodily action.
9 Remedy. 10 Root. 11 Case relation. 12 Religions ceremony. 13 Obsequies. १५७ उपायः कर्म चेष्टा च चिकित्सा च नव **क्रियाः**, ।

1 Wife of the sun.
2 Beauty. **छाया** सूर्य-प्रिया कान्तिः प्रतिबिम्बमनातपः, ॥
3 A reflected image. 4 A shade.

1 Enclosure of an edifice. १५८ **कक्ष्या** प्रकोष्ठे हर्म्यादेः काञ्च्यां मध्येभ-बन्धने, ।
2 A string of bells. 3 A rope round an elephant's body. 4 Effort. 5 Armpit.

1 An act. 2 A fierce deity. 3 Pestilence. **कृत्या** क्रिया-देवतयोस् त्रिषु भेद्ये धनाऽऽदिभिः, ॥
4 Peace. 5 Bribery. 6 Anything to be done.

1 A rumour. 2 Thing to be done. १५९ **जन्यः** स्याज् जनवादेऽपि, **जघन्यो**ऽन्त्येऽधमेऽपि च, ।
3 fight. 4 Maid servant. 5 Parents. 1 Last, ultimate. 2 Low, vile. 3 Born of low origin.

1 Reprehensible. 2 Subject, dependent. 3 Fit to be said. गर्ह्याऽधीनौ च **वक्तव्यौ**, **कल्यौ** सज्ज-निरामयौ, ॥
1 Ready, prepared. 2 Healthy. 3 Skilful. 4 Morning. 5 Auspicious speech. 6 Clouds. 7 Yesterday. 8 Tomorrow.

1 Intelligent. 2 Wealthy. १६० आत्मवाननपेतो ऽर्थाद्**अर्थ्यौ**, **पुण्यं** तु चार्वपि, ।
1 Pleasing. 2 Merits. 3 Good act.

1 Beautiful. 2 Silver. 3 Wrought silver and gold. **रूप्यं** प्रशस्त-रूपे ऽपि, **वदान्यो** वल्गु-वागपि, ॥
1 Eloquent. 2 Generous.

1 Just, reasonable. 2 Middle. 3 Low. १६१ न्याय्ये ऽपि **मध्यं**, **सौम्यं** तु सुन्दरे सोम-दैवते. ।
1 Handsome, 2 Sacred to the moon. 3 Mild. 4 Mercury.

इति यान्ताः !

1 Multitude. 2 Occasion. 3 Service. 4 A day. निवहाऽवसरौ **वारौ**, **संस्तरौ** प्रस्तराऽध्वरौ, ॥
1 A bed of grass or bark. 2 A sacrifice.

1 Brihaspati. 2 A parent. १६२ **गुरू** गीष्पति-पित्राद्यौ, **द्वापरौ** युग-संशयौ, ।
3 A Venerable person. 4 Instructor. 5 Heavy. 6 Great. 1 The 3rd age. 2 Doubt.

1 difference. 2 Similitude. **प्रकारौ** भेद-सादृश्ये, **आकारा**विङ्गिताऽऽकृती, ॥
1 Hint. 2 Form.

1 Beard of corn. 2 An arrow. १६३ **किंशारू** धान्यशूकेषू, **मरू** धन्व-धराधरौ, ।
1 A country void of water. 2 A mountain.

1 A tree. 2 A mountain. 3 The Sun. **अद्रयो** द्रुम-शैलाऽर्काः, स्त्रीस्तनाऽब्दौ **पयोधरौ**, ॥
1 Woman's breasts. 2 A cloud.

1 A Darkness. 2 A foe. 3 A demon. 4 Vritra. १६४ ध्वान्ताऽरि-दानवा **वृत्रा**, बलि-हस्तांऽशवः **कराः**, ।
1 Tax. 2 Hand. 3 Ray of light. 4 Hailstones. 5 Elephant trunk. 6 Hair.

1 Splitting fracture. 2 A feminine disease. 3 An arrow. **प्रदरा** भङ्ग-नारीरुक्-बाणा, **अस्राः** कचा अपि, ॥
1 Hair. 2 A corner. 3 A tear. 4 Blood.

1 A hornless bull. 2 A beardless man. १६५ अ-जात-शृङ्गो गौः काले ऽप्य-श्मश्रुर् ना च **तूबरौ**, ।
1 Gold. 2 Wealth. 3 A cloud. स्वर्णे ऽपि **राः**, **परिकरः** पर्यङ्क-परिवारयोः, ॥
1 A bed. 2 A dependent. 3 Commencement. 4 Group. 5 Girding as for battle.

1 Elegance of a pearl. 2 The pupil of the eye. १६६ मुक्ता-शुद्धौ च **तारः** स्यान्**छारो** वायौ स तु त्रिषु ।
3 A high note in music. 4 A loud noise. 5 Silver. 6 A star. 1 Air. 2 Variegated. 3 A die table.

1 Promise. 2 War. 3 Bargain. कर्बुरे, ऽथ प्रतिज्ञाऽऽजि-संविदापत्सु **संगरः**, ॥
4 Calamity. 5 Praise. 6 Charm. 7 Sami fruit.

1 The prayers of the *Vedas*. १६७ वेद-भेदे गुप्त-वादे **मन्त्रो**, **मित्रो** रवावपि, ।
2 Consultation. 3 Incantation. 1 The sun. 2 A friend.

1 A sacrifice. 2 An arrow. 3 Shaving of sacrificial post. 4 Thunderbolt. मखेषु यूपखण्डेऽपि **स्वरुर्**, गुह्ये ऽप्य**वस्करः**, ॥
1 Part to be concealed. 2 Excrement. 3 Sweeping.

1 Charge sounded by trumpets. १६८ **आडम्बरस्** तूर्य-रवे गजेन्द्राणां च गर्जिते, ।
2 Roaring of elephants. 3 Beginning. 4 Making show.

1 A brisk assault. 2 Robbery. 3 Arming. **अभिहारो** ऽभियोगे च चौर्ये संनहने ऽपि च, ॥

1 An attendant. 2 A scabbard. 3 Insignia of dignity. १६९ स्याज् जङ्गमे **परीवारः** खड्ग-कोशे परिच्छदे, ।

1 A tree. 2 A handful of sacred grass. 3 Stool or cusion. **विष्टरो** विटपी दर्भ-मुष्टिः पीठाऽऽद्यमासनम्, ॥

1 A door. 2 A porter. १७० द्वारि द्वाःस्थे **प्रतीहारः** **प्रतीहार्य**प्यनन्तरे, ।
1 A female porter.

1 A large ichneumon. 2 Vishnu. 3 Siva. विपुले नकुले विष्णौ **बभ्रुर्** ना पिङ्गले त्रिषु, ॥
4 Fire. 5 A sage. 6 Tawny. 7 Large.

1 Strength. 2 Essence. 3 Just. १७१ **सारो** बले स्थिरांऽशे च न्याय्ये क्लीबं वरे त्रिषु, ।
4 Prosperity. 5 Water. 6 Wealth.

1 A gamester. 2 A stake. **दुरोदरो** द्यूतकारे पणे, द्यूते **दुरोदरम्** ॥ 3 Gambling.

1 A forest. 2 A difficult road. 3 A sort of sugar cane. १७२ महाऽरण्ये दुर्ग-पथे **कान्तारं** पुन्-नपुंसकम्, ।

1 Envy. 2 Envious. 3 Niggardly. 4 Gnat. **मत्सरो** ऽन्य-शुभ-द्वेषे तद्वत्-कृपणयोस् त्रिषु, ॥

१७३ देवाद् वृते **वरः** श्रेष्ठे त्रिषु क्लीबं मनाक्-प्रिये, ।
1 A boon. 2 Excellent. 3 Indeed. 4 A little approved. 5 A husband.

वंशाऽङ्कुरे **करीरो** ऽस्त्री तरु-भेदे घटे च ना, ॥
1 Shoot of a bambu. 2 A kind of tree. 3 A jar. 4 A sort of a plant.

१७४ ना चमू-जघने हस्त-सूत्रे **प्रतिसरो** ऽस्त्रियाम् , ।
1 Rearguard. 2 A string worn on the wrist at nuptials. 3 Counsel. 4 A servant. 5 Sacrifice.

यमाऽनिलेन्द्र-चन्द्राऽर्क-विष्णु-सिंहांऽशु-वाजिषु ॥
1 Yama. 2 Wind. 3 Indra. 4 The moon. 5 The sun. 6 Vishnu. 7 A lion. 8 A ray of light. 9 A horse.

१७५ शुकाऽहि-कपि-भेकेषु **हरिर्** ना कपिले त्रिषु, ।
10 A parrot. 11 A serpent. 12 An Ape. 13 A frog. 14 Tawny. 15 Green. 16 Yellow.

शर्करा कर्परांऽशे ऽपि, **यात्रा** स्याद् यापने गतौ, ॥
1 A potsherd. 2 A stony nodule. 3 A country abounding in Stones. 4 A disease. 5 Clayed sugar.
1 Passing away time. 2 Livelihood. 3 Travelling. 4 Festival.

१७६ **इरा** भू-वाक्-सुराऽप्सु स्यात् , **तन्द्री** निद्रा-प्रमीलयोः ।
1 The earth. 2 Speech. 3 Ardent spirit. 4 Water.
1 Drowsiness. 2 Lassitude.

धात्री स्यादुपमाता ऽपि क्षितिरप्यामलक्यपि, ॥
1 A nurse. 2 The earth. 3 A Mother. 4 A myrobalan.

१७७ **क्षुद्रा** व्यङ्गा नटी वेश्या सरघा कण्टकारिका, ।
1 Wanting a limb. 2 A dancing girl. 3 A courtesan. 4 A bee. 5 An egg plant.

त्रिषु क्रूरे ऽधमे ऽल्पे ऽपि **क्षुद्रं**, **मात्रा** परिच्छदे ॥
6 Cruel. 7 Low. 8 Small. 9 Miserly. 10 Poor.
1 Requisites, materials. 2 A little.

१७८ अल्पे च परिमाणे सा, **मात्रं** कार्त्स्न्यें ऽवधारणे, ।
3 Quantity. 4 Measure. 5 The whole. 6 Only. 7 An earring. 8 An instant. 9 Half a short syllable. 10 Wealth.

आलेख्याऽऽश्चर्ययोश् **चित्रं**, **कलत्रं** श्रोणि-भार्ययोः, ॥
1 Painting, delineation. 2 Wonder. 3 Variegated. 4 A circle. 5 Wonderful. 6 A star. 7 Subhadra.
1 The hip and loins. 2 A wife. 3 A strong hold.

१७९ योग्य-भाजनयोः **पात्रं** **पत्रं**, वाहन-पक्षयोः, ।
1 Fit. capable. 2 A vessel. 3 King's minister. 4 A river bed. 5 A vessel in sacrifice. 6 An Actor.
1 A vehicle. 2 A wing. 3 A leaf. 4 Arrow feather.

निदेश-ग्रन्थयोः **शास्त्रं**, **शस्त्र**मायुध-लोहयोः, ॥
1 Command. 2 Institutes of science.
1 A weapon. 2 Iron. 3 A knife.

१८० स्याज् जटांऽशुकयोर् **नेत्रं**, **क्षेत्रं** पत्नी-शरीरयोः, ।
1 Root of a tree. 2 Wove silk bleached. 3 An eye. 4 The rope of a churn. 5 A car. 6 A guide.
1 A wife. 2 Body. 3 A field. 4 A holy spot. 5 A Geometrical figure.

मुखाग्रे क्रोड-हलयोः **पोत्रं**, **गोत्रं** तु नाम्नि च, ॥
1 Snout of a hog. 2 Forepart of a plough. 3 Sort of cloth.
1 Name. 2 A family. 3 Wealth. 4 A mountain. 5 The earth. 6 A herd of kine.

१८१ **सत्त्र**माच्छादने यज्ञे सदा-दाने वने ऽपि च, ।
1 Vesture. 2 A sacrifice. 3 Constant alms. 4 A forest. 5 Fraud. 6 Means.

अजिरं विषये काये ऽप्य**म्बरं** व्योम्नि वाससि, ॥
1 Object of perception. 2 A body. 3 A courtyard. 4 Wind.
1 Ether ; the sky. 2 Apparel. 3 Ambergris.

१८२ **चक्रं** राष्ट्रे ऽप्य**क्षरं** तु मोक्षे ऽपि, **क्षीर**मप्सु च, ।
1 A realm. 2 A wheel. 3 A sharp discus. 4 An army. 5 Multitude. 6 A mill. 7 A potter's wheel. 8 A whirlpool. 9 Ruddy goose.
1 Exemption from transmigration. 2 A letter. 3 Brahman. 4 Siva. 5 Unalterable.
1 Water. 2 Milk.

स्वर्णे ऽपि **भूरि-चन्द्रौ** द्वौ, द्वार-मात्रे ऽपि **गोपुरम्**, ॥
1 Gold. 2 Frequent numerous. 3 Brahma. 4 Vishnu. 5 Siva. 6 Moon. 7 Camphor. 8 water.
1 A door. 2 A town gate. 3 Sort of grass.

१८३ गुहा-दम्भौ **गह्वरे** द्वे, रहो ऽन्तिक**मुपह्वरे**, ।
1 A cavern. 2 Pride. 3 A forest. 4 An Arbour.
1 Near. 2 Solitude.

पुरो ऽधिकमुपर्य**ग्राण्य**गारे नगरे **पुरम्** ॥
1 Front, fore-part. 2 More. 3 Top, summit. 4 Point. 5 Assemblage. 6 Four mouthfuls. 7 Chief.
1 A house. 2 A town. 3 A body. 4 City of Patna.

१८४ **मन्दिरं** चाथ **राष्ट्रो** ऽस्त्री विषये स्यादुपद्रवे, ।
1 A house. 2 A town. 3 The sea.
1 A country, or realm. 2 Calamity.

दरो ऽस्त्रियां भये श्वभ्रे, **वज्रो** ऽस्त्री हीरके पवौ, ॥
1 Fear, dread. 2 A hole in the ground. 3 Little. 4 A cavern.
1 A diamond. 2 The thunderbolt.

१८५ **तन्त्रं** प्रधाने सिद्धान्ते सूत्रवाये परिच्छदे, ।
1 Chief. 2 Right conclusion. 3 A weaver's batten. 4 Raiment. 5 Responsibility of a Realm. 6 Dependance. 7 A sacred book. 8 An excellent medicament.

औशीरश् चामरे दण्डे ऽप्यौ**शीरं** शयनाऽऽसने, ॥
1 Handle of a fan of cow's hair. 2 A bed. 3 Chair or stool. 4 Fragrant root.

1 Tip of an elephant's trunk. १८६ **पुष्करं** करि-हस्ताऽग्रे वाद्य-भाण्ड-मुखे जले ।
2 Head of drum. 3 Water.

4 Sky. 5 Edge of a scimitar. व्योम्नि खड्ग-फले पद्मे तीर्थौषधि-विशेषयोः ॥
6 Lotus. 7 Holy place. 8 A Drug.

1 Interval. 2 Period. १८७ **अन्तरम**वकाशाऽवधि-परिधानान्तर्धि-भेद-तादर्थ्ये ।
3 Clothing. 4 Covering. 5 Difference. 6 Same. 7 A weak point.

8 A hole. 9 Own. 10 Without. 11 Outside. छिद्राऽऽत्मीय-विना-बहिरवसर-मध्ये ऽन्तरात्मनि च, ॥
12 Opportunity. 13 Midst. 14 Supreme being. 15 Similar. 16 Other.

1 Fragrant root of grass. १८८ मुस्ते ऽपि **पिठरं**, राज-कशेरुण्यपि **नागरम्**, ।
2 Cyprus rohmdas. 3 A boiler.
1 Cyprus pertenuis. 2 Ginger. 3 Belonging to a city.

1 Very dark. 2 Mischievous, destructive. 3 Vicious elephant. **शार्वरं** त्वन्धतमसे घातुके भेद्य-लिङ्गकम्, ॥

1 Pale red. 2 White. 3 Yellow. १८९ **गौरो** ऽरुणे सिते पीते, व्रणकार्यप्य**रुष्करः**, ।
4 Clean. 5 White mustard. 1 Sharp, corrosive. 2 Semecarpus macardium.

1 Hard. 2 Old. 3 The belly. **जठरः** कठिने ऽपि स्यादधस्तादपि चा**ऽधरः** ॥
1 Inferior, low. 2 The lip. 3 Less. 4 Difficult.

1 Unperplexed. 2 Attentive. १९० अनाकुले ऽपि चै**काग्रो**, **व्यग्रो** व्यासक्त आकुले, ।
1 Distracted. 2 Perplexed. 3 Frightened.

1 Superior, high. 2 Northern. उपर्युदीच्य-श्रेष्ठेष्वप्यु**त्तरः**स्याद**नुत्तरः** ॥
3 Excellent. 4 Answer. 5 Son of Virata.
1 Inferior. 2 Southern. 3 Worse. 4 Excellent. 5 Silent.

1 Distant, remote. १९१ एषां विपर्यये श्रेष्ठे, दूराऽनात्मोत्तमाः **पराः**, ।
2 Other. 3 Preeminent. 4 Subsequent. 5 An enemy.

1 Sweet. 2 Pleasing. 3 Poison. स्वादु-प्रियौ च **मधुरौ**, **क्रूरौ** कठिन-निर्दयौ, ॥
1 Hard. 2 Pitiless; cruel. 3 Destructive. 4 Terrible.

1 Generous. 2 Great. 3 Gentle. 4 Unperplexed. १९२ **उदारौ** दातृ-महतोरि**तरस्** त्वन्य-नीचयोः, ।
1 Other. 2 Low, vile.

1 Indolent. 2 Independent, uncontrolled. मन्द-स्वच्छन्दयोः **स्वैरः**, **शुभ्र**मुद्दीप्त-शुक्लयोः ॥
1 Splendid. 2 White. 3 Tale.

1 A Great shower. '**आसारो** वेगवद्वर्षे सैन्यप्रसरणं तथा ॥ १७ ॥

2 Incursion of an army. 3 Hail stones. 4 Excellence. धाराम्बुपाते चोत्कर्षे ऽस्त्री कटाहे तु **कर्परः** ।
1 A fine pot. 2 Skull. 3 A pot sherd.

1 Beautiful. 2 Humble. **बन्धुरं** सुन्दरे नम्रे **गिरिर्** गेन्दुकशैलयोः ॥ १८ ॥
1 Yellow substance. 2 Mountain.

1 A pot. 2 An oblation. **चरुः** स्थाल्यां हविःपक्ता **ऽवधीरः** कातरे चले' ।१९।
1 A fool. 2 Movable.

इति रान्ताः ।

1 Lock on the crown of the head. १९३ चूडा किरीटं केशाश् च संयता **मौलयस्** त्रयः, ।
2 A diadem. 3 Hair tied on the head. 4 Head.

1 The tree *Pilu*. 2 An elephant. द्रुमप्रभेद-मातङ्ग-काण्ड-पुष्पाणि **पीलवः**, ॥
3 An arrow. 4 A Flower. 5 An Atom.

1 YAMA. 2 Measured time. १९४ कृतान्ताऽनेहसोः **कालश्**, चतुर्थे ऽपि युगे **कलिः**, ।
3 Death. 4 Infinite time. 5 Black.
1 The fourth age. 2 A quarrel. 3 War, battle. 4 Unblown flower.

1 A deer. 2 A lotus. 3 Water. स्यात् कुरङ्गे ऽपि **कमलः**, प्रावारे ऽपि च **कम्बलः**, ॥
4 Laxmi. 5 An excellent woman. 1 A blanket. 2 A dewlop.
3 Chief of serpents. 4 Water.

2 Tax, revenue. 3 An oblation. १९५ करोपहारयोः पुंसि **बलिः** प्राण्यङ्गजे स्त्रियाम्, ।
1 Wrinkle. 4 Bali.

1 Bulkiness. 3 Strength. स्थौल्य-सामर्थ्य-सैन्येषु **बलं** ना काक-सीरिणोः, ॥
2 Army, forces. 4 A crow. 5 Balarama.

1 A whirlwind. 2 Rheumatic. १९६ **वातूलः** पुंसि वात्यायामपि वाताऽसहे त्रिषु,। 3 Insane.

1 Wicked. 2 A tiger. 3 A serpent. 4 Vicious elephant. भेद्य-लिङ्गः शठे **व्यालः** पुंसि श्वापद-सर्पयोः, ॥

1 Sin. 2 Filth. 3 Excretion. 4 Dregs. 5 Rust. १९७ **मलो** ऽस्त्री पाप-विट्-किट्टान्यस्त्री **शूलं** रुगायुधम्, ।
1 Colic. 2 A weapon.

1 A lance. 2 A gnomon. शङ्कावपि द्वयोः **कीलः**, **पालिः** स्त्र्यश्र्यङ्क-पङ्क्तिषु, ॥
3 A stake. 4 A post. 5 Flame. 6 A blow on the breast. 1 A corner. 2 The hollow above the hip. 3 Sharp edge. 4 Mark. 5 Arrow. 6 End. 7 Handful.

1 A mechanical art. 2 A measure of time. 3 A part.
१९८ **कला** शिल्पे काल-भेदे **चाऽऽली** सख्यावली अपि, ।
1 A companion. 2 A row. 3 Calamity. 4 Digit of the moon. 5 Long note.

1 Tide. 2 Time. 3 Limit. 4 Sea shore.
अब्ध्यम्बु-विकृतौ **वेला** काल-मर्यादयोरपि, ॥

1 The Pleiades. 2 A cow. 3 Many. 4 Fire. 5 Black. 6 Cardamum. 7 The dark half of a month.
१९९ **बहुलाः** कृत्तिका गावो, **बहुलो** ऽग्नौ शितौ त्रिषु, ।

1 Sport. 2 Gesture.
लीला विलास-क्रिययो**रुपला** शर्करा ऽपि च, ॥
1 A stony nodule. 2 Manufactured sugar. 3 Stone. 4 A gem. 5 Sugarcane.

1 Blood. 2 Water.
२०० शोणिते ऽम्भसि **कीलालं**, **मूल**माद्ये शिफा-भयोः, ।
1 Origin. 2 Root. 3 An Asterism. 4 Wealth. 5 Water. 6 Corn.

1 A multitude. 2 A net. 3 A window. 4 An unblown flower. 5 Pride. 6 Magic.
जालं समूह आनाय-गवाक्ष-क्षारकेष्वपि, ॥

1 Disposition. 2 Good conduct.
२०१ **शीलं** स्वभावे सद्-वृत्ते, सस्ये हेतु-कृते **फलम्**, ।
1 Fruit. 2 Result. 3 Edge of a weapon. 4 Profit. 5 Nutmeg. 6 Pearl. 7 Shield.

1 A roof. 2 A film over the eye. 3 Multitude. 4 Retinue.
छदिर्-नेत्ररुजोः क्लीबं समूहे **पटलं** न ना, ॥

1 Bottom. 2 Essential character. 3 Surface. 4 Palm with expended finger. 5 Span. 6 A guard for an archer's arm.
२०२ अधः-स्वरूपयोरस्त्री **तलं**, स्याच् चामिषे **पलम्**, ।
1 Flesh. 2 A measure of four Karshas.

1 Submarine fire. 2 The infernal regions. 3 Hole.
और्वाऽनले ऽपि **पातालं**, **चैलं** वस्त्रे ऽधमे त्रिषु, ॥
1 Clothes, vesture. 2 Low, inferior.

1 A hole filled with stakes. 2 Conflagration of chaff.
२०३ **कुकूलं** शङ्कुभिः कीर्णे श्वभ्रे ना तु तुषाऽनले, ।

1 Absolute, certain. 2 Alone, sole. 3 Entire.
निर्णीते **केवल**मिति त्रि-लिङ्गं त्वेक-कृत्स्नयोः, ॥

1 Adequacy. 2 Safety. 3 Virtue.
२०४ पर्याप्ति-क्षेम-पुण्येषु **कुशलं** शिक्षिते त्रिषु, । 4 Expert.

1 A shoot or sprout. 2 Coral. 3 The neck of a lute.
प्रवालमङ्कुरे ऽप्यस्त्री, त्रिषु **स्थूलं** जडे ऽपि च, ॥
1 Stupid. 2 Bulky.

1 Having projecting teeth. 2 High. 3 Terrible. 4 Soft.
२०५ **करालो** दन्तुरे तुङ्गे, चारौ दक्षे च **पेशलः**, ।
1 Beautiful. 2 Expert. 3 Soft.

1 Ignorant. 2 Young, a child. 3 Hair. 4 Tail of a horse. 5 Perfume.
मूर्खेऽर्भकेऽपि **बालः** स्याल्, **लोलश्** चल-सतृष्णयोः ॥
1 Tremulous. 2 Thirsty.

1 A house. 2 Family. 3 High personage. 4 Kubera. 5 Group.
'**कुलं** गृहे ऽपि तालाङ्के कुवेरे चैककुण्डलः ।

1 Woman-hood. 2 Disrespect.
स्त्रीभावावज्ञयोर् **हेला**, **हेलिः** सूर्ये, रणे **हिलिः** ॥१९॥
1 The sun. 1 A battle.

1 Plough. 2 King. 3 Wine.
हालः स्यान् नृपतौ मद्ये, शकलच्छदयोर् **दलम्** ।
1 A piece. 2 Cover. 3 Leaf.

1 Brush. 2 Cotton bed.
तूलिश् चित्रोपकरणशलाका-तूलशय्ययोः ॥ २० ॥

1 Fierce. 2 Battle.
तुमुलं व्याकुले शब्दे **शष्कुली** कर्णपाल्यपि' । २१ ।
1 Ear of corn. 2 An ear disease.

इति लान्ताः ।

1 A forest. 2 Fire in a forest.
२०६ **दव-दावौ** वनाऽरण्यवह्नी, जन्म-हरौ **भवौ**, ।
1 Birth. 2 Siva. 3 Acquision. 4 World. 5 Existence. 6 Safety.

1 A counsellor. 2 A companion.
मन्त्री सहायः **सचिवौ**, पति-शाखि-नरा **धवाः**, ॥
1 A husband. 2 Lythrum fruticosum. 3 A man.

1 A mountain. 2 A sheep. 3 The sun.
२०७ **अवयः** शैल-मेषाऽर्का, आज्ञाऽऽह्वानाध्वरा **हवाः**, ।
1 Command. 2 Call. 3 Sacrifice.

1 A living being. 2 Existence. 3 Nature. 4 Intension. 5 Substance. 6 Gesture. 7 Soul. 8 Birth. 9 Thing. 10 Pleasure. 11 Venerable. 12 Learned.
भावः सत्ता-स्वभावाऽभिप्राय-चेष्टाऽऽत्म-जन्मसु, ॥

1 Production. 2 Fruit. 3 Blossom. 4 Bringing forth. 5 Offspring.
२०८ स्यादुत्पादे फले पुष्पे **प्रसवो** गर्भ-मोचने, ।

1 Distrust. 2 Denial. 3 Concealment.
अ-विश्वासे ऽपह्नवे ऽपि निकृतावपि **निह्नवः**, ॥

1 Elevation. 2 Impatience. 3 Formation of wish. 4 Festival.
२०९ उत्सेकाऽमर्षयोरिच्छा-प्रसरे मह **उत्सवः**, ।

1 Dignity, authority. 2 Firm opinion. 3 Certainty. 4 Hint.
अनुभावः प्रभावे च सतां च मति-निश्चये, ॥

1 Generative Cause. 2 Origin. २१० स्याज् जन्म-हेतुः **प्रभवः** स्थानं चाऽऽद्योपलब्धये, ।
3 Source. 4 Strength.

1 Son of a *Brahmana* by a *Sudra* woman. शूद्रायां विप्र-तनये शस्त्रे **पारशवो** मतः, ।।
2 Battle axe. 3 A son born in adultery.

1 The polar star. 2 Certain. २११ **ध्रुवो** भ-भेदे क्लीबे तु निश्चिते शाश्वते त्रिषु, ।
3 Perpetual. 4 A stake. 5 Motionless. 6 Siva. 7 Burden of song.

1 A kinsman. 2 The soul. **स्वो** ज्ञातावात्मनि, **स्वं** त्रिष्वात्मीये, **स्वो** ऽस्त्रियां धने,।।
3 One's own. 4 Wealth.

1 Knot round a woman's waist. २१२ स्त्री-कटी-वस्त्र-बन्धे ऽपि **नीवी** परिपणे ऽपि च, ।
2 Mercantile stock. 3 A stake at play. 4 Prison.

1 Gauri. 2 A female jackal. **शिवा** गौरी-फेरवयोर्, **द्वन्द्वं** कलह-युग्मयोः, ।।
3 The yellow myrobalan. 4 Green herb. 5 Siva (m). 6 Welfare (n).
1 Dispute, quarrel. 2 A pair.

1 Substance. 2 Breath. २१३ द्रव्याऽसु-व्यवसायेऽपि **सत्त्वम्**-स्त्री तु जन्तुषु, ।
3 A function. 4 Vigour. 5 An animal. 6 Life. 7 Quality. 8 Strength. 9 Nature. 10 Demon. 11 Benefit. 12 Existence. 13 Essence.

1 Neuter gender. 2 An eunuch. **क्लीबं** नपुंसकं षण्ढे वाच्य-लिङ्गम-विक्रमे ।।
3 Weak. 4 Idle. 5 Important.

इति वान्ताः ।

1 Man of the commercial tribe. २१४ द्वौ **विशौ** वैश्य-मनुजौ, द्वौ चराऽभिमरौ **स्पशौ**, ।
2 A man in general. 1 Spy. 2 War. 3 Conflict with a fierce animal. 4 A string.

1 A heap. 2 A sign of the zodiac. द्वौ **राशी** पुञ्जमेषाऽऽद्यौ, द्वौ **वंशौ** कुल-मस्करौ, ।।
1 Family, race. 2 A bambu 3 Multitude.

1 Solitude. 2 Display. २१५ रहः-प्रकाशौ **वीकाशौ**, **निर्वेशो** भृति-भोगयोः, ।
1 Wages, hire. 2 Enjoyment.

1 Yama. 2 Small. कृतान्ते पुंसि **कीनाशः** क्षुद्र-कर्षकयोस् त्रिषु, ।।
3 A cultivator. 4 A slayer of cattle. 5 An ape.

1 A place or spot. 2 A butt. 3 A cause. 4 Fame. २१६ पदे लक्ष्ये निमित्ते ऽ**पदेशः** स्यात्, **कुशम**प्सु च, ।
1 Water. 2 Darbha grass. 3 Son of Rama. 4 Holy place. 5 Yoke. 6 Share of a plough.

1 Age, as youth, etc. 2 Wick of a lamp. 3 Border of a cloth. **दशा** ऽवस्था ऽनेकविधा ऽप्याशा तृष्णा ऽपि चाऽयता,।।
1 Hope, desire. 2 Breath. 3 Region, quarter.

1 A woman. 2 A female elephant. २१७ **वशा** स्त्री करिणी च स्यात्, **दृग्** ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु, ।
3 A barren cow. 4 A daughter. 5 Subjection. 6 Wish. 7 Restraint. 8 Power. 9 Subject. 1 Knowledge. 2 Learned man. 3 Sight. 4 An eye.

1 Violent. 2 Hard. स्यात् **कर्कशः** साहसिकः कठोराऽमसृणावपि, ।।
3 Intangible. 4 Cruel. 5 Miserly.

1 Notorious. 2 Light. २१८ **प्रकाशो** ऽति-प्रसिद्धे ऽपि, शिशावज्ञे च **बालिशः**, ।
3 Display. 4 Clear. 1 Young. 2 Ignorant.

1 Destruction. 2 Disappearance. '**नाशः** क्षये तिरोधाने, **जीवितेशः** प्रिये यमे ।। २१ ।।
1 Lover. 2 Yama.

1 Wicked. 2 Sword. नृशंसखड्गौ **निस्त्रिंशावंशुः** सूर्येऽशवः कराः ।
1 The sun. 2 The rays of the sun.

1 Fast. 2 Rice. आश्वाख्या शालिशीघ्रार्थे **पाशो** बन्धनशस्त्रयोः' ।।२२।।
1 Net. 2 Fetters. 3 Weapon.

इति शान्ताः ।

1 A god. 2 A fish. सुर-मत्स्यावनिमिषौ, **पुरुषावात्म**-मानवौ, ।।
1 The soul. 2 A man.

1 A crow. 2 Any bird which preys on fish. २१९ काक-मत्स्यात्-खगौ **ध्वाङ्क्षौ**, **कक्षौ** च तृण-वीरुधौ, ।
3 A beggar. 1 Grass. 2 A climbing plant. 3 A side. 4 Wall. 5 Sin. 6 Objection in Argument.

1 A halter or rein. 2 A ray of light. **अभीषुः** प्रग्रहे रश्मौ, **प्रैषः** प्रेषण-मर्दने, ।।
1 Despatch, sending. 2 Paining.

1 Partisan. 2 Side. 3 A braid of hair. २२० **पक्षः** सहाये ऽप्युष्णीषः शिरोवेष्ट-किरीटयोः, ।
4 Fortnight. 5 Argument. 6 Army. 7 Wing. 8 Thesis. 9 Inference. 10 Option.
1 A turban. 2 A diadem.

1 Lustful. 2 A rat. शुक्रले मूषिके श्रेष्ठे सुकृते वृषभे **वृषः**, ।।
3 Preeminent. 4 Virtue. 5 A bull. 6 Sign of zodiac. 7 Karṇa. 8 Shower.

1 A bud. 2 A sheath. २२१ **कोषो** ऽस्त्री कुड्मले खड्ग-पिधाने ऽर्थौघ-दिव्ययोः ।
3 Treasure. 4 Oath. 5 A sacrificial pot. 6 Eye ball. 7 Testicle. 8 Dictionary.

1 Gaming with dice. 2 A die. 3 A board for playing. 4 Attraction. 5 Drawing of a bow. द्यूते ऽक्षे शारि-फलके ऽप्याकर्षो, ऽथाऽक्ष**मिन्द्रिये** ।।
1 Organ of sense. 2 A die.

3 A measure of 16 karshas. 4 Wheel.
२२२ ना द्यूताऽङ्गे कर्ष-चक्रे व्यवहारे कलि-द्रुमे, ।
5 Law suit. 6 The bellerick myrobalan. 7 The base of the Ear.

1 Agriculture. 2 Fire with cowdung.
कर्षूर् वार्त्ता करीषाऽग्निः, **कर्षूः** कुल्याऽभिधायिनी, ॥
3 A channel.

1 Virility. 2 Manly act. 3 Semen virile.
२२३ पुम्-भावे तत्-क्रियायां च **पौरुषं**, विषमप्सु च, ।
1 Water. 2 Poison.

1 A bribe. 2 Flesh. 3 Food.
उपादाने ऽप्या**मिषं** स्यादपराधे ऽपि **किल्बिषम्**, ॥
1 An offence. 2 Sin.

1 Rain. 2 A country. 3 A year. 4 Shower. 5 Eunuch.
२२४ स्याद् वृष्टौ लोक-धात्वंशे वत्सरे **वर्ष**मस्त्रियाम्, ।

1 Dancing. 2 View. 3 Intellect.
प्रेक्षा नृत्तेक्षणं प्रज्ञा, **भिक्षा** सेवा ऽर्थना भृतिः, ॥
1 Service. 2 Begging. 3 Hire, wages. 4 Alms.

1 Splendour. 2 Ray of light.
२२५ **त्विट्** शोभा ऽपि, त्रिषु परे, **न्यक्षं** कार्त्स्न्यं-निकृष्टयोः, ॥
1 Entire. 2 Inferior.

1 Perceptible. 2 Superintendent.
प्रत्यक्षे ऽधिकृते ऽ**ध्यक्षो**, **रूक्षस्** त्वप्रेम्ण्यचिक्कणे. ॥
1 Unfriendly. 2 Rough.

1 A lac. 3 Target;
'व्याजसंख्याशरव्येषु **लक्षं**, **घोषौ** रवव्रजौ ।
1 A sound. 2 A multitude.

1 An ape. 2 Head. 3 Wall. 4 Horn.
कपिशीर्षे भित्तिशृङ्गे ऽ**नुतर्षश्** चषकः सुरा ॥ २३ ॥
1 Vessel. 2 Wine.

1 Disease. 2 Fault; 3 Night.
दोषो वातादिके, **दोषा** रात्रौ, **दक्षो** ऽपि कुक्कुटे ।
1 Prudent. 2 A Cock.

1 Tip of a trunk. 2 Sipping.
शुण्डाग्रभागे **गण्डूषो** द्वयोश् च मुखपूरणे ' ॥ २४ ॥

इति षान्ताः ।

1 The sun. 2 A goose.
२२६ रवि-श्वेतच्छदौ **हंसौ**, सूर्य-वह्नी **विभावसू**, । 1 The sun. 2 Fire.
3 Vishnu. 4 Supreme being. 5 Soul. 6 Life. 7 Wind. 8 A sage.

1 A calf. 2 A year. 3 Breast.
वत्सौ तर्णक-वर्षौ द्वौ सारङ्गाश् च **दिवौकसः**, ॥
1 A bird; Cuculus. 2 God. 3 Antilope. 4 Flamingo. 5 Elephant. 6 A bee.

1 Taste or sentiment in dramas.
२२७ शृङ्गाराऽऽदौ विषे वीर्ये गुणे रागे द्रवे **रसः**, ।
2 Poison. 3 Semen virile. 4 Quality. 5 Love. 6 Water. 7 Quick silver. 8 The earth. 9 Tongue.

1 An ear-ring. 2 A crest.
पुंस्यु**त्तंसावतंसौ** द्वौ कर्णपूरे ऽपि शेखरे, ॥

1 A class of deities. 2 Fire.
२२८ देव-भेदे ऽनले रश्मौ **वसू**, रत्ने धने **वसु**, ।
3 Lustre. 4 Gem. 5 Wealth.

1 Vishnu. 2 Brahma. 3 A wise man. 4 Killing, murder.
विष्णौ च **वेधाः**, स्त्री त्वा**शीर्** हिताऽऽशंसाऽहि-दंष्ट्रयोः, ॥
1 Benediction. 2 Fang of a serpent. 3 Killing.

1 Request. 2 Thirst. 1 Slaughter.
२२९ **लालसे** प्रार्थनौत्सुक्ये, **हिंसा** चौर्याऽऽदि-कर्म च, ।
2 Injury, mischief, as robbery, etc.

1 A mare. 2 Mother.
प्रसूरश्वा ऽपि, भू-द्यावौ **रोदस्यौ रोदसी** च ते; ॥
2 Earth and sky.

1 Flame. 2 Light.
२३० ज्वाला-भासौ न पुंस्य**र्चिर्**, **ज्योतिर्** भ-द्योत-दृष्टिषु, ।
1 A star. 2 Light. 3 Pupil of the eye. 4 The sun. 5 Fire.

1 Sin. 2 An offence.
पापाऽपराधयो**रागः**, खग-बाल्याऽऽदिनोर् **वयः**, ॥
1 A bird. 2 Age.

1 Splendour. 2 Ordour.
२३१ तेजः-पुरीषयोर् **वर्चो**, **महश्** चोत्सव-तेजसोः, ।
1 A festival 2 Light.

1 Quality of passion. 2 Woman's menses. 3 Dust. 4 Pollen.
रजो गुणे च स्त्री-पुष्पे, राहौ ध्वान्ते गुणे **तमः**, ॥
1 Moon's ascending node. 2 Darkness. 3 Third quality. 4 Grief.

1 Poetical metre. 2 Desire. 3 Vedas.
२३२ **छन्दः** पद्ये ऽभिलाषे च, **तपः** कृच्छ्राऽऽदि-कर्म च, ।
1 Austerity, penance. 2 Vow. 3 Month of Magha.

1 Strength. 2 Month of *Agraháyana*.
सहो बलं, **सहा** मार्गो, **नभः** खं, श्रावणो **नभाः**, ॥
1 The sky. 2 The month of Śravana.

1 A house. 2 Shelter.
२३३ **ओकः**सद्माऽऽश्रयश् **चौकाः**, **पयः** क्षीरं **पयो**ऽम्बु च, ।
1 Milk. 2 Water.

1 Splendour. 2 Strength.
ओजो दीप्तौ बले, **स्रोत** इन्द्रिये निम्नगा-रये, ॥
1 Organ of sense. 2 Stream of a river.

1 Dignity. 2 Splendour. 3 Strength. २३४ तेजः प्रभावे दीप्तौ च बले शुक्रे ऽप्यतस् त्रिषु, । 4 Semen virile.

1 Intelligent. 2 Learned. 3 Having a true knowledge of the Soul. विद्वान् विदंश्च, बीभत्सो हिंस्रो ऽप्यतिशये त्वमी, ॥ 1 Mischievous, cruel. 2 Envious. 3 Arjuna.

1 Very old. 2 Very excellent. २३५ वृद्ध-प्रशस्ययोर् ज्यायान्, कनीयांस्तु युवाऽल्पयोः, । 1 Very young. 2 Very small.

1 Very great. 2 Very excellent. वरीयांस्तूरु-वरयोः, साधीयान् साधु-बाढयोः ॥ 1 Very right. 2 Very firm.

इति सान्ताः ।

1 A leaf. 2 Retinue. 3 A peacock's tail. २३६ दले ऽपि बर्हं, निर्बन्धोपरागाऽर्काऽऽदयो ग्रहाः, । 1 Seizure. 2 An eclipse. 3 A planet.

1 A door. 2 A chaplet. 3 Wood jutting out of a wall. 3 A wooden peg. द्वार्यापीडे क्वाथ-रसे निर्यूहो नाग-दन्तके, ॥

1 The string suspending a balance. 2 A rein. 3 A prisoner. 4 Restraint. 5 An arm. २३७ तुला-सूत्रे ऽश्वाऽऽदि-रश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहो ऽपि च, ।

1 A wife. 2 Family; dependent. 3 Acceptance. 4 Origin, root. 5 Oath. 6 Quarrel. पत्नी-परिजनाऽऽदान-मूल-शापाः परिग्रहाः, ॥

1 A wife. 2 A house. २३८ दारेषु च गृहाः, श्रोण्यामप्यारोहो वर-स्त्रियाः । 1 A woman's waist. 2 Ascents of a climbing plant or a hill. 3 A rider. 4 Length. 5 Height.

1 A multitude. 2 An array of troops. 3 Fabrication. 4 Reasoning. व्यूहो वृन्देऽप्यहिर् वृत्रे ऽप्यग्नीन्द्वर्कास् तमोपहाः, ॥ 1 The demon *Vritra*. 2 Serpent. 3 A rampart. 1 Fire. 2 The moon. 3 The sun.

1 Retinue. 2 Insignia of Royalty. 3 A thing. 4 Wealth. २३९ परिच्छदे नृपार्हेऽर्थे परिबर्हो,

इति हान्ताः ।

ऽव्ययाः–परे ।

Indeclinables.

1 A little. 2 Until. 3 Boundary. 4 As a preposition. आङीषदर्थे ऽभिव्याप्तौ सीमाऽर्थे धातु-योग-जे, ॥

5 Oh (remembering). 6 As a supplement. २४० आ प्रगृह्यःस्मृतौ वाक्येऽप्यास् तु स्यात् कोप-पीडयोः, । 1 Ah ! (angrily). 2 Alas (sorrowfully). 3 As a collection.

1 Sinful. 2 Bad. 3 A little. पाप-कुत्सेषदर्थे कु, धिङ् निर्भर्त्सन-निन्दयोः ॥ 1 Fy ? (menacingly). 2 Fy ! (reproachfully).

1 Moreover. 2 And. 3 Mutually. 4 Also. 5 Conversely. 6 Exclusively. 7 Forthwith. 8 Expletive. २४१ चाऽन्वाचय-समाहारेतरेतर-समुच्चये, ।

1 Well (a benediction.) 2 Safe. स्वस्त्याशीः क्षेम-पुण्याऽऽदौ, प्रकर्षे लङ्घने ऽप्यति, ॥ 1 Very. 2 Surpassing.

1 What ? (interrogatively). 2 (Doubtingly). २४२ स्वित् प्रश्ने च वितर्के च, तु स्याद् भेदेऽवधारणे, । 1 But (indicating difference). 2 Indeed. 3 And. 4 Again. 5 Expletive.

1 Together. 2 Once. 3 Always. सकृत् सहैकवारे चाप्याराद् दूर-समीपयोः, ॥ 1 Far. 2 Near.

1 Westward. 2 Behind. २४३ प्रतीच्यां चरमे पश्चादुताऽप्यर्थ-विकल्पयोः, । 1 Also. 2 What ? 3 Either or. 4 Doubt. 5 Expletive.

1 Again, often. 2 Always. 3 Together. 4 Perpetually. पुनः-सहाऽर्थयोः शश्वत्, साक्षात् प्रत्यक्ष-तुल्ययोः, ॥ 1 In presence, before. 2 As, like.

1 Also ! (Sorrow) 2 (Compassion). 3 Joy. 4 Surprise. 5 Vocative. २४४ खेदाऽनुकम्पा-संतोष-विस्मयाऽऽमन्त्रणे बत, ।

1 Oh (joy). 2 (Pity). 3 (Inceptive). 4 Alas ! 5 Gift. 6 Certainly. हन्त हर्षेऽऽनुकम्पायां वाक्याऽऽरम्भ-विषादयोः, ॥

1 Instead. 2 Each, respectively. 3 Towards. 4 For. 5 Portion. 6 Exchange. २४५ प्रति प्रतिनिधौ वीप्सा-लक्षणाऽऽदौ प्रयोगतः, ।

1 Therefore. 2 Thus. 3 So, well known. 4 Election. 5 Even so. 6 Opinion. 7 Option. 8 So, of this form of finis. 10 Presence. 11 Existence. 12 Determination. इति हेतु-प्रकरण-प्रकर्षाऽऽदि-समाप्तिषु, ॥

1 Eastward. 2 Prior, first. २४६ प्राच्यां पुरस्तात् प्रथमे पुराऽर्थेऽग्रत इत्यपि, । 3 Formerly. 4 In front.

1 As much as (the whole). 2 Until. 3 Number. 4 As much as there are. यावत् तावच् च साकल्ये ऽवधौ माने ऽवधारणे, ॥

1 Auspicious particle. 2 After. 3 Beginning. 4 Question. 5 In detail. 6 Premissing. 7 Order. 8 And. 9 Either or.

२४७ मङ्गलाऽनन्तरारम्भ-प्रश्न-कार्त्स्न्येष्वथो अथ, ।

1 In vain. 2 Wrong.

वृथा निरर्थकाऽविध्योर्, नानाऽनेकोभयाऽर्थयोः, ॥

1 Many. 2 Both. 3 Without.

1 What ? (interrogative). 2 Or. 3 Doubt.

२४८ नु पृच्छायां विकल्पे च, पश्चात्-सादृश्ययोरनु, ।

1 After. 2 Like. 3 Each. 4 Along. 5 Under.

1 Interrogative particle. 2 Certainly. 3 Assent. 4 Kind expression. 5 Vocative particle. 6 Reproach. 7 Response.

प्रश्ना ऽवधारणा ऽनुज्ञा ऽनुनया ऽऽमन्त्रणे ननु, ॥

1 Reprehensive particle. 2 Even. 3 Interrogation. 4 Earnest desire. 5 Doubt. 6 Possibility. 7 Seeking. 8 Corroberation. 9 Even. 10 Little.

२४९ गर्हा-समुच्चय-प्रश्न-शङ्का-संभावनास्वपि, ।

1 As like. 2 Or, either. 3 Only.

उपमायां विकल्पे वा, सामि त्वर्धे जुगुप्सिते, ॥

1 Half. 2 Blameably.

1 With together. 2 Near.

२५० अमा सह समीपे च, कं वारिणि च मूर्धनि; ।

1 Water. 2 Head. 3 Ill. 4 Ease.

1 Like, as. 2 Thus. 3 Instruction. 4 Command. 5 Certainty. 6 Consent.

इवेत्थमर्थयोरेवं, नूनं तर्केऽर्थ-निश्चये, ॥

1 Perhaps 2 Certainly. 3 Recollectio[n]

1 Silently. 2 At ease.

२५१ तूष्णीमर्थे सुखे जोषं, किं पृच्छायां जुगुप्सने, ।

1 What ? (interrogative). 2 Bad ; ill.

1 Evidently. 2 Possibly. 3 Recollection. 4 Wrath. 5 Indignancy. 6 Reproach. 7 Pretence. 8 Surprise.

नाम प्राकाश्य-संभाव्य-क्रोधोपगम-कुत्सने, ॥

1 Ornament. 2 Enough. 3 Able. 4 Prohibition. 5 Uselessness.

२५२ अलं भूषण-पर्याप्ति-शक्ति-वारण-वाचकम्, ।

1 Indicative of doubt and reflection. 2 Interrogation. 3 Yes. 4 Fear. 5 Reproach. 6 Dislike.

हुं वितर्के परिप्रश्ने, समया ऽन्तिक-मध्ययोः, ॥

1 Near. 2 Within, midst.

1 Again. 2 But, on the contrary.

२५३ पुनर-प्रथमे भेदे, निर् निश्चय-निषेधयोः, ।

1 Certainly. 2 Negation.

1 Ancient story. 2 Old. 3 Past. 4 Near. 5 Future. 6 Proximity.

स्यात् प्रबन्धे चिराऽतीते निकटाऽऽगामिके पुरा, ॥

1 Expansion. [2] Assent.

२५४ ऊर्यूरी चोररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ त्रयम्, ।

1 Heaven. 2 The next world. 3 Sky.

स्वर्गे परे च लोके स्वर्, वार्ता-संभाव्ययोः किल, ॥

1 News : so reported. 2 Probably. 3 Inquiry. 4 Falsehood. 5 Displeasure.

[1] Prohibition. [2] Expletive. 3 Inquiry. Conciliation.

२५५ निषेध-वाक्याऽलङ्कार-जिज्ञासाऽनुनये खलु, ।

1 Near. 2 Both. [3] Quickly. 4 Entirely. 5 In front.

समीपोभयतः-शीघ्र-साकल्याऽभिमुखे ऽभितः, ॥

1 Name. 2 Appearance.

२५६ नाम-प्राकाश्ययोः प्रादुर्, मिथोऽन्योन्यं रहस्यपि, ।

1 Mutually. 2 In private.

1 Concealment. 2 Awry. 3 Contempt.

तिरोऽन्तर्धौ तिर्यगर्थे, हा विषाद-शुगर्तिषु, ॥

1 Alas ! (sorrow). 2 Grief. 3 (Regret).

1 Indication of wonder. 2 Of pain or fatigue. 3 Length.

२५७ अहहेत्यद्भुते खेदे, हि हेताववधारणे. ।

1 Because, for. 2 Indeed.

इति नानाऽर्थ-वर्गः ३, अत्र मूलश्लोकाः २५६॥, क्षे० श्लो० २४ ॥

अथाऽव्यय-वर्गः । ४

3 Long time. 5 Again and again ; frequently.

१ चिराय चिररात्राय चिरस्याऽऽद्याश् चिराऽर्थकाः
मुहुः पुनःपुनः शश्वदभीक्ष्णमसकृत् समाः ॥

7 Soon ; instantly. 6 Much ; very.

२ स्राग् झटित्यञ्जसा ऽह्नाय द्राङ् मङ्क्षु सपदि द्रुते ।
बलवत् सुष्ठु किमुत स्वत्यतीव च निर्भरे ॥

6 Without ; except. 4 Because ; therefore. 2 Some.

३ पृथग् विना ऽन्तरेणर्ते हिरुङ् नाना च वर्जने ।
यत् तद् यतस् ततो हेताव-साकल्ये तु चिच् चन ॥

2 Sometimes. 5 Together with. 1 Conformity. 2 In vain.

४ कदाचिज् जातु, सार्धं तु साकं सत्रा समं सह ।
आनुकूल्याऽर्थकं प्राध्वं, व्यर्थके तु वृथा मुधा ॥

6 Either, or (indicating deliberation).
6 Expletives.

५ आहो उताहो किमुत विकल्पे किं किमूत च ।
तु हि च स्म ह वै पाद-पूरणे, पूजने स्वति ॥

2 Particles of praise and reverence.

2 By day.
2 By night.
2 Crooked, bent; awry.

६ दिवा ऽह्नीत्यथ दोषा च नक्तं च रजनाविति ।
तिर्यगर्थे साचि तिरोऽप्यथ संबोधनाऽर्थकाः ॥

6 Vocative particles.
1 Near. 2 Midst.
1 Inconsiderately, suddenly.

७ स्युः प्याट् पाडङ्ग हे है भोः, समया निकषा हिरुक् ।
अ-तर्किते तु सहसा, स्यात् पुरः पुरतो ऽग्रतः ॥

3 Before, in front.

4 Oblations to the gods.

८ स्वाहा देव-हविर्-दाने श्रौषट् वौषट् वषट्, स्वधा ।

1 —to manes.

3 A little.
2 In the next life.

किञ्चिदीषन् मनागल्पे, प्रेत्याऽमुत्र भवाऽन्तरे ॥

6 As, like. 2 Ah! (indicating surprise).
2 Silently.
2 Instantly.

९ व वा यथा तथैवैवं साम्ये, ऽहो हीति विस्मये ।
मौने तु तूष्णीं तूष्णीकां, सद्यः सपदि तत्-क्षणे ॥

2 Indication of joy.
3 Between; amidst.
1 Forcibly, violently.

१० दिष्ट्या समुपजोषं चेत्यानन्दे, ऽथा ऽन्तरे ऽन्तरा ।
अन्तरेण च मध्ये स्युः, प्रसह्य तु हठाऽर्थकम् ॥

2 Properly.

११ युक्ते द्वे सांप्रतं स्थाने, ऽभीक्ष्णं शश्वदनारते ।

2 Continually, perpetually.

4 No, not.

अ-भावे नह्य नो नाऽपि, मा स्म मा ऽलं च वारणे ॥

3 Negative and prohibitive.

2 If.
2 Truly.
2 Apparent.
3 Yes.

१२ पक्षाऽन्तरे चेद् यदि च, तत्त्वे त्वद्धा-ऽञ्जसा द्वयम् ।
प्राकाश्ये प्रादुराविः स्यादोमेवं परमं मते ॥

4 Every way; all around.
1 Willingly.
1 Be it so. 2 Indeed.

१३ समन्ततस् तु परितः सर्वतो विष्वगित्यपि ।
अ-कामाऽनुमतौ काममसूयोपगमेस् तु च ॥

1 Indicating contradiction.

१४ ननु च स्याद् विरोधोक्तौ, कच्चित् काम-प्रवेदने ।

1 Introductory of a kind question.

2 Improperly; unseasonably.

निषमं दुष्षमं गर्ह्ये, यथास्वं तु यथायथम् ॥

2 As thereto appertaining.

2 Falsely.
5 Properly, suitably.

१५ मृषा मिथ्या च वितथे, यथार्थं तु यथातथम् ।
स्युरेवं तु पुनर् वै वेत्यवधारण-वाचकाः ॥ 2 Indeed.

1 Before; anterior.
1 A year.
2 Former, prior.

१६ प्रागतीता ऽर्थकं, नूनमवश्यं निश्चये द्वयम् । 2 Certainly; necessarily.
संवद् वर्षे, ऽवरे त्वर्वागामेवं, स्वयमात्मना ॥

1 Assent, consent, promise. 1 Self; or himself.

1 Little; low.
1 Great; high, load.

१७ अल्पे नीचैर्, महत्युच्चैः, प्रायो भूम्न्य-द्रुते शनैः ।

1 Frequently; generally. 1 Slowly.

1 Perpetually, ever.
1 External; out.

सना नित्ये, बहिर् बाह्ये, स्मा ऽतीते, ऽस्तम-दर्शने ॥

1 Formerly. 1 Disappearance.

1 Present; now, being. 1 Interjection, expressive of wrath. 1 Interrogative particle. 1 Encouraging vocative.

१८ अस्ति सत्त्वे, रुषोक्तावु, ऊं प्रश्ने, ऽनुनये त्वयि ।

1 Particle indicating reflection.

हुं तर्के स्यादुषा रात्रेरवसाने, नमो नतौ ॥

1 Close of the night; morn, break of day. 1 Hail! salutation; bow.

1 Again. 1 Ill.
1 Well.
1 Evening, close of the day.

१९ पुनरर्थे ऽङ्ग, निन्दायां दुष्ठु, सुष्ठु प्रशंसने ।
सायं साये, प्रगे प्रातः प्रभाते, निकषा ऽन्तिके ॥

2 Morning. 1 Near.

1 Favourably.
1 Well (showing remembrance).

अमाऽनुगुण्ये, स्मरणे हुं, फड् विघ्ननिराकृतौ ।

Oh (to remove spells etc.)

1 Acceplingly.
2 Callingly.

अङ्गीकृतौ स्यादर्थे हूं हीनसंबोधते त्वरे ॥१॥ 3 Hastily.

1 Last year; penult, and present years.
1 To-day.

२० परुत् परार्थैषमो ऽब्दे पूर्वे, पूर्वतरे, यति ।
अद्याऽत्राऽह्न्यथ पूर्वे ऽह्नीत्यादौ पूर्वोत्तराऽपरात् ॥

2 A former day, etc.

1 Yesterday.
1 Both days.
1 Next day.

२१ तथा ऽधराऽन्याऽन्यतरेतरात् पूर्वेद्युराऽऽदयः ।
उभयद्युश् चोभयेद्युः, परे त्वह्नि परेद्यवि ॥

1 Yesterday.
1 Tomorrow.

२२ ह्यो गते, ऽनागते ऽह्नि श्वः, परश्वस् तु परे ऽहनि ।

1 The day after to-morrow.

2 Then, at that time.

तदा तदानीं, युगपदेकदा, सर्वदा सदा ॥

2 At once ; at the same time. 2 Always ; at all times.

5 Now ; at this time.

२३ एतर्हि संप्रतीऽदानीमधुना सांप्रतं तथा ।

1 East, North, West, etc.

दिग्-देश-काले पूर्वाऽऽदौ प्रागुदक्--प्रत्यगाऽऽदयः ॥

इत्यव्यय-वर्गः ४, अत्र मूलश्लोकाः २३, क्षे० श्लो० १.

अथ लिङ्गाऽऽदि-संग्रह-वर्गः ५

१ स-लिङ्ग-शास्त्रैः सन्नाऽऽदि-कृत्-तद्धित-समास-जैः ।

अनुक्तैः संग्रहे लिङ्गं संकीर्ण-वदिहोन्नयेत् ॥

The following are feminine, viz.

२ लिङ्ग-शेष-विधिर् व्यापी विशेषैर् यद्य-बाधितः, ।

(*a*) Monosyllables in ई or ऊ.

स्त्रियामीदूद्-विरामैकाऽच्, स-योनि-प्राणि-नाम च, ॥

(2) Names of female beings.

(*b*) Terms signifying lightning, night, creeper, Lute, Quarter, earth, river, modesty.

३ नाम विद्युन्-निशा-वल्ली-वीणा-दिग्-भू-नदी-ह्रियाम्, ।

(*c*) A compound in अ with a numeral.

अदन्तैर् द्विगुरेकाऽर्थो, न स पात्र-युगाऽऽदिभिः, ॥

(2) Except those ending in पात्र of युग.

(*d*) A noun ending in the affixes तल् Showing Multitude ; in य, इति, कठ्यत्, त्र; वुन् (Expressing group).

४ तल्-वृन्दे येनि-कठ्य-त्रा,वैर-मैथुनिकाऽऽदि-वुन्, ।

(*e*) Or in अनि, (imprecation). 2 क्तिन् (abstract idea). 3 ण्वुल् (disease). 4 णच् (reciprocity). 5 वुच् (state). 6 क्यप् (या)-abstract sense. 7 युज् (अना)-abstract sense. 8 इञ् (इ)-question and reply. 9 अङ् (अ-आ)-abstract sense. 10 नि-abstract import. 11 शा (आ)-abstract sense.

स्त्री-भावाऽऽदावनि-क्तिण्-ण्वुल्-णच्-ण्वुच्-क्यब् युजिञङ्-नि-शाः, ॥

(*f*) Or in certain *unádi* affixes. (1) नि, ऊ, ई.

५ उणाऽऽदिषु निरूरीश् च, ङ्याबूङन्तं चलं स्थिरम्, ।

(*g*) Or in a feminine termination.

(*h*) Or in ण etc. indicating a weapon at play.

तत् क्रीडायां प्रहरणं चेन्, मौष्टा पाल्लवा ण-दिक्, ॥

1 Boxing. 2 Playing at fisty cuff.

(*i*) Or in ञ following घञ्. implying place, time, circumstance

६ घञो ञः सा क्रिया ऽस्यां चेद्, दाण्डपाता हि फाल्गुनी, ।

Stick-flowing festival.

1 Flying along like an eagle.

श्यैनम्पाता च मृगया, तैलम्पाता स्वधेति दिक्, ॥

(1) Oil throwing.

(*j*) Diminutives. Formed by giving the feminine termination to a masculine noun.

७ स्त्री स्यात् काचिन् मृणाल्याऽऽदिर् विवक्षाऽपचये यदि, ।

(1) Fibre of water lily.

(*k*) And the particular nouns here enumerated.

लङ्का शेफालिका टीका धातकी पञ्जिका ऽऽढकी ॥

1 City. 2 Nyctanthes arbortristis. 3 Commentary, annotations ; a journal 4 Grislea tomentosa. 5 A calender. 6 Cytisus cajan.

7 Plant. 8 A bird. 9 Hiccough. 10 A gadfly. 11 Firebrand. 12 An Ant.

८ सिध्रका सारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका ।

13 Diospyros melanoxylon. 14 Atom spark. 15 Fracture Decaption ; Wave ; Irony. 16 Mine opening. 17 Needle. 18 Young leaves.

तिन्दुकी कणिका भङ्गिः सुरङ्गा-सूचि-माढयः ॥

19 Scum. Gum. 20 Criticising. 21 Measure. 22 Selected argument. 23 Grindstone a curtain. 24 Centipede. 25 Barbarian.

९ पिच्छा-वितण्डा-काकिण्यश् चूर्णिः शाणी द्रुणी दरत् ।

26 Extreme pain. Destruction. 27 A rug. 28 Bed. 29 Navel. 30 The royal court.

सातिः कन्था तथा ऽऽसन्दी नाभी राजसभा ऽपि च ॥

31 Cymbals. 32 Rejoicing. 33 Cup. 34 Rising of Zodiacal sign Astrology. 35 plant. 36 Leprosy.

१० झल्लरी चर्चरी पारी होरा लट्वा च सिध्मला ।

37 Lac. 38 Nit. 39 Mouthful water. 40 Gout 41 Spoon. 42 Ink.

लाक्षा लिक्षा च गण्डूषा गृध्रसी चमसी मसी. ॥

इति स्त्री-लिङ्ग-संग्रहः ।

The following are masculine viz.

११ पुंस्त्वे स-भेदाऽनुचराः स-पर्यायाः सुराऽसुराः ।

(*a*) Nouns signifying gods, Demons.

Heaven, sacrifice, mountain, cloud, Sea, tree, time, school, arrow, enemy.

स्वर्ग-यागाऽद्रि-मेघाऽब्धि-द्रु-कालाऽसि-शराऽरयः ॥

Ray of Light, hand, check, lip, arm, tooth, Throat, hair, nail, A pap.
१२ कर-गण्डोष्ठ-दोर्-दन्त-कण्ठ-केश-नख-स्तनाः, ।

(*b*) Terms ending in अह्न or अह.
अह्नाऽह्नाऽन्ताः, क्ष्वेड-भेदा, रात्राऽन्ताः प्रागसंख्यकाः, ॥

(*c*) Names of poisons. (*d*) Compound terms in रात्र.

(*e*) Resins and gums other exculations of trees.
१३ श्रीवेष्टाऽऽद्याश् च निर्यासा, असन्नन्ता अ-बाधिताः, ।

(*f*) Nouns in अस् or अन्.

(*g*) Nouns in तु or रु.
कशेरु-जतु-वस्तूनि हित्वा तु-रुविरामकाः, ॥

1 Root of scirpus maximus. 2 Lac. 3 A thing.

(*h*) In अ with a penult क, etc.
१४ क-ष-ण-भ-म-रोपान्ता यद्यदन्ता अमी, अथ ।

(*i*) Or with a penult प, etc.
प-थ-न-य-स-टोपान्ता, गोत्राऽऽख्याश्, चरणाऽऽह्वयाः,॥

(*j*) Names of families. (*k*) Names of portions of the *Veda*.

(*l*) Names in घञ्, etc.
१५ नाम्न्यकर्तरि भावे च घञ-जब्-नङ्-ण-घाऽथुचः, ।

(*m*) In ल्यु, etc.
(*n*) In इमनिच्;
ल्युः कर्तरीमनिच् भावे को, घोः किः प्राऽऽदितोऽन्यतः,॥

(*o*) In क, ऋ. (*p*) ending in कि.

(*q*) The compound term अश्ववडव.
१६ द्वन्द्वेऽश्व-वडवावश्व-वडवा, न समाहृते, ।

(*r*) कान्त in composition prefixed or suffixed.
कान्तः सूर्येन्दु-पर्याय-पूर्वो ऽयः-पूर्वको ऽपि च, ॥

(*s*) The nouns here enumerated.
१७ वटकश् चा ऽनुवाकश् च रल्लकश् च कुडङ्गकः ।

1 Pulse. 2 Hymn of Vedas. 3 Deer ; eyelid.
4 Tree ; Root ; House ; Arrowhead.

5 Feather. 6 Sam veda. 7 Box. 8 Sodo-aite.
पुङ्खो न्यूङ्खः समुद्गश् च विट-पट्ट-धटाः खटाः ॥

9 Cloth. 10 A balance. 12 Grass.

13 Townwell. 14 A wharf.
१८ कोट्टार-घट्ट-हट्टाश् च पिण्ड-गोण्ड-पिचण्ड-वत् ।

15 A market. 16 Bump of food. 17 Mountaineers. 18 Abdomen.

19 Goitre. 20 A box.
गडुः करण्डो लगुडो वरण्डश् च किणो घुणः ॥

21 A staff. 22 Multitude. 23 Scar. 24 Insect.

25 Bellows. 26 Dressing of hair.
१९ दृति-सीमन्त-हरितो रोमन्थोद्गीथ-बुद्बुदाः ।

27 Green colour. 28 Chewing the cud. 29 Samveda. 30 Bubble of water.

31 The plant. 32 Hundred million.
कासमर्दो ऽर्बुदः कुन्दः फेन-स्तूपौ स-यूपकौ ॥

33 Lathe 34 Form. 35 Mound of Earth. 36 A post.

37 Sun shine. 38 A soldier.
२० आतपः क्षत्रिये नाभिः कुणप-क्षुर-केदराः ।

39 A spear. 40 A razor. 41 Plant.

42 A wave. 43 Arrow.
पूर-क्षुर-प्रचुकाश् च गोल-हिङ्गुलु-पुद्गलाः ॥

44 Sorrel. 45 Globe. 46 Vermilion. 47 Soul. Body.

48 Ghost. 49 Javelin.
२१ वेताल-भल्ल-मल्लाश् च पुरोडाशो ऽपि पट्टिशः ।

50 Wrestler. 51 Oblation. 52 Battle axe.

53 A Dish of half boiled rice.
कुल्माषो रभसश् चैव स-कटाहः पतद्ग्रहः ॥

54 Joy. 55 Shallow boiler. 56 A spitting pot.

इति पुंलिङ्ग-शेष-संग्रहः ।

(A) The following are neuter : viz.
२२ द्वि-हीने ऽन्यच् च खाऽरण्य-पर्ण-श्वभ्र-हिमोदकम् ।

(*a*)Nouns signifying sky, forest, leaf, hole, frost, water, cold, heat, flesh, blood, mouth, eye, wealth, army,
शीतोष्ण-मांस-रुधिर-मुखाऽक्षि-द्रविणं बलम् ॥

fruit, gold, copper, iron, pleasure, pain, good luck, ill luck.
२३ फल-हेम-शुल्ब-लोह-सुख-दुःख-शुभाऽशुभम् ।

Water, flower, salts, same, perfumes.
जल-पुष्पाणि लवणं व्यञ्जनान्यनुलेपनम् ॥

(B) Numerals above 100.
२४ कोट्याः शताऽऽदि-संख्याऽन्या, वा लक्षा, नियुतं च तत् ,।

(*b*) Dissyllables in अस् इस् उस् or अन्.
द्व्यच्कमसिसुसन्नन्तं, यदनाऽन्तम-कर्तरि, ॥ (*c*) Nouns in अन.

(*d*) In त्र, स and ल.
२५ त्राऽन्तं, स-लोपधं, शिष्टं, रात्रं प्राक्-संख्यया ऽन्वितम्, ।

(*e*) With स and ल as penult. (6) In रात्र with a numeral.

(*f*) Compounds in पात्र.
पात्राऽऽद्यदन्तैरेकाऽर्थो द्विगुर् लक्ष्याऽनुसार-तः, ॥

(*g*) Nouns compounded copulatively or adverbially.
२६ द्वन्द्वैकत्वाऽऽव्ययीभावौ, पथः संख्याऽव्ययात् परः, ।

(*h*) पथिन्, with a numeral or particle.

(*i*) छाया, with a word in the 6th case.
षष्ठ्याश् छाया बहूनां चेद् विच्छायं, संहतौ सभा ॥

shadow of a flock of birds.

(*j*) सभा in composition with the 6th case.

(C) Words showing multitude.
२७ शालाऽर्था ऽपि परा राजाऽमनुष्याऽर्थादराजकात्, ।

1 Multitude of female slaves ;
दासीसभं नृपसभं रक्षःसभमिमा दिशः, ॥

1 King's palace ; a meeting of Kings. 1 Multitude of demons.

(*k*) So in उपज्ञा, and उपक्रम. The creation by Brahma.

२८ उपज्ञोपक्रमाऽन्तश् च तदाऽऽदित्व-प्रकाशने, ।
कोपज्ञ-कोपक्रमाऽऽदि, कन्थोशीनर-नामसु, ॥

(*j*) Also कन्था etc.

(*k*) Nouns in affixes having an abstract sense.

२९ भावे न-ण-क-चिद्-भ्यो ऽन्ये समूहे भाव-कर्मणोः ।

(*l*) In अह, with certain terms.

अदन्त-प्रत्ययाः; पुण्य-सुदिनाभ्यां त्वहः परः, ॥

(*m*) With terminations in अ.

(*n*) Adverbs and epithets of indeclinables.

३० क्रियाऽव्ययानां भेदकान्येकत्वे ऽप्युक्थ-तोटके ।

(*o*) The nouns here specified.

चोचं पिच्छं गृहस्थूणं तिरीटं मर्म योजनम् ॥

1 Half eaten food. A palm fruit; A cocoanut. 2 Peacock's tail. 3 House-pillar. 4 Turban. A diadem. 5 A joint. 6 Long measure.

7 Grand sacrifice. 8 Sacrifice. 9 Prose a woman. 10 Verse; sugar.

३१ राजसूयं वाजपेयं गद्य-पद्ये कृतौ कवेः ।

11 Gem. 12 Commentary.

माणिक्य-भाष्य-सिन्दूर-चीर-चीवर-पिञ्जरम् ॥

13 Minium. 14 Bark. Rag. 15 Dress of a mendicant. 16 A cage.

17 Atheistical philosophy. 18 Yellow orpiment. 19 Basket. 20 Caldron. 21 Country.

३२ लोकायतं हरितालं विदल-स्थाल-बाह्लिकम् ।

इति नपुंसक-शेष-संग्रहः ।

(*a*) The nouns here specified are masculine and neuter.

पुन्-नपुंसकयोः शेषोऽर्धर्च-पिण्याक-कण्टकाः ॥

1 Half a verse of Vedas. 2 Oil cake. 3 Thorn, A fault; Horripilation.

4 Sweet meat. 5 Perforance.

३३ मोदकस् तण्डकष् टङ्कः शाटकः कर्पटोऽर्बुदः ।

6 Chisel. 7 Petticoat. 8 Cloth. 9 Million. Ophthalmia; A mountain.

10 Sin. 11 Exertion. 12 Book on medicine.

पातकोद्योग-चरक-तमालाऽऽमलका नडः ॥

13 Tree. 14 Emblick myrobalan. 15 Hollow reed.

16 Leprosy, Wealth. 17 Head. 18 Rum.

३४ कुष्ठं मुण्डं शीधु बुस्तं क्ष्वेडितं क्षेम-कुट्टिमम् ।

19 Forcemeat. 20 Warwhoof. 21 Well being. 22 Pavement; mine of gems.

23 Confluence. 24 Adhaka, A palc of silver. 25 Eye disease 26 Expenses. 27 Indeclinable. 28 Dancing.

संगमं शतमानाऽर्म-शम्बलाऽव्यय-ताण्डवम् ॥

29 Bridle. 30 Bulbous root.

३५ कवियं कन्द-कार्पासं पारावारं युगन्धरम् ।

31 Cotton. 32 Opposite bank. 33 Yoke.

34 Sacrificial post. 35 Window.

यूपं प्रग्रीव-पात्रीवे यूषं चमस-चिक्कसौ ॥

36 Religious vessel. 37 Peas-porridge. 38 Spoon. 39 Barley meal.

(*b*) Certain terms as घृत are exclusively neuter in popular speech except in vedas.

३६ अर्धर्चाऽऽदौ घृताऽऽदीनां पुंस्त्वाऽऽद्यं वैदिकं ध्रुवम्, ।
तन् नोक्तमिह, लोके ऽपि तच् चेदस्त्यस्तु शेष-वत् ॥

इति पुन्-नपुंसक-शेष-संग्रहः ।

(*a*) The following are masculine and feminine, viz. Patronimics.

३७ स्त्री-पुंसयोरपत्याऽन्ता, द्वि-चतुः-षट्-पदोरगाः ।

(*b*) Generic names of animals.

(*c*) Names of males, and by association, of females.

जाति-भेदाः, पुमाख्याश् च स्त्री-योगैः सह, मल्लकः ॥

(*d*) The terms here specified. 1 Oil vessel.

2 Wave. 3 A cowry.

३८ ऊर्मिर् वराटकः स्वातिर् वर्णको झाटलिर् मनुः ।

4 Star. 5 Pigment. 6 tree. 7 Woman's name.

8 Crucible. 9 A measure.

मूषा सृपाटी कर्कन्धूर् यष्टिः शाटी कटी कुटी ॥

10 A jujube. 11 Staff. 12 A Petticoat. 13 Hip. 14 A hut.

इति स्त्री-पुंस-शेष-संग्रहः ।

(*a*) The following are feminine and neuter, viz. Nouns in ष्यञ् or वुञ्, sometimes.

३९ स्त्री-नपुंसकयोर् भाव-क्रिययोः ष्यञ्, क्वचिच् च वुञ्, ।

2 Propriety. 2 Friendship.

औचित्यमौचिती, मैत्री मैत्र्यं, वुञ् प्रागुदाहृतः, ॥

(*b*) Compounds in सेना, etc.

४० षष्ठ्यन्त-प्राक्-पदाः सेना-छाया-शाला-सुरा-निशाः, ।

1 Army of men. 2 Night in which dogs bark. 3 Cowpen.

स्याद् वा नृसेनं श्वनिशं गोशालमितरे च दिक्, ॥

(*c*) Numerals with nouns in आप् or अन्.

४१ आबन्नन्तोत्तर-पदो द्विगुश् चाऽपुंसि, नश् च लुप्, ।

2 Three beds. 2 Three carpenters.

त्रिखट्वं च त्रिखट्वी च त्रितक्षं च त्रितक्ष्यपि, ॥

इति-स्त्री-नपुंसक-शेष-संग्रहः ।

(A) The nouns here specified admit the three genders.

४२ त्रिषु पात्री पुटी वाटी पेटी कुवल-दाडिमौ ।

1 Vessel. 2 One hard. 3 Box. 4 A jujube tree. 5 Pomegranate.

इति त्रि-लिङ्ग-शेष-संग्रहः ।

(B) The gender of the final is retained.

परं लिङ्गं स्व-प्रधाने द्वन्द्वे, तत्पुरुषे ऽपि तत्, ॥

(*a*) That of an other term is followed in certain compounds. — ४३ अर्थाऽन्ताः, प्राग्लम्-प्राप्ताऽऽपन्न-पूर्वाः परोपगाः, ।

(*b*) Numerals and pronouns. — तद्धिताऽर्थो द्विगुः, संख्या-सर्वनाम-तदन्तकाः, ।।

(*c*) Compound epithets, — ४४ बहुव्रीहिर-दिङ्-नाम्नामुन्नेयं तदुदाहृतम्, ।

(*d*) Epithets expressing a quality, thing, or action. — गुण-द्रव्य-क्रिया-योगोपाधयः परगामिनः, ।।

(*e*) Verbal active nouns. — ४५ कृतःकर्तर्यसंज्ञायां, कृत्याः कर्तरि कर्मणि । passive nouns.

(*f*) Adjective derived from nouns. — अणाद्यन्तास् तेन रक्ताद्यर्थे नानाऽर्थ-भेदकाः, ।।

(*g*) Some numerals, etc., do not vary. — ४६ षट्-संज्ञकास् त्रिषु समा युष्मदस्मत्-तिङव्ययम् ।
परं विरोधे, शेषं तु ज्ञेयं शिष्ट-प्रयोग-तः ।।

इति लिङ्गाऽदि-संग्रह-वर्गः ५. अत्र मूलश्लोकाः ४६, क्षे. श्लो. ३

---

४७ **इत्यमरसिंह-कृतौ नाम-लिङ्गाऽनुशासने ।**
सामान्य-काण्डस् तृतीयः साऽङ्ग एव समर्थितः
इति तृतीयः **सामान्य-काण्डः** समाप्तः ।
इत्यमरसिंह-कृतं **नामलिङ्गाऽनुशासनम्** ।
काण्ड-त्रयाऽऽत्मकं साङ्गोपाङ्गं संपूर्णतामगात्. ।। १ ।।

अत्र मूलश्लोकाः ४८०।।; क्षे. श्लोकाः २५।। सर्वे च मिलित्वा ५१३।।.

अमरकोशस्थश्लोकानां कोष्टकम्

प्र. काण्डे मू. श्लो. २८१।।; क्षे. श्लो. १८; सर्वे च मिलित्वा २९९।।
द्वि. काण्डे मू. श्लो. ७३५।।; क्षे. श्लो. १४।।; सर्वे च मिलित्वा ७५०
तृ. काण्डे मू. श्लो. ४८०।।; क्षे. श्लो. २५।।; सर्वे च मिलित्वा ५१३।।

एवं सर्वेषां काण्डानां योगः मू. श्लो. १४९७।।; क्षे. श्लो. ५८;
सर्वे च मिलित्वा १५६३.

ENGLISH WORD INDEX

The figures refer to the pages

(By D. G. Padhye)

B

Emerald, 88
Eminence, 115
Emperor, 70, 129
Empty, 100, 125

F

G

H

N

O

P

Q

R

——oOo——

शुद्धिपत्रकम्

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
३	९	पाणिश्च चतुर्भुजः	पाणिश्चतुर्भुजः
४	११	Garda	Garuḍa
६	२	वुलिशं	कुलिशं
७	२३	बाढ–ढानि	बाढ-दढानि
८	२१	situaled	situated
१०	११	श्छविः	श्चछविः
१०	१६	अगत्स्यः	अगस्त्यः
११	४	hgs head	his head
११	६	net	planet
११	७	pupiter	jupiter
११	२०	दिवमणिः	दिनमणिः
१५	२३	Ingorance	Ignorance
१७	१	तट-विधिः	तद्-विधिः
२९	३	विट-शूद्रैः	विट्-शूद्रैः
२९	४	स्थिता	स्थिरा
३२	७	वेदिकः	वेदिका.
३७	९	कटफलौ	कट्-फलौ
४०	१८	शुक्रुऽलर्क	शुक्रेऽलर्क
४१	५	अव्यण्डा	अव्यङ्गा।
५१	४	शवुनि	शकुनिः
५४	३	आपन्नसत्वा	आपन्नसत्त्वा.
६४	२१	शून्यवादिनिः	शून्यवादिनि
७७	६	कोदन्ड	कोदण्ड
९९	१३	वेधेय	वैधेय
११२	१३	—	3 Fragrant powder 4 Eclipse.
१२८	१९	मण्डलेऽपि च	मण्डले चाकृतौ फले
१४९	२३	संबोधते	संबोधने